3661

VIII.

SVATOVÁCLAVSKÉ ČESKO - POLSKO - NĚMECKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU

VIII.
SVATOVÁCLAVSKÉ ČESKO - POLSKO - NĚMECKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU 2008

HISTORICKÝ SEMINÁŘ NA TÉMA OSUDOVÉ OSMIČKY V DĚJINÁCH JESENICKA 20. STOLETÍ

S B O R N Í K R E F E R Á T Ů

JESENÍK 2008

OBSAH

K. Growka: Úvodem 5

I. SBORNÍK REFERÁTŮ

1918

M. Gawrecká: Němci ve Slezsku a vznik ČSR 9
Z kroniky města Frývaldova 17

1938

J. Hradilová: „Domů do Říše!" Rok 1938 na Jesenicku ve světle literatury a pramenů SOkA Jeseník 19
Z kroniky farního úřadu Frývaldova 42
† R. Ohlbaum: Můj podzim 1938 44
Z archivních pramenů: Seznam antifašistů v Horních Hošticích 51

1948

† T. Knopp: Politický převrat v Československu v únoru 1948 a jeho následky na Jesenicku 53
Z kroniky obce Dolní Lipová 61
„Perlička" ze soudních spisů 63

1968

P. Piotrowski: Účast Polské armády na intervenci v Československu 65
Z kroniky MNV Písečná 74
Fotokronika srpnových dnů v Jeseníku 78
„Perlička" z lidové tvořivosti 80

II. MISCELLANEA

K. Growka: Jesenicko v letech 1918 – 1938 očima pomocných věd historických 83
J. Hauk: Léta osudových osmiček v geologickém světě Jesenicka 93
Z. Doubravský: Srpen 1968 a jeho následky v Šumperku 97

Poznámky 100

0003661

ÚVODEM

Motto:

„Národ je seskupení lidí propojených chybným viděním dějin a společnou nenávistí k sousedům."
Karl Wolfgang Deutsch

Téma letošního semináře „Osudové osmičky v dějinách Jesenicka 20. století"se zdá být na první pohled zcela nevyjímečné: výstav a seminářů na „osmičkové" téma probíhá v naší republice až neskutečné množství. Co naplat, osmička na konci letopočtu se již stala součástí české historické mytologie. Ovšem na dějiny Jesenicka ve 20. století nemusíme násilím roubovat efemérní základy numerologie. Zejména letopočty 1918 a 1938 totiž tvoří skutečné dějinné mezníky pro obyvatele tohoto regionu. Roky 1948 a 1968 lze pak spíše dokladovat dopad celospolečenských změn, jež nás zasáhly.

Sborník ze semináře pak chápeme ve shodě s naším dlouho proklamovaným cílem - pobídnout čtenáře a badatele k dalšímu studiu dané problematiky. Proto jsme vedle referátů, jež jsou vybaveny podrobným poznámkovým aparátem, usnadňujícím další studium a orientaci v tématu, zařadili i autentická znění pramenů. Vybrali jsme především zápisy v kronikách, ovšem zřekli jsme se jejich interpretace, aby si vnímavý čtenář udělal úsudek sám.

Téma semináře, které jsme pro letošní rok stanovili, je totiž v dnešní „politicky korektní" Evropě ošemetné. Chuť potýkat se s událostmi, které byly donedávna pouze ideologicky vykládány či zneužívány a staly se již součástí ublíženeckých národních výkladů viděných rozdílnýma očima, se jako by po uzavření česko-německé deklarace vytrácela. *„Historik by určitě neměl provádět selekci poznaného podle toho, zda to poškodí či vylepší obraz dějin jeho státu či národa. Existují historikové, kteří raději nenapíší o nějakém masakru ze strany Čechů, ale i takoví, kteří si nechají pro sebe něco pozitivního o Češích, aby z toho nevyšli moc hezky... Oboje je krátkozraké a krátkozrakost je choroba."* * Obě naše regionální instituce již na počátku vzniku svatováclavských česko-polsko-německých setkávání tuto krátkozrakost odmítly a dnes již ucelená řada svatováclavských sborníků, vlastivědných sborníků Jesenicko i kupa knih a brožur vydávaná či vznikající za podpory Státního okresního archivu Jeseník a Vlastivědného muzea Jesenicka o tom vypovídá více než přesvědčivě. Domníváme se, že jen poznáváním zlé minulosti a vzděláváním můžeme napomoci především mladší generaci ulehčit rozpoznání, co je ještě vlastenectví a co nacionalistická vábnička. Kam zavedla národy střední Evropy ve 20. století je nanejvýš jasné. A když se obdobné vábení znovu rozléhá na těchže náměstích z úst pravicových extrémistů, chráněných policií, abychom prokázali politickou korektnost naší mladé demokracie, je to varováním do budoucnosti. A k tomu nemůžeme mlčet.

Květoslav Growka

ZUR EINFÜHRUNG

Motto:

„Das Volk ist eine Gruppierung von Menschen, die miteinander durch eine fehlerhafte Betrachtung der Geschichte und einen gemeinsamen Hass auf die Nachbarn verbunden sind."
Kurt Wolfgang Deutsch

Das Thema des diesjährigen Seminars „Die schicksalhaften Achten in der Geschichte der Jeseniker Region im 20. Jahrhundert" scheint auf den ersten Blick nichts Ungewöhnliches zu sein: Ausstellungen und Seminare zum Thema der „Achten" gibt es in unserer Republik eine unwirkliche Vielzahl. Was hilft's, die Acht am Ende einer Jahreszahl wurde bereits Bestandteil der tschechischen Geschichtsmythologie. Auch wenn man die ephemeren Grundlagen der Zahlenlehre nicht auf die Geschichte der Region Jeseník im 20. Jahrhundert aufpfropfen muss, so bilden doch die Jahreszahlen 1918 und 1938 echte geschichtliche Umbruchstellen für die Bevölkerung dieser Region. Die Jahre 1948 und 1968 kann man dann eher als Fälle gesamtgesellschaftlicher Veränderungen betrachten, die uns erfassten.

Den Sammelband über das Seminar begreifen wir in Übereinstimmung mit unserem seit langem proklamierten Ziel – den Leser und den Forscher zum weiteren Studium der vorliegenden Thematik anzuregen. Deshalb bringen wir neben dem Referaten, die mit einem ausführlichen Zitatenapparat versehen sind, der das weitere Studium und die Orientierung im Thema erleichtert, auch eine authentische Angabe der Quellen. Wir haben vor allem Eintragungen in den Chroniken ausgewählt, haben jedoch

Das Thema des Seminars, das wir für dieses Jahr festgelegt haben [illegible] politischen Europa durchaus heikel. Die Lust, sich über Ereignisse zu streiten, die bis vor kurzem nur ideologisch dargestellt oder missbraucht wurden und bereits Bestandteil zum Schaden gereichender selbstbezogener Erklärungen waren, die unterschiedlich in Augenschein genommen wurden, wuchs und gleichsam nach dem Abschluss der Tschechisch-Deutschen Deklaration. *„Ein Historiker sollte die Auswahl des Wissens nicht danach treffen, ob dies die Geschichte seines Staates oder Volkes schädigt oder verbessert. Es gibt Historiker, die am liebsten nichts von irgendeinem Gemetzel seitens der Tschechen und auch solche, die nichts Positives über die Tschechen schreiben, auf das es nicht zu gut aussehe... Beide sind kurzsichtig und Kurzsichtigkeit ist eine Krankheit.* " Unsere beiden regionalen Institutionen haben bereits zu Anfang des Entstehens der tschechisch-polnisch-deutschen Sankt-Wenzels-Treffen diese Kurzsichtigkeit verworfen und bis heute wurden bereits eine ganze Reihe von Sankt-Wenzels-Sammelbänden, die Heimatkundlichen Sammelbände der Region Jesenik und auch eine Vielzahl von Bücher und Broschüren herausgegeben oder sind durch Unterstützung des Staatlichen Kreisarchivs und des Heimatkundlichen Museums der Region Jesenik entstanden, die dafür eine mehr als überzeugende Aussage darstellen. Wir gehen davon aus, dass wir nur durch das Erkennen des Unheilbringenden der Vergangenheit und durch Weiterbildung vor allem unserer jungen Generation dabei helfen können, das Verstehen zu erleichtern, was Patriotismus ist und was nationalistisches Getöse. Wohin es die Völker Mitteleuropas im 20. Jahrhundert geführt hat, ist über alles klar. Und wenn solche Rattenfängergesänge wieder auf den Plätzen aus dem Munde rechter Extremisten ertönen, die von der Polizei geschützt werden, um die politische Korrektheit unserer jungen Demokratie zu beweisen, ist das eine Warnung für die Zukunft. Und dazu dürfen wir nicht schweigen.

Květoslav Growka

WSTĘP

Motto:

„Naród jest grupą ludzi przepełnionych błędnym widzeniem historii i wspólną nienawiścią do sąsiadów."
Karl Wolfgang Deutsch

Temat tegorocznego semiarium „Ósemki w dziejach Jesenicka w XX wieku" nie wydaje się na pierwszy rzut oka wyjątkowy: wystaw i seminariów na „ósemkowe" tematy odbywa się w naszym krajów mnóstwo. Cóż można na to poradzić, ósemka na końcu stała się częścią czeskiej mitologii historycznej. Dziejów Jesenicka w XX w. nie musimy na siłę wciskać w ramy numerologii, lata zwłaszcza 1918 i 1938 tworzą kamienie milowe dla mieszkańców tego regionu. Lata 1948 i 1968 to daty przemian społecznych.

Zbiór referatów z seminarium ma na celu zachęcić czytelników i naukowców do badania tej problematyki. Z tego powodu oprócz referatów, które są wyposażone w szczegółowe przypisy, umożliwiające dalsze badania i orientację w temacie, umieściliśmy w publikacji także autentyczne źródła. Wybraliśmy głównie zapisy w kronikach rezygnując z ich interpretacji, aby wnikliwy czytelnik mógł to zrobić sam.

Temat seminarium wybrany w bieżącym roku jest w dziejszej „politycznie poprawnej" Europie drażliwy. Chęć zajmowania się wydarzeniami, które do niedawna były wykorzystywane ideologicznie, wyraźnie osłabła po podpisaniu czesko-niemieckiej deklaracji. *„Historyk nie powinien selekcjonować materiału według tego czy pogorszy on czy polepszy obraz dziejów jego państwa czy narodu. Istnieją historycy, którzy chętnie nie napiszą o jakiejś masakrze dokonanej przez Czechów, ale i tacy, którzy zatają coś pozytywnego o Czechach, aby nie wypadli zbyt pięknie... I jedni i drudzy są krótkowzroczni, a krótkowzroczność jest chorobą."** Obie nasze instytucje regionalne już od początku organizowania świętowacławskich spotkań zaprzeczały tej krótkowroczności i dziś świadczą o tym zbiory referatów ze spotkań, rocznik Jesenicko, liczne książki i broszury wydawane lub powstające dzięki wsparciu Państwowego Archiwum Powiatowego i Muzeum Regionalnego Jesenicka. Przypuszczamy, że tylko poprzez poznanie złej przeszłości i wychowanie możemy głównie młodemu pokoleniu ułatwić rozróżnienie czym jest patriotyzm a czym nacjonalizm. Wiadomo dokąd ten drugi doprowadził narody Europy Wschodniej w XX w. A gdy prawidowi ekstremiści głoszą nacjonalistyczne poglądy musimy pokazać młodemu pokoleniu poprawność polityczną naszej młodej demokracji. Jest to zabezpieczeniem naszej przyszłości. I dlatego nie możemy milczeć.

Květoslav Growka

* *Rozhovor s Robertem Kvačkem. In: Svět historie - historikův svět. Sborník profesoru Robertu Kvačkovi. Technická univerzita, Liberec 2007, s. 658.*

auf ihre Interpretation verzichtet, damit der aufmerksame Leser sich selbst ein Urteil bildet.

Das Thema des Seminars, das wir für dieses Jahr festgelegt haben ist im heutigen „korrekten politischen" Europa durchaus heikel. Die Lust, sich über Ereignisse zu streiten, die bis vor kurzem nur ideologisch dargestellt oder missbraucht wurden und bereits Bestandteil zum Schaden gereichender volksbezogener Erklärungen waren, die unterschiedlich in Augenschein genommen wurden, verschwand gleichsam nach dem Abschluss der Tschechisch-Deutschen Deklaration. *„Ein Historiker sollte die Auswahl des Wissens nicht danach treffen, ob dies die Geschichte seines Staates oder Volkes schädigt oder verbessert. Es gibt Historiker, die am liebsten nichts von irgendeinem Gemetzel seitens der Tschechen und auch solche, die nichts Positives über die Tschechen schreiben, auf das es nicht zu gut aussehe... Beide sind kurzsichtig und Kurzsichtigkeit ist eine Krankheit.* " Unsere beiden regionalen Institutionen haben bereits zu Anfang des Entstehens der tschechisch-polnisch-deutschen Sankt-Wenzels-Treffen diese Kurzsichtigkeit verworfen und bis heute wurden bereits eine ganze Reihe von Sankt-Wenzels-Sammelbänden, die Heimatkundlichen Sammelbände der Region Jeseník und auch eine Vielzahl von Bücher und Broschüren herausgegeben oder sind durch Unterstützung des Staatlichen Kreisarchivs und des Heimatkundlichen Museums der Region Jeseník entstanden, die dafür eine mehr als überzeugende Aussage darstellen. Wir gehen davon aus, dass wir nur durch das Erkennen des Unheilbringenden der Vergangenheit und durch Weiterbildung vor allem unserer jungen Generation dabei helfen können, das Verstehen zu erleichtern, was Patriotismus ist und was nationalistisches Getöse. Wohin es die Völker Mitteleuropas im 20. Jahrhundert geführt hat, ist über alles klar. Und wenn solche Rattenfängergesänge wieder auf den Plätzen aus dem Munde rechter Extremisten ertönen, die von der Polizei geschützt werden, um die politische Korrektheit unserer jungen Demokratie zu beweisen, ist das eine Warnung für die Zukunft. Und dazu dürfen wir nicht schweigen.

Květoslav Growka

WSTĘP

Motto:

„Naród jest grupą ludzi przepełnionych błędnym widzeniem historii i wspólną nienawiścią do sąsiadów."

Karl Wolfgang Deutsch

Temat tegorocznego semiarium „Ósemki w dziejach Jesenicka w XX wieku" nie wydaje się na pierwszy rzut oka wyjątkowy: wystaw i seminariów na „ósemkowe" tematy odbywa się w naszym krajów mnóstwo. Cóż można na to poradzić, ósemka na końcu stała się częścią czeskiej mitologii historycznej. Dziejów Jesenicka w XX w. nie musimy na siłę wciskać w ramy numerologii, lata zwłaszcza 1918 i 1938 tworzą kamienie milowe dla mieszkańców tego regionu. Lata 1948 i 1968 to daty przemian społecznych.

Zbiór referatów z seminarium ma na celu zachęcić czytelników i naukowców do badania tej problematyki. Z tego powodu oprócz referatów, które są wyposażone w szczegółowe przypisy, umożliwiające dalsze badania i orientację w temacie, umieściliśmy w publikacji także autentyczne źródła. Wybraliśmy głównie zapisy w kronikach rezygnując z ich interpretacji, aby wnikliwy czytelnik mógł to zrobić sam.

Temat seminarium wybrany w bieżącym roku jest w dziejszej „politycznie poprawnej" Europie drażliwy. Chęć zajmowania się wydarzeniami, które do niedawna były wykorzystywane ideologicznie, wyraźnie osłabła po podpisaniu czesko-niemieckiej deklaracji. *„Historyk nie powinien selekcjonować materiału według tego czy pogorszy on czy polepszy obraz dziejów jego państwa czy narodu. Istnieją historycy, którzy chętnie nie napiszą o jakiejś masakrze dokonanej przez Czechów, ale i tacy, którzy zatają coś pozytywnego o Czechach, aby nie wypadli zbyt pięknie... I jedni i drudzy są krótkowzroczni, a krótkowzroczność jest chorobą."** Obie nasze instytucje regionalne już od początku organizowania świętowacławskich spotkań zaprzeczały tej krótkowroczności i dziś świadczą o tym zbiory referatów ze spotkań, rocznik Jesenicko, liczne książki i broszury wydawane lub powstające dzięki wsparciu Państwowego Archiwum Powiatowego i Muzeum Regionalnego Jesenicka. Przypuszczamy, że tylko poprzez poznanie złej przeszłości i wychowanie możemy głównie młodemu pokoleniu ułatwić rozróżnienie czym jest patriotyzm a czym nacjonalizm. Wiadomo dokąd ten drugi doprowadził narody Europy Wschodniej w XX w. A gdy prawidowi ekstremiści głoszą nacjonalistyczne poglądy musimy pokazać młodemu pokoleniu poprawność polityczną naszej młodej demokracji. Jest to zabezpieczeniem naszej przyszłości. I dlatego nie możemy milczeć.

Květoslav Growka

* *Rozhovor s Robertem Kvačkem. In: Svět historie / historikův svět. Sborník profesoru Robertu Kvačkovi. Technická univerzita, Liberec 2007, s. 658.*

1918

NĚMCI VE SLEZSKU A VZNIK ČSR

Doc. PhDr. Marie Gawrecká, CSc., Slezská univerzita Opava

Rozpad rakousko-uherské monarchie a vznik samostatného československého státu v říjnu roku 1918 představoval ve vývoji vztahů mezi Čechy a Němci v českých zemích významný periodizační mezník. Hektické události posledních říjnových dnů roku 1918 byly českým a německým obyvatelstvem vnímány ve zcela odlišné rovině. Zatímco Češi nadšeně přijímali 28. října telegrafickou zprávu pražského Národního výboru o zřízení československého státu, sudetští Němci obraceli svou pozornost k proklamovanému Německému Rakousku (Deutschösterreich), státu, který byl za přítomnosti německých poslanců z českých zemí vyhlášen na zasedání německých poslanců Říšské rady ve Vídni 21. října.

Němci v českých zemích navrhovali v posledních měsících války konkrétnější představy nového administrativního uspořádání. V Čechách byl už v polovině roku 1918 připraven plán na založení samosprávné provincie Deutschböhmen, který byl prezentován na Říšské radě. Existovalo také několik německých plánů na územní reorganizaci Moravy, k jejich konkretizaci pak došlo po ustavení nového státního útvaru Německé Rakousko. Jako první ze čtyř německých provincií, které vznikly v pohraničních oblastech českých zemí, byla ustavena provincie Deutschböhmen, která 29. října proklamovala své připojení k Německému Rakousku. Počátkem listopadu byla vyhlášena v Čechách druhá provincie s názvem Böhmerwaldgau s centrem v Českém Krumlově a konečně 3. listopadu byla v jihomoravském Znojmě vyhlášena provincie Deutschsüdmähren a její připojení k Dolnímu Rakousku.

Dlouho nevyjasněnou zůstávala situace Němců na severní Moravě a v rakouském Slezsku. Všechny návrhy včetně návrhu na zřízení provincie Deutschmähren se ukazovaly jako nereálné. Nejvíce nadějí na uspokojivé řešení tohoto problému získal požadavek na zřízení provincie Sudetenland, který měl spojit v jednotný správní útvar Němci osídlené oblasti západního Slezska a severní Moravy. Tyto snahy nalezly pozitivní ohlas u německých obecních rad, politických stran a jejich sdružení na místní a regionální úrovni. V polovině října obnovil svou činnost Deutscher Volksrat für Schlesien a v politických okresech proběhla ustavující shromáždění. Opavský Volksrat žádal na základě práva na sebeurčení připojení německých území ve Slezsku k novému státu Německé Rakousko ve formě samostatné provincie s vlastním sněmem a vládou.

V dohodě s ostatními poslanci Národního shromáždění Německého Rakouska a zejména v součinnosti s německými poslanci z Čech, Moravy a Slezska vydal 30. října 1918 dr. Robert Freißler, poslanec ze Slezska za německou nacionální stranu, ve Vídni provolání o zřízení provincie Sudetenland, jako součást Německého Rakouska.[1]

V Šumperku, středisku severomoravských Němců, vznikla po aktivizaci slezského Volksratu 27. října Národní rada pro severní Moravu (Nationalrat für Deutschmähren) v čele s poslancem říšského sněmu ing. Gustavem Oberleithnerem, jejímž úkolem mělo být připojení severomoravského území k Německému Rakousku. Po vyhlášení Sudetenlandu zahájil předseda šumperského Nationalratu ing. Oberleithner jednání s opavskými předáky o organizaci společného správního útvaru. I když jednání narážela na nejrůznější technické problémy, byla předpokladem pro definitivní konstituování společných orgánů.[2]

Provincie Sudetenland zahrnovala celé západní Slezsko (s výjimkou většiny okresů, v nichž převažovali Češi), německé oblasti severní Moravy a přilehlé části východních Čech (Králíky, Lanškroun). Ze slezských okresů patřily k Sudetenlandu kromě statutárního města Opavy všechny obce soudních okresů Albrechtice, Bruntál, Frývaldov, Horní Benešov, Javorník, Jindřichov, Krnov, Odry, Osoblaha, Vidnava, Vrbno a Cukmantl, většina obcí soudního okresu Vítkov, menší část soudního okresu Opava-venkov, 7 obcí soudního okresu Bílovec (včetně sídla okresu) a dvě obce z Klimkovicka. Opava obklopena etnicky českým územím měla být spojena s vlastní provincií koridorem, podobně tomu bylo i v případě Nového Jičína, Moravské Třebové a Lanškrouna.[3] Rozloha území celého Sudetenlandu činila 6534 km, podle R. Freißlera zde v roce 1910 žilo 678 880 obyvatel, z toho 23 000 Čechů.[4]

Peníze Německého Rakouska s přetiskem Deutschösterreich (soukromá sbírka)

2. listopadu jednali vedoucí představitelé Sudetenlandu dr. Robert Freißler a Hans Jokl o převzetí státní správy ve Slezsku a aprovizačních a bezpečnostních záležitostech s c. k. slezským zemským prezidentem baronem Adalbertem Widmannem. Ten 5. listopadu po odevzdání agendy na svou funkci rezignoval a vystřídal ho ministerský rada dr. Rudolf Fürrer von Haimendorf, ovšem již jako představitel státu Deutschösterreich. Na rozdíl od německých provincií v Čechách a na jižní Moravě, kde státní a autonomní správa byla převzata českým, resp. československým státem, převzal ve Slezsku celý státní aparát Sudetenland s tím, že do jeho obvodu byly začleněny některé moravské a české okresy. Dr. Fürrer reprezentoval ústřední státní moc jako místodržitel, resp. zemský správce (Statthalter, Landesverweser), fakticky byl výkonným orgánem Zemského shromáždění (Landesversammlung) Sudetenlandu.

Tento provizorní parlament vznikl na základě zákona Národního shromáždění Německého Rakouska z 14. 11. 1918 a nahrazoval někdejší zemský sněm.

Zemské shromáždění Sudetenlandu bylo sestaveno podle volebních výsledků do Říšské rady z roku 1911 a po různých úpravách a doplňcích, které si vyžadovala nová politická situace, mělo 42 poslanců, z nichž 13 bylo ze Slezska, 24 z Moravy a 5 z východních Čech. Jeden poslanec připadal zhruba na 3000 voličů. Podle zastoupení politických stran byli nejsilnější němečtí nacionálové s 15 mandáty, za nimi následovali sociální demokraté se 14 mandáty, křesťanští sociálové získali 5 a nacionální socialisté 3 mandáty. Slezsko v něm reprezentovali za Deutschnationale Partei: Richard Andratschke (Krnov), Otto Halke (Krnov), dr. Karl Hielle (Frývaldov), dr. Karl Januschke (Lichnov), Friedrich Stachenbach (Serksdorf, dnes Uhelná); za německou sociální demokracii: Dagobert Heidrich (Vítkov), Franz Link (Krnov), Alois Scharnowell (Bruntál), Johann Trenka (Krnov), Eduard Zorn (Frývaldov); za Německou křesťanskosociální stranu: dr. Hans Fuchs (Opava), Robert Schälzky (Bruntál), za Německou nacionálně socialistickou stranu: Alfred Berner (Opava). Z Moravy a části provincie ve východních Čechách bylo vybráno 10 nacionálů, 9 sociálních demokratů, 3 křesťanští sociálové a 2 nacionální socialisté. Toto složení ukazuje, že v porovnání s výsledky říšských voleb došlo ke značným korekturám. Také v obecních zastupitelstvech došlo ke změnám především v posílení počtu dělnických zástupců.[5]

První plenární zasedání zemského shromáždění se konalo 16. listopadu 1918 v budově Slezského zemského sněmu. Shromáždění schválilo návrh prozatímní ústavy provincie Sudetenland, která byla vytvořena ve smyslu zákona o převzetí státní moci. Proběhly také volby předsedy zemského shromáždění, jeho zástupců a zemské rady. Zemský hejtman dr. Robert Freißler se stal podle očekávání předsedou sněmu. Za jeho zástupce byli zvoleni ing. Gustav Oberleithner, starosta Šumperka a předseda Národní rady pro německou Moravu, a sociální demokrat Hans Jokl z Opavy. V nově ustaveném zemském výboru působili dr. Hans Fuchs z Opavy, dr. Karl Hielle z Frývaldova, Franz Link z Krnova, dr. Karl Marzelli z Uničova, dr. Artur Pesche z Rusína a Hieronymus Schlossnickel ze Šternberka. Zemský hejtman a předseda Zemského shromáždění dr. Freißler spolu se svými zástupci G. Oberleithnerem a H. Joklem tvořili zemskou vládu Sudetenlandu. Sudetenland byl podporován i vratislavským biskupem, který se obával zabavení svého pozemkového majetku v Československé republice. Vedle vlády v Opavě zůstala

zprvu v činnosti i Národní rada pro Německou Moravu v Šumperku. Po 16. 11. převzalo její pravomoc zemské shromáždění provincie Sudetenlandu v Opavě. Pravomoc Národní rady se pak omezila prakticky jen na oblast šumperského okresu, resp. na některé další obce sousedních okresů.[6]

Zemské shromáždění vydalo prohlášení, v němž označovalo Sudetenland za součást republiky Deutschösterreich a vyslovovalo protest proti případnému připojení oblasti k Československé republice. Bylo zdůrazněno, že Češi se nemohou dovolávat historického práva, protože v případě Slovenska je nerespektují. Definitivní hraniční řešení se očekávalo od mírové konference s nadějí, že 3,5 miliónů Němců nebude vydáno cizí nadvládě: *„Wir erwarten von dem Gerechtigkeitssinn der auf der Friedenskonferenz sich versammelnden Vertretern der Völker, dass sie, getreu der von ihnen der ganzen Welt verkündeten Grundsätzen, die Auslieferung von dreieinhalb Millionen Deutschen an eine Fremdherrschaft nicht zulassen werden."*[7]

Situace ve správě slezského území byla dosti nepřehledná. Vedle orgánu Sudetenlandu působil zde český Zemský národní výbor pro Slezsko, se sídlem v tehdejší Polské (Slezské) Ostravě, s nimiž představitelé Sudetenlandu jednali počátkem listopadu a znovu 2. prosince o různých otázkách výkonu státní správy, zásobování, zdravotní péče atd. Na Těšínsko si vedle Zemského národního výboru pro Slezsko činila nárok polská Rada Narodowa dla Księstwa Cieszyńskiego. Po jistou dobu fungovala i původní c. k. zemská vláda v čele s radou Andreasem Kuliszem, protože východní Slezsko se nestalo součástí provincie Sudetenland. Její pravomoc se však ve skutečnosti vztahovala pouze na politický okres Frýdek, protože nad většinou Těšínského Slezska vyhlásila svou suverenitu rada Narodowa.[8] Svých pravomocí se nevzdal ani starý Zemský výbor, který se dokonce 28. listopadu rozšířil o 2 Čechy, 2 Poláky a 1 Němce. Je kuriózní, že novým německým zástupcem v tomto výboru se stal náměstek zemského hejtmana Sudetenlandu Hans Jokl. I když se Zemský výbor v novém složení nikdy nesešel, nebylo pravděpodobně, jak ukazuje jmenování Jokla, nesmiřitelných protikladů mezi „starými a novými" orgány, jejichž kompetence se často vzájemně křížily. Obě strany cítily nutnost spolu jednat v zájmu neklidné sociální i národnostní situace v regionu. Totéž platí o místních orgánech, o koexistenci oddílů českých národních gard a jednotek německého Volswehru, českých národních výborů a různě pojmenovaných německých rad reprezentujících místní samosprávu či orgány Sudetenlandu.[9] Přeceňovat vztahy mezi Čechy a Němci ve Slezsku a považovat je za korektní by přece jen neodpovídalo realitě, jak o tom svědčí řada incidentů na Opavsku i v dalších oblastech.[10]

Orgány Sudetenlandu měly před sebou značné množství organizační práce – od vymezování územních obvodů jednotlivých okresů, přes budování Volkswehru až po řešení zásobovacích a dopravních otázek i složité sociální situace. I když byla v oblasti ignorována nařízení československé vlády, probíhala jednání s českými institucemi, např. Zemským národním výborem pro Slezsko, ředitelstvím železnic v Olomouci. Komplikace působila i formální podřízenost vídeňským orgánům, např. v soudnictví a uznávání právní platnosti jejich rozhodnutí po obsazení pohraničního území.

4. listopadu převzala vláda Sudetenlandu spolu s agendou bývalé zemské vlády i agendu vojenského velitelství v Krakově, pod které doposud Slezsko vojensky spadalo.[11] Vojenské záležitosti byly svěřeny místnímu opavskému velitelství jako vojenskému velitelství Sudetenlandu podléhajícímu Vojenské státní radě ve Vídni. Opava se stala také sídlem Zemského velitelství četnictva. Všechny „cizí oddíly" musely opustit území Sudetenlandu a zůstali zde jen vojáci s „německou-rakouskou" příslušností. Provincie byla rozdělena na šest vojenských obvodů, z nichž do

Volksgenossen!

Deutsch-Österreich ist als neuer Staat aus den Trümmern der alten Monarchie hervorgegangen.

Die deutschen Gebiete Schlesiens und Nordmährens bilden eine Provinz „Sudetenland" mit gesonderter Verwaltung.

Das neue, aus allen Schichten des Volkes zusammengesetzte Ernährungsdirektorium hat sich zur ersten und wichtigsten Aufgabe gestellt, für die klaglose, den Vorräten angepaßte Versorgung aller Bewohner Vorsorge zu treffen.

Den Selbstversorgern wird die zuerkannte Verbrauchsmenge unter allen Umständen zugesichert. Wir müssen jedoch als Gegenleistung von der Landwirtschaft des neuen Sudetenlandes fordern, daß sie das Ernährungsdirektorium in jeder nur möglichen Weise unterstützt. Die Abgabe sämtlicher landwirtschaftlichen Überschüsse, insbesondere an Getreide und Kartoffeln ist ihre heiligste Pflicht und es wäre ein Verbrechen gegen unser deutsches Volk, wenn nicht jeder Einzelne diese Pflicht erfüllen würde.

Die gegenwärtig geltenden Vorschriften für die Bewirtschaftung aller Bedarfsartikel bleiben aufrecht. Alle Weisungen, welche von den durch die neue Regierung übernommenen oder eingesetzten Behörden auf Grund der geltenden Vorschriften erlassen werden, müssen daher auf das Genaueste befolgt werden. Nur unter dieser Bedingung ist die Ernährung unserer engeren Heimat gesichert.

Jedes Deutschen Pflicht ist es daher, in Selbstzucht und Aufopferung mitzuarbeiten, damit die schwere Zeit überwunden und eine ruhigere und glücklichere Zukunft unseres Volkes vorbereitet werde.

Das Präsidium der vorläufigen Landesversammlung:

Der Obmann: Dr. Robert Freißler, Staatsrat.

Die Stellvertreter: Hans Jokl, Reichsratsabgeordneter. Stephan v. Licht, Reichsratsabgeordneter.

Das Ernährungsdirektorium:

Richard Andratschke, Julius Januschke, Franz Link, Richard Pilawka, Adolf Schittenhelm.

Provolání ke vzniku Sudetenlandu (SOkA Jeseník)

Slezska patřil obvod Opava, západní Slezsko, zahrnující oblast okresních hejtmanství Krnov, Frývaldov a Bruntál a částečně i obvod Kravařsko zahrnující okresní hejtmanství Vítkov a Odry. Zemským velitelem se stal plukovník Julius Planck, který se ujal funkce 20. listopadu. Armáda (Volkswehr) byla organizována na základě dobrovolnosti, muži však do ní vstupovali spíš z existenčních důvodů, dostávali 6 K denně, stravu a ošacení, než z nacionálního zápalu. Každé větší město Sudetenlandu si vytvořilo vlastní jednotku Volkswehru, nezávislou na vedení v Opavě. Jsou zaznamenány i snahy těchto jednotek o přímé spojení pomocí kurýrů s Vojenskou státní radou ve Vídni, aktivity však zpravidla ztroskotaly zadržením kurýrů na Moravě. Počátkem prosince bylo ve Volkswehru organizováno 6760 mužů, kteří měli k dispozici 4200 kusů lehkých zbraní. Problémem Volkswehru byla disciplína jeho členů. Světová válka prakticky skončila a mezi vojáky i obyvatelstvem se šířily pacifistické nálady, na denním pořádku byly dezerce příslušníků Volkswehru. Některé skupiny se účastnily demonstrací proti keťasům a lichvářům, podílely se na výtržnostech, drancování obchodů ap., vynucovaly si zvýšené příděly potravin, nebo konfiskovaly dobytek, který porážely jak pro vlastní potřebu, tak pro černý trh. Za záležitosti Volkswehru byl odpovědný náměstek zemského hejtmana Hans Jokl, jemuž se však příliš nedařilo spojovat představy o demokratizaci armády (volitelnost důstojníků) a o posilování pravomoci velitelů. Ani vojenské rady, které většinou neměly charakter revolučních orgánů a plnily spíše některé organizační úkoly, nepřispívaly ke stabilizaci. Měnící se politická situace a v neposlední řadě i stále se zhoršující materiální podmínky donutily zemskou vládu nábor do Volkswehru 10. prosince zastavit.[12]

Snaha orgánů Sudetenlandu řešit hospodářské záležitosti se musela nutně setkat s nezdarem. Projevovala se hospodářská vyčerpanost, nedostatek základních potravin i průmyslového zboží a především černého uhlí, které bylo nezbytné pro chod průmyslové výroby i dopravy. Negativně se zde projevilo umělé vytržení oblastí z územního celku, který po léta kooperačně existoval a v němž hospodářské vazby mezi oblastmi byly velmi těsné. Zemská hospodářská rada sestavená ze zástupců okresních hospodářských rad nemohla vyřešit krajně neuspokojivou zásobovací situaci a nezaměstnanost. Množily se stávky a demonstrace. V Opavě a Frývaldově vypukly hladové bouře. Území provincie bylo izolováno, dopravní i telefonní spojení s Vídní se muselo uskutečňovat přes Německo, materiální podpora z Rakouska ani Německa nepřicházela. Představitelé Sudetenlandu zahájili jednání se Zemským národním výborem pro Slezsko v Moravské Ostravě o dodávkách uhlí výměnou za potraviny. Tento způsob obchodu se však nemohl příliš uplatnit, protože potraviny chyběly i v provincii. Ředitelství drah přemístěné ze strategických důvodů do Krnova nemohlo zabránit anarchii v dopravě. Dráhy provincie byly blokovány jak z ostravské, tak z olomoucké strany. Konfiskování uhlí pro potřeby železnic vedlo k zastavování provozu průmyslových podniků a elektráren a zvyšovalo tak nezaměstnanost. Hospodářská a zásobovací situace byla neudržitelná, to si uvědomovali přední podnikatelé v oblasti, kteří s nedůvěrou pohlíželi na možnosti vlády Sudetenlandu a sami jednali s československými orgány v Moravské Ostravě, čímž podkopávali autoritu Zemské vlády. Zemský hejtman Freißler si ve svých vzpomínkách stěžoval, že *„průmyslníci byli ochotni jednat s Čechy, a pro věc Sudetenlandu nehodlali naproti tomu pohnout ani prstem."* Provincie se dostávala do stále větší izolace a blížící se obsazení pohraničí československým vojskem bylo očekáváno obyvatelstvem, snad jen s výjimkou politického vedení provincie, spíše s ulehčením.[13]

Freiwaldau, 20. März 1919.

Deutscher Vollzugsausschuß.

Einladung

zur

Versammlung

am Sonntag, den 23. März 1919, um 11 Uhr mittags in den Hedwigssaal nach Freiwaldau. Herr Landeshauptmann Dr. Robert Freißler wird über die politische Lage Bericht erstatten.

Mit deutschem Gruß

Prof. Ehrlich. Dr. Hielle. Sekretär Zorn.

Fr. Widerhofer,

Pozvánka na setkání s Dr. Freißlerem, zemským hejtmanem Sudetenlandu, v Jeseníku (SOkA Jeseník)

Československá politická reprezentace při vyhlášení Československého státu důsledně trvala na zachování historických hranic českého státu v nové republice. V polovině listopadu 1918 nastala příznivá situace pro vojenské řešení iredentistických snah Němců v pohraničních oblastech. K obsazení pohraničních území se československé orgány odhodlaly, když se přesvědčily a později byly i oficiálně ujištěny Francií a Velkou Británií, že vítězné mocnosti nebudou bránit obsazení území vojenskými jednotkami nové republiky a budou respektovat až do rozhodnutí mírové konference historické hranice českých zemí. Snaha Vídně o plebiscit na území českých zemí, která se prohlásila za součást Německého Rakouska, byla neúspěšná.[14]

Vedení Sudetenlandu si bylo vědomo neudržitelnosti situace a nemožnosti ozbrojeného odporu, a proto se v polovině prosince po konzultacích ve Vídni rozhodlo ke kapitulaci s tím, že bude podán proti obsazení území protest. Vláda Německého Rakouska doporučila neklást ozbrojený odpor a doufat, že konečné řešení přinese mírová konference.

Území severní Moravy a Slezska začalo československé vojsko obsazovat začátkem prosince 1918. Nejdříve, již v polovině listopadu, bylo obsazeno tzv. Hřebečsko a Lanškrounsko. Slezské oblasti provincie obsazovalo vojsko Zemského národního výboru pro Slezsko, severní Moravu československá armáda postupující směrem od Olomouce. 1. prosince byl obsazen Bílovec, 13. 12. Fulnek, 15. 12. Šumperk o den později Uničov, 18. 12. Šternberk a ve stejný den bylo obsazeno i centrum provincie Opava.

O obsazení města informoval předem Zemský národní výbor jak místodržitele Fürrera, tak zemského hejtmana Freißlera. Zemská rada i obecní zastupitelstvo se shodly na konstatování, že obrana města není možná a připravily v tomto smyslu vyhlášku pro jeho obyvatele. Místní Volkswehr již předchozího dne konstatoval svou nepoužitelnost k obraně města a rozešel se poté, co vyprázdnil zboží ze svých skladů. Těsně před obsazením města se sešel designovaný zemský prezident dr. Josef Šrámek a poslanec Rudolf Gudrich s vládou Sudetenlandu, na kterém zemská vláda předala formální protest proti obsazení města, nicméně ubezpečila Šrámka, že nebude klást ozbrojený odpor. Česká strana slíbila, že nedojde k zatýkání ani represím. Město bylo obsazeno v odpoledních hodinách bez boje. Vedoucí představitelé provincie zůstali ve městě a neodhodlali se k útěku, jako tomu bylo v Liberci, v centru provincie Deutschböhmen. Vláda Sudetenlandu byla rozpuštěna, i když ještě 19. prosince stačila vydat prohlášení, v němž sice abdikovala, ale vyjádřila naději, že mírová konference bude respektovat sebeurčovací právo Němců. V Opavě začala opět fungovat Zemská vláda slezská, resp. Zemská správní komise, nyní pod vedením tehdy ještě vládního komisaře Josefa Šrámka. Němečtí úředníci skládali do jeho rukou slib věrnosti novému státu, ty, kteří se slibem váhali, přesvědčil bývalý zemský správce von Fürrer o účelnosti tohoto kroku.[15]

Jeseničtí poslanci zemského shromáždění Sudetenlandu Eduard Zorn a Dr. Karl Hielle (SOkA Jeseník)

Do konce prosince obsadila čsl. armáda většinu měst provincie Sudetenlandu. 17. prosince vstoupily čsl. jednotky do Krnova, kde musel dr. Freißler přesvědčovat místní Volkswehr o nesmyslnosti obrany a téhož dne byl obsazen i Bruntál, 30. prosince pak Horní Benešov. Během ledna následujícího roku obsadilo čsl. vojsko Cukmantl (4. 1. 1919) a Frývaldov s okolními obcemi (19. 1. 1919). Jakýmsi epilogem existence Sudetenlandu bylo poslední shromáždění jeho parlamentu v Krnově 18. 2. 1919.[16]

Po obsazení Sudetenlandu došlo k vytváření nových úřadů, loajálních k novému státu. Zemský výbor byl rozpuštěn, resp. nahrazen Zemskou správní komisí. Ta byla jmenována vládou, čímž byla zlikvidována v podstatě zemská slezská autonomie, a tím i německá majorita pokud jde o správu země. Němci ve Slezsku, stejně jako jinde v českém pohraničí, zaujímali k Československé republice negativní stanovisko, přičemž se necítili být rebely, ale byli přesvědčeni, že zdůrazňováním své příslušnosti k Rakousku postupují z právního hlediska korektně. Vyhlídka na připojení části slezského území k Německému Rakousku nebo Německu byla však po obsazení Sudetenlandu československým vojskem již

pouze teoretická a byla spjata s nadějemi vkládanými do jednání pařížské mírové konference. V sousedním Německu a také v Rakousku docházelo k vytváření protičeskoslovenských tajných organizací. Jednou z významnějších byl Deutscher Freiheitsbund für Sudetenland, který formuloval smysl své práce jako *„die Befreiung des Sudetenlandes von der tschechischen Fremdherrschaft"*. Ve Vídni vznikla v lednu 1919 střechová organizace Hilfsverein für Deutschböhmen und Sudetenland. Mladí lidé odcházeli za hranice a tam, zejména v Hlucholazích a Nise, vstupovali do dobrovolnických oddílů - freikorpsů. V těchto městech byly soustředěny 2 prapory z Deutschböhmen a 3 ze Sudetenlandu, které měly mít 16 setnin po 250 mužích, 3 baterie dělostřelectva a 2 roty strojních pušek. Hlavní část mužstva sudetoněmeckého batalionu pocházela z okresů Frývaldov, Šumperk, Krnov a Bruntál. Očekávalo se, že se batalión bude podílet na ozbrojeném útoku proti ČSR, o němž se proslýchalo, že má být uskutečněn koncem června roku 1919.[17]

Představitelé někdejšího Sudetenlandu Freißler a Jokl odjeli v lednu 1919 do Ženevy, kde se snažili navazovat styky s dohodovými diplomaty a ve švýcarských listech publikovali propagandistické články. V únoru 1919 byli přítomni na zasedání mezinárodního socialistického kongresu v Bernu, kde jim jednotliví delegáti sice přislíbili podporu, ale současně důrazně doporučili, aby spolupracovali s novým Československem.[18]

Předvolební kampaň do parlamentu Německého Rakouska začala v mnohých místech ve Slezsku již koncem prosince 1918. Byly pořizovány volební seznamy, voleni okresní důvěrníci, pořádala se volební shromáždění, na nichž vystupovali jednotliví kandidáti, jejichž projevy byly neseny v duchu práva na sebeurčení. Příprava voleb a kampaň byla československou vládou zakázána, přesto však rostla agresivita v tisku, počátkem února mělo 70 obcí Sudetenlandu zaslat protest prezidentu Wilsonovi, v rámci přípravy voleb se mělo provádět soukromé sčítání lidu prostřednictvím formulářů označených nápisy „Sudetenland" a „Ich bin Deutsch und will Deutsch bleiben". V Opavě a Frývaldově bylo zatčeno několik osob, které organizovaly podpisové akce, jejichž cílem bylo ovlivnit zahraniční veřejné mínění. V parlamentu Německého Rakouska bylo pro Sudetenland vyhrazeno 17 poslaneckých míst, nicméně volby vypsané na 16. února, na území českého pohraničí neproběhly.[19] Němečtí politikové připravovali na 4. března 1919, kdy zahajovalo svou činnost nově zvolené Národní shromáždění Německého Rakouska, protestní akce. V souvislosti s přípravou akcí vydal zemský prezident Šrámek nařízení adresované okresním hejmanstvím a Policejnímu komisařství v Moravské Ostravě, v němž přikazoval, aby mu podřízené orgány sice trpěly zastavení práce, ale aby byly chráněny závody a obchody. Na ohrožených místech mělo být soustředěno četnictvo, *„demonstrace proti státu a výstupy proti němu měly být ihned a v zárodku udušeny."* Samotné akce ve Slezsku neměly tak krvavý průběh jako v některých městech českého pohraničí, např. v Kadani, Karlových Varech či severomoravském Šternberku, který byl součástí Sudetenlandu. V Opavě stávkovali dělníci, bylo uspořádáno několik schůzí a demonstrací, přičemž došlo k potyčkám mezi demonstranty a čs. legionáři. Podobně tomu bylo v jiných městech; na Bruntálsku a Krnovsku byla vyhlášena generální stávka; ve Vítkově, Odrách a v Bruntále se konaly demonstrace. K ozbrojené srážce došlo počátkem března v Cukmantlu (Zlaté Hory), jejímž tragickým výsledkem byli 4 mrtví a několik raněných.[20]

Jednání mírové konference probíhající v Paříži přes různé intervence jednoznačně nasvědčovalo, že pohraniční území českých zemí se nestanou součástí Rakouska nebo Německa. Na ilegální schůzce představitelů Sudetenlandu v Opavě 11. března 1919 informovali dr. Freißler a H. Jokl o průběhu mírových jednání a upozornili, že konference je jednoznačně proti tomu, aby poražené Německo rozšířilo své území, a proto se v agitaci neměla možnost ani spojení s Rakouskem zmiňovat. Na opavské schůzce byla odmítnuta i možnost spojit otázku osudů Opavského Slezska s tehdy ještě nevyjasněnou budoucností Slezska těšínského, kde se uvažovalo mimo jiné o různých neutralizačních a autonomistických projektech, na jejichž vytváření se podílela i rakouská vláda. Tato možnost naznačená prostřednictvím H. Jokla a bývalého zemského správce Fürrera byla v Opavě odmítnuta, ne proto, že by byla porušena kontinuita s německým severomoravským územím, ale v zájmu toho, aby Němci tvořili v Československé republice co nejpočetnější národnostní skupinu, která by mohla úspěšně usilovat o autonomii.[21]

Uzavření mírové smlouvy s Německem ve Versailles v červnu 1919 bylo, jak se zdá, pro politickou atmosféru mezi Němci ve Slezsku důležitější než mírová smlouva s Rakouskem. Postupně si zvykali na to, že se budou muset smířit se svou existencí v rámci ČSR. Republika se stávala východiskem jejich politického usilování, v jejím rámci chtěli získat co nejsilnější postavení, které by se dalo využít k „perspektivním" cílům.

24. září 1919 rakouská vláda po podepsání saint-germainské smlouvy zlikvidovala všechny úřady pro záležitosti Němců v českých zemích. R. Lodgman (představitel provincie Deutschböhmen) a dr. Freißler sice poslali představitelům dohodových států čtyři protestní nóty s přiloženým materiálem, který měl prokázat nesnesitelné postavení Němců v československém pohraničí, ovšem na tom, že hranice Československé republiky bude v případě Čech, Moravy a Slezska historickou hranicí někdejších zemí Koruny české, to již nemohlo nic změnit.

POZNÁMKY

1. Příspěvek vznikl v rámci plnění Výzkumného záměru č. 478 1305905 Slezsko v dějinách českého státu a střední Evropy. FREIßLER, R.: Vom Zerfall Österreichs bis zum tschechoslowakischen Staate. Berlin-Zoppot 1921, s. 89-90. - MOLISCH, P.: Sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918-1919.

2. SCHREMMER, E: Troppau. Schlesische Hauptstadt zwischen Völkern und Grenzen. Berlin-Bonn 1984. - BAHLCKE, J.: Schesien und Schlesier. München 1996.

3. Z Moravy zahrnoval Sudetenland všechny obce soudních okresů: Dvorce, Fulnek, Loučná, Město Libavá, Rýmařov, Staré Město, Svitavy, části soudních okresů: Hranice, Uničov, Šumperk, Mohelnice, Moravská Třebová, Olomouc, Příbor, Šilperk (Štíty), Šternberk, Jevíčko, Zábřeh, Lipník, Nový Jičín. Z Čech patřily k Sudetenlandu všechny obce soudních okresů Králíky a Rokytnice, části soudních okresů Žamberk, Nové Město nad Metuji, Opočno, Rychnov nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí, Litomyšl a Polička. FREIßLER, c. d., s. 111-115.

4. FREIßLER, c. d., s. 258, 115. - V české literatuře jsou uváděny poněkud jiné údaje týkající se národnostní skladby obyvatelstva Sudetenlandu, např.: BASEL, L. - FIDLER, P.: Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919. Bruntál 1971, s. 38-39, uvádějí 596 234 Němců, 59 901 Čechů. Jmenovaná práce vychází z údajů publikovaných ve studii LINDNER, J.: Einzelberichte aus Josef Lindners´Wirtschaftsgeographie Deutsch-Südost Sudetiens. 1 Heft. Olmütz 1919. - GAWRECKÁ, M.: Němci ve Slezsku 1918 - 1938. Opava 2002, s. 40-41.

5. FREIßLER, c. d., s. 143-144. - GAWRECKÁ, c. d., s. 41-42.

6. MOLISCH, c. d., s. 51. - GAWRECKÁ, c. d., s. 41. - Zemským hejtmanem byl zvolen dr. Freißler již 30.10.1918. FREIßLER, c. d., s. 91, 141. - BASEL-FIDLER, c. d., s.142.

7. FREIßLER, c. d., s. 147.

8. KOCÍCH, M.: Slezsko a vznik Československé republiky. In: Slezsko na cestě k československému státu. Opava 1969, s. 91.

9. Opavský věstník 12.11.1918. - ZA v Opavě, Zemský národní výbor pro Slezsko (dále ZNV) Slezsko, inv. č. 21, kart. 12, inv. č. 7, kart. 4. - LUKEŠ, J.: Přeměna slezského zemského výboru zemskou správní komisi. In: Deset let československého Opavska 1918-1928. Opava 1928, s. 12 aj.

10. Např. u Komárova bylo 2. 12. několikrát vystřeleno na automobil dr. Freißlera a Zemský národní výbor doporučil tentokrát obecnímu úřadu v Komárově, aby zvýšil kontrolu místní národní gardy. 29.10. byla v Opavě napadena delegace opavského národního výboru vedena zemským poslancem R. Gudrichem atd. ZA v Opavě, ZNV, inv. č. 4, kart. 7, inv. č. 21, kart. 12.

11. Troppauer Zeitung 6.11.1918, s. 3.

12. Troppauer Zeitung 6.11.1918, s. 3. - MOLISCH, c. d., s. 98-102.- ZA v Opavě, Okresní hejtmanství Fulnek. - FREIßLER, c. d., s. 132-135. - Není ovšem jisté, zda údaje o početním stavu a výzbroji Volkswehru, které uvádí Freißler a po něm další literatura, jsou spolehlivé. Jiná literatura např. uvádí, že v prosinci byl v Hanušovicích zadržen vagón s 800 puškami a 120 000 náboji a že prapor Volkswehru ve Frývaldově předal do Králík 888 pušek a 600 000 patron. DOHNAL, M. - FILIP, Z. - SPURNÝ, F.: Pátá kolona na severní Moravě. Ostrava 1969, s. 9-10.

13. FREIßLER, c. d., s. 131, 154. - MOLISCH c. d., s. 54-56. - ONDERKOVÁ, J.: Sudetenland 1918 .Opava 1998, rkp diplomové práce uložený v knihovně PF SU v Opavě. - GAWRECKÁ, c. d., s. 43-44.

14. BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce. Díl III. Praha 1931, s. 544-546.

15. FREIßLER, c. d., s. 165. - ZA v Opavě, ZNV, inv. č. 7, kart. 4. - GUDRICH, R.: Obsazení Opavy československým vojskem. In: Deset let československého Opavska 1918-1928. Opava 1928, s. 14. - GAWRECKÁ, c. d., s. 45-46. Tvrzení, že město bylo vydáno na nátlak Dohody odporuje dochovanému pramennému materiálu. Viz SCHREMMER, c. d., s. 121.

16. SCHREMMER, c. d., s. 122. - BASEL - FIDLER, c. d., s. 125 uvádějí, že poslední legální zasedání zemského shromáždění a vlády Sudetenlandu se konalo 28.12.1918.

17. HAUSER, P.: Śląsk między Polską, Czechosłowacją a separatizmem. Walka Niemiec o utrzymanie prowincji śląskiej w latach 1918-1919. Poznań 1992. - BASEL - FIDLER, c. d., s. 60, 67. - V současné německé literatuře je hodnocen odchod do freikorpsů jako následek růstu nacionálního napětí na slezském území, které vznikalo na základě represí čs. vlády a násilných střetnutí při přebírání státních úřadů. BAHLCKE, J.: c. d., s. 146 (s odvoláním na další literaturu).

18. FREIßLER, c. d., s. 172.

19. ZA v Opavě, Zemská vláda slezská, inv. č. 982, sign. XIII/125, kart. 50. - GAWRECKÁ, c. d., s. 51.

20. ZA v Opavě, ZVS, inv. č. 982, sign. XIII/125, kart. 50. - ONDERKOVÁ, c. d., s. 62-63. - GAWRECKÁ, M.: Politický vývoj v Opavě v prvních letech po vzniku ČSR. In: Opava. Sborník k dějinám města 2. Opava 2000, s. 86. - BASEL - FIDLER, c. d., s. 63.

21. GAWRECKÁ, Němci ve Slezsku..., s. 54.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Deutschen in Schlesien und das Entstehen der Tschechoslowakei

Der Zerfall der österreichisch-ungarischen Monarchie und das Entstehen eines selbständigen tschechoslowakischen Staates im Oktober 1918 wurden von der tschechischen und der deutschen Bevölkerung auf völlig unterschiedliche Weise wahrgenommen. Während die Tschechen die Errichtung eines tschechoslowakischen Staates begeistert begrüßten, richteten die Sudetendeutschen ihre Aufmerksamkeit auf das proklamierte Deutsch-Österreich, einen Staat, der auf einer Sitzung von den Abgeordneten des Reichsrates in Wien am 21. Oktober ausgerufen wurde. In Absprache mit den Abgeordneten der Volksversammlung Deutsch-Österreichs rief Dr. Robert Freißler, Abgeordneter für die deutsche Nationalpartei aus Schlesien, am 30. Oktober in Wien die Bildung einer Provinz Sudetenland aus.

Die Situation in der Verwaltung des Landes Schlesien war völlig unübersichtlich. Das ehemalige Landesparlament wurde durch die Landesversammlung des Sudetenlandes mit 42 Abgeordneten ersetzt; Schlesien und die Region Jeseník vertraten darin Dr. Karl Hielle und Eduard Zorn. Dieses provisorische Parlament protestierte gegen einen etwaigen Anschluss des Bezirks an die ČSR. Neben den Organen des Sudetenlandes wirkte hier aber auch der tschechische Landesvolksausschuss für Schlesien mit Sitz in Ostrava. Eine unterschiedliche Situation war im Teschener Gebiet, dieses beanspruchte der polnische Volksrat. Auf seinen Rechtsanspruch verzichtete auch der alte schlesische Landesausschuss nicht.

Die Organe des Sudetenlands standen vor umfangreichen Organisationsarbeiten – von der Festlegung der Landesgrenzen der einzelnen Bezirke, über die Schaffung einer Volkswehr bis zur Lösung von Versorgungs- und Verkehrsfragen sowie auch einer komplizierten sozialen Situation. Objektiv genommen, musste das Bemühen der Organe des Sudetenlandes an der Lösung dieser Aufgaben scheitern.

Die tschechoslowakische politische Repräsentation bestand konsequent auf der Einhaltung der historischen Grenzen des tschechischen Staates in der neuen Republik. Nach der Mitte November 1918 ergab sich eine günstige Situation für eine militärische Lösung gegen die Abtrennungsbemühungen der Deutschen. Die Regierung von Deutsch-Österreich empfahl keinen bewaffneten Widerstand zu leisten und darauf zu hoffen, dass eine Friedenskonferenz eine endgültige Lösung bringen werde. Am 19. Dezember wurde das Zentrum der Provinz Opava besetzt, die Regierung des Sudetenlandes dankte ab, veröffentlichte aber, so wie viele Städte, eine Protestnote. Zu den letzten besetzten Städten gehörten Zlaté Hory (4.1.1919) und Jeseník (19.1.1919).

Die Erfolgsaussichten während der Verhandlungen der Pariser Friedenskonferenz waren jedoch gering, deshalb setzten sich die Protestaktionen fort. Im benachbarten Deutschland, insbesondere in Glucholazy (Ziegenhals) und Nisa (Neisse) organisierte sich ein sudetendeutsches Freikorpsbataillon für den Fall eines bewaffneten Angriffs auf die ČSR. Es lief auch eine Vorwahlkampagne für das Parlament Deutsch-Österreichs. In Opava und Jeseník wurden einige Personen festgesetzt, die Unterschriftsaktionen organisierten. Die Proteste in Schlesien hatten keinen solchen blutigen Verlauf wie in einigen Gebieten des tschechischen Grenzgebiets. In den Gebieten Bruntál (Freudenthal) und Krnov (Jägerndorf) wurde der Generalstreik ausgerufen, in den meisten Städten gab es Demonstrationen. Zu bewaffneten Zusammenstößen kam es Anfang März in Zlaté Hory, deren tragische Folge 4 Tote und mehrere Verletzte waren.

Mit dem Abschluss des Friedensvertrags in Saint Germain im September 1919 mussten sich die Deutschen in Schlesien daran gewöhnen, dass sie sich mit ihrer Existenz im Rahmen der ČSR abfinden mussten.

STRESZCZENIE

Niemcy na Śląsku a powstanie Czechosłowacji

Reakcje Czechów i Niemców na rozpad monarchii austro-węgierskiej i powstanie niepodległego państwa czechosłowackiego w październiku 1918 r. były odmienne. Czesi entuzjatycznie powitali powstanie Czechosłowacji, natomiast Niemcy zainteresowali się proklamowaniem Niemieckiej Austrii, które nastąpiło w Wiedniu 22 października. W porozumieniu z posłami Zgromadzenia Narodowego Niemieckiej Austrii poseł ze Śląska Robert Freißler wydał 30 października w Wiedniu odezwę wzywającą do proklamowania prowincji Sudetenland.

Sytuacja na Śląsku była niejasna. Sejm Śląski zastąpiło Zgromadzenie Ziemskie Sudetenlandu liczące 42 posłów; Śląsk i Jesenicko reprezentowali w nim Karl Hielle i Eduard Zorn. Ten tymczasowy parlament wystosował protest przeciw przyłączeniu Sudetenlandu do Czechosłowacji. Obok Zgromadzenia Ziemskiego Sudetenlandu istniał także czeski Zemský národní výbor pro Slezsko z siedzibą w Ostrawie. Odmienna sytuacja panowała na Śląsku Cieszyńskim, gdzie działała polska Rada Narodowa i stary Slezský zemský výbor.

Organy Sudetenlandu miały przed sobą mnóstwo pracy: tworzenie podziału administracyjnego, Volkswehry, kwestie zaopatrzenia, transportu i problemy społeczne. Działanie organów Sudetenlandu na tych polach skończyły się niepowodzeniem.

Czechosłowackie czynniki polityczne stały na stanowisku zachowania granic historycznych. Od połowy listopada 1918 r. nastąpiła korzystna sytuacja dla rozwiązania problemu irredenty. Władze Niemieckiej Austrii doradzały nie używać siły i zaufać postanowieniom konferencji pokojowej. 19 grudnia została obsadzona prowincja Opawa, władze Sudetenlandu podały się do dymisji, ale wystosowały, podobnie jak wiele miast, notę protestacyjną. Ostatnimi miastami zajętymi przez wojska czechosłowackie były Zlaté Hory (4.1.1919) i Jeseník (19.1.1919).

Widoki na pozytywne rozstrzygnięcie na konferencji pokojowej były niewielkie. Z tego powodu organizowano akcje antypaństwowe. W Niemczech, zwłaszcza w Głucholazach i Nysie, organizowano oddział freikorpsu. Trwała kampania wyborcza do parlamentu Niemieckiej Austrii. W Opawie i Jeseníku aresztowano kilka osób zbierających podpisy. Protesty na Śląsku nie miały tak krwawego przebiegu jak w niektórych miastach czeskiego pogranicza. W okolicach Bruntálu i Karniowa ogłoszono strajk generalny, w większości miast miały miejsce demonstracje. Do starcia zbrojnego doszło na początku marca 1919 r. w Zlatých Horách w wyniku którego 4 osoby zginęły, a kilka zostało rannych.

Po podpisaniu we wrześniu 1919 r. pokoju w Saint Germain Niemcy na Śląsku musieli się pogodzić z faktem, że będą mieszkać na terenie Czechosłowacji.

1918

Z KRONIKY MĚSTA FRÝVALDOVA

3. ledna 1919 v 11 hodin dopoledne nastalo obsazení našeho města československými oddíly. Prozatím sem přišla pouze malá četa z Hanušovic. 20 četníků pod vedením strážmistra Kalendy a 19 vojáků pod velením poručíka Doubravského. Teprve o několik dnů později sem přibyl prapor československého vojska. Tento oddíl byl doprovázen italskými důstojníky. Vojáci byli vojensky vyzbrojeni a v rukách nesli ruční granáty. Mimoto bylo přivezeno i několik děl. Obsazování probíhalo zcela v klidu. Oddíly byly ubytovány v sálech (Hedvičin sál, Katolický spolkový dům, Lidový dům) a továrních budovách firmy Regenhart & Raymann. Velitelství se nacházelo ve střelnici.

Již v příštích dnech docházelo ke kritickým událostem. Takto byl jeden zaměstnanec obchodu týrán vojáky na ulici a když proti takové zvůli protestoval, byl odvlečen do vojenského bytu a zbit. Přesto se obyvatelstvo chovalo klidně.

Jelikož mírová jednání v St. Germain nebyla ještě k tomuto okamžiku uzavřena, obyvatelstvo města se vyslovilo pro připojení k německé Spolkové republice Rakousko. Obecní zastupitelstvo na schůzi konané dne 3. ledna 1919 protestovalo proti zabrání skrze československou vládu, jako akt, který je v rozporu s právem na sebeurčení národů.

Na památné schůzi měl tehdejší starosta Emil Hauck následující proslov:

Velevážení obecní zastupitelé!

Byl bych si přál, aby první schůze, které se zúčastní noví zastupitelé, se sešla za jiných okolností. Toto je nám bohužel ztrpčeno skrze dnes přihodivším se vstupem československých vojsk. Avšak zrovna tento útisk naší německé otčiny ať nám všem posílí sebevědomí, ať nás svorně semkne k plodné práci pro naši německou vlast, pro náš německý národ!

Německý lid je všude v těžké tísni. Po zhroucení války byla Čechoslováky všude obsazována velká uzavřená sídlištní území, toto si všichni museli bez odporu nechat líbit jednak jako následek podmínek příměří, jednak že prostředky k obraně chyběly.

Frývaldov byl dosud jediným okresem, který nebyl obsazen, ale dnes je i tento výjimečný stav u konce. I do našeho města vstoupily československé oddíly v malém počtu (25 mužů); 50 mužů, dle jiných zpráv výhledově ještě 2 roty.

Před několika dny byla městským představenstvem připravena výzva směřující k obyvatelstvu a připravila je na přicházející události. S výjimkou nepatrného počtu zvědavců se obyvatelstvo při příchodu Čechoslováků chovalo důstojným způsobem. Mimo okresní hejtmanství byla dosud obsazena také pošta a četnická stanice. Sám obecní úřad nebyl obtěžován mimo návštěvy jednoho poddůstojníka ohledně zabezpečení ubytování a vytápění.

I když obsazení nemohlo být zabráněno, je přece naší svatou povinností vznést plamenný protest proti tomuto znásilnění. Frývaldov je odjakživa čistě německým městem, ležícím uprostřed velkého uzavřeného německého sídelního území. Zastáváme stanovisko práva na sebeurčení národů a máme tedy opravdovou příčinu rozhodně protestovat proti tomuto násilnému opatření.

Předkládám proto obecnímu výboru následující usnesení, o jehož jednomyslné přijetí prosím:

Usnesení

Dne 3. ledna 1919 v sále radnice ve Frývaldově shromáždění zvolení zástupci města Frývaldova protestují slavnostně a rozhodně proti obsazení jejich města československými oddíly. Frývaldov je a byl stále čistě německým městem, ležícím ve velkém, uzavřeném čistě německém sídelním území. Hlásíme se k republice Deutschösterreich s připojením k Německé říši, zastáváme stanovisko práva na sebeurčení národů a s určitostí očekáváme, že se mírovou konferencí tyto naše požadavky naplní.

Protestujeme proto proti obsazení našeho čistě německého města Čechoslováky a můžeme je považovat pouze jako dočasnou dohodu nařízeného opatření.

Toto usnesení bylo zástupci obce za bouřlivého potlesku jednohlasně přijato.

Převzetí městských úřadů českými vládními zástupci bylo provedeno bez nářku. Dosavadní okresní hejtman Max svobodný pán von Weichs zur Wenne, který odmítl slib věrnosti Československé republice, byl úřadu zproštěn. Na jeho místo byl jmenován okresním hejtmanem ve Frývaldově pan Walter Jakubowski. Ostatní státní úředníci byli po složení slibu věrnosti prozatímně ponecháni na svých místech.

Pamětní deska s portrétem hlavy císaře Franze Josefa I. na památku jeho přítomnosti ve Frývaldově v r. 1860, která byla umístěna na budově tehdejšího okresního hejtmanství (náměstí, dům č. 68), musela být odstraněna (28. května 1919). Stejně jako portrét císaře na kamenné pyramidě u pramene v městské lese (nyní pramen Filippa Kleina). Mimoto byla odstraněna i jiná rozličná zařízení, protože připomínala bývalý stát Rakousko: takto dostala ulice vedoucí z Priessnitzovy uličky směrem k nádraží, která se do této doby nazývala Elisabeth-Strasse, nové pojmenování Masarykstrasse. Nemocnice, která se jmenovala Kaiserin Elisabeth-Krankenhaus (Nemocnice císařovny Alžběty), byla překřtěna na St. Elisabeth Krankenhaus (Nemocnice sv. Alžběty). Náměstí poblíž hotelu Schroth (odbočka Priessnitzovy ulice z Nádražní ulice) byla pojmenovaná Republikplatz (nám. Republiky). Při přejmenovávání ulic v celém území města bylo toto označení nakonec vynecháno, protože celý uliční tah z hlavního náměstí až k nádraží (státní silnice) má nyní vhodnější označení Bahnhofstrasse (Nádražní ulice).

21. dubna byly ve Frývaldově jako v celém okresu šířeny nesčetné letáky s výzvou, nechť obyvatelstvo proti převzetí německých Sudet československou vládou protestuje. Nato bylo několik osob zatčeno a potrestáno. Profesor na zdejším reformním-reálném-gymnáziu Dr. Rudolf Widerhofer, který byl podezřelý jako původce této manifestace, byl svého úřadu zbaven. Opustil Frývaldov a odešel do Rakouska.

* Kronika města Jeseníku 1932–1944, autorem zápisů byl Josef Hütter (1877–1947), novinář Mährisch-Schlesischen Presse a básník píšící v místním nářečí. V letech 1919–1921 byl starostou města, poté pracovníkem městského úřadu.

1938

„DOMŮ DO ŘÍŠE!" ROK 1938 NA JESENICKU VE SVĚTLE LITERATURY A PRAMENŮ SOkA JESENÍK

Mgr. Jana Hradilová, Státní okresní archiv Jeseník

Věnováno památce mého učitele Mgr. Tomáše Knoppa

Jubilejní rok 2008 vybízí naléhavěji než kdykoli dříve k zamyšlení nad těmi kapitolami naší regionální historie, jimž doposud nebyla věnována náležitá pozornost, a která v historii Jesenicka náleží k oněm tzv. „bílým místům". Události roku 1938 v tomto koutu českého pohraničí k nim bezpochyby patří. Je pochopitelné, že vzhledem k citlivosti tématu dnes převládá na obou stranách - jak na české, tak německé - spíše zdrženlivost a vzájemná ohleduplnost. I přes vysoce ceněné fungující přátelské vztahy a partnerský dialog by však naše snaha nerozdmýchávat vášně neměla vést k tabuizaci této problematiky. Incidenty a nacionalistické nálady roku 1938 jsou součástí naší společné historie stejně jako rok 1945 se všemi jeho příčinami a důsledky a je třeba k nim přistupovat jako k historickým událostem objektivně „sine ira et studio", bez zášti a náklonnosti.

Od vydání knihy „Pátá kolona na severní Moravě" autorského kolektivu M. Dohnal – Z. Filip – F. Spurný[1] a dílčí studie „Henleinovský puč na Jesenicku" z pera F. Spurného[2] uplynulo již více jak čtyřicet let. Tyto odborné práce dodnes představují souhrnný základ, od něhož lze odvíjet další nová bádání. Problematika Jesenicka v r. 1938 se na stránky odborných i populárně-naučných knih dostala až zhruba v posledních deseti letech. Pozornost badatelů se soustředila zejména na vzpomínky zdejších členů čsl. bezpečnostních složek (zejm. četníků a příslušníků finanční stráže) a civilistů, kteří museli na podzim 1938 narychlo opustit své domovy.[3] Za všechny jmenujme alespoň nejnovější regionální práci P. Procházky „Příběhy z pohraničí".[4] Z celého území někdejšího okresu Jeseník jsou události podzimu 1938 nejsouhrnněji popsány pro oblast Zlatohorska, a to především díky pracím německého autora Julia Grawa a regionálního vlastivědce Sotira Joanidise.[5] Samostatnou kapitolu pak tvoří krajanská spolková literatura, tzv. heimatbuchy. Některé knihy popisují dané období jen velmi stručně, spíše okrajově, některé se ho však i tolik let po válce dotýkají s překvapujícím šovinismem.[6]

Všechny tyto novodobé studie mají jedno společné. Jen v minimální míře totiž využívají archivních pramenů. Přestože jsou možnosti studia problematiky sudetoněmecké iredenty a zvláště pak událostí podzimu 1938 na Jesenicku v SOkA Jeseník velmi omezené (např. zde nejsou uloženy příslušné spisy vyšších soudních instancí, řada úřední dokumentace se vůbec nedochovala), je zde přesto k dispozici zajímavý archivní materiál. Zcela primárním pramenem je především rozsáhlá kolekce obecních, školních a farních kronik, které zatím nebyly téměř vůbec vytěženy, a dále pak dobový tisk. Využít lze také spisy okresního soudu a fondů nacistické provenience - především okresního vedení NSDAP, z něhož jsou cenné zejména osobní spisy funkcionářů strany, a torza dokumentace freikorpsu.

Úkolem tohoto příspěvku není vyčerpávající popis událostí na Jesenicku, které se odehrály v průběhu rozporuplného roku a zejména pak podzimu 1938. Jeho cílem je seznámit veřejnost především s novými prameny, hlavně kronikářskými, předložit neznámá fakta a také podnítit širší badatelský zájem o danou problematiku.

Již od dob rozdělení Slezska mezi Prusko a Rakousko v 18. století tvořilo Jesenicko zvláštní enklávu. Z rakouského a nakonec i československého pohledu se nacházelo v poněkud izolovaném koutu při státní hranici s Německem. Z geografických a strategických důvodů nebyla tato oblast zahrnuta do území chráněného nově budovaným opevněním. Ale tím více bylo lehce přístupné ze severu, z Německa. Čsl. branou moc zde vedle málo početných četnických, policejních, finančních a celních stanovišť zastupoval jen 7. hraničářský prapor v Jeseníku.

Jesenicko je jednou z mála oblastí, která byla ozbrojenými skupinami sudetoněmeckého freikorpsu za pomoci německé armády a policie obsazena z velké části již po 22. září 1938, tedy před Mnichovskou konferencí (29. září 1938). Právě 22. září se za nadšeného hajlování místních obyvatel začali do svých

obcí vracet funkcionáři Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei, SdP), kteří v první polovině téhož měsíce uprchli za hranice po neúspěšném pokusu o převrat. Společně s nimi přicházely i skupiny ordnerů a v Říši zformované oddíly sudetoněmeckého freikorpsu. Jejich návrat se samozřejmě neobešel bez incidentů.

SdP v říšské linii a přiostření sudetské krize

Hanobení čsl. státního znaku fekáliemi u hraničního přechodu v Mikulovicích (SOkA Jeseník)

Již od samotných počátků uplatňovala SdP vysoce konfrontační politiku, stupňující se v závislosti na domácím i zahraničně politickém dění. Také na Jesenicku se projevovala v tisku, při manifestacích a ohňových průvodech, za zvuku pištců a bubeníků, za doprovodu vlajkoslávy a zdvižených pravic. Osobní vztahy mezi Čechy a Němci se postupně měnily z přijatelných na zdrženlivé až nenávistné. Nacistické smýšlení se svými vnějšími projevy na straně jedné a obavy z rozbití čsl. státu a ztráty domova na straně druhé narušily do té doby korektní sousedské vztahy. Je pochopitelné, že k radikálnějším formám konfrontace nemohla za této situace nepřistoupit i česká strana. Nebyla to však ona, která by vyvíjela iniciativu, naopak se snažila násilí nerozdmýchávat, její postoj měl spíše zdrženlivý charakter.

Např. již v polovině května 1937 se vyskytl případ tupení čsl. státního znaku a státních barev na hraničním sloupu u celnice v Mikulovicích. Neznámý pachatel jej potřísnil dobytčím trusem.[7] V téže době řešilo velitelství četnické stanice v Supíkovicích případ slovního výpadu proti bratrům Arthuru a Josefu Geierovým ze Strachoviček, stoupencům sociálně demokratické strany, kteří se vraceli z Jeseníku z prvomájových oslav.[8] Časté byly také případy členství místních obyvatel v nacistické straně NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Nacionálně socialistická německá dělnická strana), v říšských organizacích a nacionalistických svazech (Sudetendeutscher Heimatbund, SHB atd.) za hranicemi, např. v nedaleké Nise (něm. Neisse).[9] Na denním pořádku pak byly zejména veřejné zdravice po nacistickém způsobu, a to často bez jakýchkoliv zábran i před příslušníky četnictva, také nadávky a osočování.[10]

Radikální politika SdP nalezla v polovině května 1938 výraz mj. ve zformování tzv. Dobrovolné ochranné služby (Freiwilliger Schutzdienst, FS). Tyto úderné oddíly byly organizovány a cvičeny podle vzoru polovojenských formací SA a SS a z Říše byly rovněž zásobeny zbraněmi. Ordneři v součinnosti s mladými turnery, členy německých tělocvičných spolků (Deutscher Turnverein, DTV), byli nasazováni nejen k „ochraně" sudetoněmeckého obyvatelstva, ale organizováním speciálních školení, nočních cvičení a také pašováním zbraní se aktivně připravovali na henleinovský puč. Např. již 12. srpna 1938 našla policie ve Vidnavě 40 automatických německých pistolí s náboji ve voze s obilím. V téže době byla odhalena zásilka zbraní z Německa, určená cukráři Hackenbergovi z Jeseníku; pistole i náboje byly zality v cukrářském vosku.[11] Zbraně byly ukrývány na různých místech – v opuštěných vápenkách a lomech, v hrobech na hřbitovech, v hospodářských budovách, na zámku v Javorníku apod.[12]

Bylo jisté, že Jesenicko je jedním z budoucích důležitých nástupních prostorů ozbrojeného boje proti Československu. S nelibostí sledovali obyvatelé zdejších měst a obcí zvýšenou aktivitu čsl. armády, budování pozorovatelen, výstavbu betonových bunkrů a zátarasů, hlídání důležitých dopravních komunikací, zejména mostů a hraničních přechodů. Např. v Nových Vilémovicích stálo již od r. 1937 na vyvýšených místech 5 dřevěných strážních věží 15 – 25 m vysokých.[13] V Písečné pak byly po obou stranách obce od cesty až k hranici lesa postaveny na loukách i v polích drátěné zátarasy.[14] Právě tyto dvojité ostnaté překážky poškodil v noci ze 4. na 5. července 1938 v úseku 70 m neznámý pachatel hned na 30 místech. Mimoto bylo ze země vytrženo 6 kůlů, na nichž byl drát připevněn.[15] Cílem neznámých záškodníků se v dubnu 1938 stal také polní telefon vedoucí ze strážnice vojenského oddílu v Dolním Domašově do strážního domku v údolí Vietseifenu. Telefonní kabely umístěné na stromech v průměrné výši 4 m nad zemí byly přestřiženy na 6 místech.[16] Závažnější byly diverzní akce na železnici, zejména kameny položené na kolejích či umístěné do řetězů návěstidel.[17]

Již na jaře r. 1938 byl zdejším obyvatelstvem velmi citlivě vnímán anšlus Rakouska. Zcela ojedinělé svědectví o tom podává kronika obce Hradec: *„Dne 12. 3. 1938 zanechali všichni práce a společně seděli u rádia, aby vyslechli zprávy o vstupu německých jednotek do Rakouska. V hostincích a na všech cestách seděly a stály skupiny lidí, kteří o této události diskutovali, s přáním: Kéž by to jen u nás bylo také tak*

daleko! Dne 1. 5. se konalo velké shromáždění SdP v Jeseníku, na které jelo z naší obce po dvou či více osobách z každého domu. Tehdy se na hřišti v Jeseníku shromáždilo asi 26.000 lidí." A kronikář dále pokračuje: „*Od 21. května zahájili Češi vůči Němcům neslýchaný teror. Čeští četníci konali většinou v noci domovní prohlídky, pátrali po písemnostech SdP a po zbraních a zatýkali podezřelé či nepohodlné osoby. Kdo mohl, zmizel [...]. Mezitím se politické napětí stále zostřovalo. Proto byla mladými muži, především členy německého tělocvičného spolku Široký Brod – Hradec, jehož předsedou [Obmannem] byl obuvník Alfred Walter z Hradce čp. 13, vytvořena organizace noční stráže, aby včas ochránila všechny, kterým ze strany četníků hrozilo nebezpečí zatčení a odvlečení. Protože však sociální demokraté a komunisté vše coby špiclové pozorovali a nepřetržitě udávali, museli strážci [tj. ordneři] každou noc měnit své pozice, aby se nenechali chytit. Nebezpečí však bylo stále větší, a proto začali mladíci jednotlivě utíkat přes hranice do Německa.*"[18]

Průvod příznivců SdP na stranickém shromáždění v Jeseníku 1. 5. 1938 (SOkA Jeseník)

Situace v regionu se vyostřila zejména po Hitlerově projevu v Norimberku 12. září 1938, jenž se stal přímým impulsem k otevřenému protistátnímu vystoupení. Zúčastnily se jej nejen organizované skupiny, ale i řadové obyvatelstvo. Např. v Javorníku se toho dne konal „spontánní průvod" obyvatelstva, jenž za zpěvu německých nacistických písní skončil na náměstí. Bližší údaje o celé akci, jakož i o dalších zářijových událostech ve městě z pera jejich přímých aktérů však bohužel nemáme k dispozici, neboť klíčové zápisy o nich byly z pamětní knihy města na konci války vyřezány.[19] Vidnavská kronika již naštěstí tak skoupá na slovo nezůstala: „*Ulice města [Vidnavy], které byly během Vůdcova projevu liduprázdné, rázem změnily po skončení říšského sjezdu svou tvář. Lidé ještě pod osvobozujícími a spásnými dojmy z řeči, kterou právě vyslechli v rozhlase, spěchali ze svých domů, aby si vzájemně blahopřáli. Nikdo dnes již není schopen říci, jak mohlo dojít k takové manifestaci, která je ve zdech našeho města zcela ojedinělá. Aniž by ji podnítil nějaký ordner nebo pořadatel se z radostně a živě hovořících skupinek a skupin tvořil stále větší zástup a shluk lidí, následujících srdeční nutkání, které vycházelo z jejich nejhlubšího nitra. Záhy se pod přívaly stále nových davů vytvořil ohromný průvod, který se dal do pohybu za radostného volání a zpěvu německých písní. Procházel ulicemi města, neustále přijímajíce nové účastníky [...]. Vrcholem této manifestace se stal slavnostní pochod k betonovým bariérám směrem k Schubertově Kraši [něm. Schubertkrosse, dnes Krasów v Polsku], kde se ve zcela přátelské atmosféře shromáždili dobří sousedé [tj. říšští Němci], aby s námi sdíleli naši radost [...]. Češi, kteří se vůbec odvážili na ulici, stáli klidně a sledovali tento velmi silný projev sjednocení proti dosavadní nesvobodě, resp. proti vnucené příslušnosti k cizímu panství. Se zarputilostí museli poslouchat melodie zakázaných německých písní a se smíšenými pocity vnímali, jak se takřka přes noc projevila jednota Němců bez ohledu na stav, pohlaví, profesi i věk. Mnozí z nich s úzkostí mysleli na svou vlastní budoucnost. Radostné opojení sudetských Němců, kteří se zářícíma očima naslouchali u rozhlasových přijímačů projevu Vůdce, nalezlo svůj opak v zamračených a výhružných pohledech českých vetřelců; kteří své poslední úsilí vynaložili na to, aby vzbudili ještě alespoň zdání adekvátní moci. Zákaz německého pozdravu, peněžité tresty, zajišťovací vazba, domovní prohlídky, nadávky, dokonce i týrání teď bylo na denním pořádku. Zlomit statečnost a odhodlanost Němců však už nemohli, nýbrž nastolili jen jediné: ještě větší obezřetnost, zvýšenou opatrnost a extrémní sebeovládání.*"[20] Ohromné nadšení vyvolala Vůdcova řeč také v Jeseníku. „*Po projevu proudily kolem 22:30 hod. na náměstí tisíce a tisíce lidí, k nimž se ještě přidávaly zástupy z okolních obcí. Průvod neměl konce. Walter Jaroschek [okresní vedoucí SdP v Jeseníku] měl na náměstí krátký proslov, v němž poukázal na to, že ochranu Němců v Československu nyní převzala do svých rukou Německá říše. Stále znovu se ozývala hesla ‚Chceme domů do Říše!', ‚Lidové hlasování!', přitom zněla německá státní hymna a píseň Horsta Wessela. Kolem půlnoci byla také na lešení budovy spořitelny vyvěšena vlajka s hákovým křížem.*"[21] V repertoáru henleinovců bohužel nechybělo ani vytloukání oken v sídlech státních úřadů a českých menšinových škol, ani lživá propaganda ukazující demonstraci jako obranu proti chystaným nepokojům a násilnostem ze strany komunistů.[22]

V reakci na tyto události se v ulicích měst a obcí okresu objevily četnější policejní hlídky, častěji se

prováděly také domovní kontroly. Nervozita vzrůstala na obou stranách. S nelibostí byla vnímána rovněž nařízení o rekvizici zbraní a munice, což dokládá např. zápis v kronice obce Hradec – Nová Ves: *„V německém obyvatelstvu byl duch odporu proti českému útisku již velmi silný, takže při odevzdávání zbraní byly odevzdány pouze ty nejstarší a nejméně potřebné, ty nejlepší byly prostě ponechány a schovány."*[23] Podobný postoj byl zaznamenán i při povinném odevzdávání radiopřijímačů. *„Na rozkaz českých úřadů měla být odevzdána také všechna rádia. To jsme ale nedodrželi, přístroje jsme jednoduše schovali a když se vysílaly zprávy z Vratislavi [něm. Breslau, dnes polská Wroclaw], opět jsme je vytáhli."*[24] Dne 16. září 1938 byla konečně úředně zastavena činnost SdP jako protistátní organizace. Policie však většinou obsadila již jen prázdné sekretariáty, všechny usvědčující písemnosti a tiskoviny byly zničeny nebo schovány. Jen výjimečně se podařilo zadržet některého z vysokých funkcionářů strany, jako např. místního vedoucího SdP v Jeseníku, rentgenologa Dr. Leo Pawlowského, mj. také člena městské rady, jenž byl zatčen při opakované prohlídce stranických kanceláří v hotelu Schroth.[25]

Většině funkcionářů a činitelů SdP a FS se však i s rodinami podařilo již dříve uprchnout do Německa. Např. jesenická městská kronika dále líčí, jak *„v dlouhých zástupech proudili uprchlíci přes nádraží v Glucholazech [něm. Ziegenhals] a především přes Ondřejovice do Říše. Dle výpovědi očitých svědků otevírali pohraničníci v Glucholazech sami vagóny a zvali uprchlíky ven. V Ondřejovicích, kde se státní hranice táhne podél obecní silnice, nepostrádal přechod často komičnosti. Přes hranice byli uprchlíci převáděni za asistence místních obyvatel. Na německém území si je pak hned přebírali říšští pohraničníci"*,[26] to vše za bezmocného přihlížení českých financů.[27] Počátkem podzimu 1938, zejména pak po 22. září, se Jesenicko postupně téměř vylidnilo. Příčinou tohoto stavu bylo údajné *„plenění zdejších obcí Čechy ve spolku s německými komunisty, kteří proti Němcům zasahovali. Z hrůzy utíkali obyvatelé téměř všech obcí do Říše, takže s výjimkou starých nemocných lidí zůstaly tyto zcela prázdné."*[28] Např. ve Vidnavě musel být 18. září zcela odstaven provoz ve zdejší šamotce, neboť tu ze dne na den uteklo přes hranice 100 jejích zaměstnanců.[29] Ti, co zůstali, se ze strachu z české odplaty ukrývali. Nefungovaly obchody, vázlo zásobování, ulice byly osiřelé.

Nedlouho po přechodu hranic byli mnozí utečenci, zejména ženy a děti, odesíláni říšskými úřady do vnitrozemí, aby se v příhraničí zbytečně nehromadili další civilisté. Jejich dočasným domovem se pak staly např. uprchlické tábory v Pomořanech či na pobřeží Severního a Baltského moře. Říše je přijala „s otevřenou mateřskou náručí".[30] *„V Pačkově [něm. Patschkau, dnes Paczków v Polsku] poznali příchozí sudetští Němci poprvé účinek opravdové národní spolupráce a požehnání NSV [Nationalsozialistische Volkswohlfart, Nacionálně socialistická péče o blaho lidu]. Všichni utečenci byli zavedeni na radnici, byli obdarováni horkým čajem a chlebem s máslem a každému byl přidělen nocleh. Příchozí byli ubytováni u místních obyvatel a v hostincích ve městě a všichni byli přátelsky přijati."*[31]

Sudetoněmecký freikorps

Na protilehlé straně hranic se však nacházely také vojenské tábory pro formující se henleinovskou záškodnickou armádu, tzv. freikorps (Sudetendeutsches Freikorps, Sudetoněmecký dobrovolnický sbor, SF). Byl ustaven z rozhodnutí Adolfa Hitlera 17. září 1938 a tvořily jej ozbrojené oddíly, složené ze sudetských Němců, uprchlých do Říše. Freikorps podléhal přímo Konrádu Henleinovi, který jen o tři dny dříve vyhlásil v Berlíně heslo „Domů do Říše!" (Heim ins Reich!). U obyvatelstva Jesenicka měla výzva ke vstupu do těchto formací velký ohlas. *„Na hranicích docházelo čím dál častěji ke střelbě pohraničníků a četníků na uprchlíky. Ale z naší obce [Hradec] nebyl nikdo chycen nebo zraněn, všichni přes ně šťastně přešli. Mezitím dostala většina mladíků, kteří sloužili u Čechů v armádě, povolávací rozkaz. Z nich narukoval pouze jediný, Rudolf Kauf, a ti zbylí všichni utekli do Německa. Sudetoněmecká strana byla českou vládou rozpuštěna, ale její vůdce Konrád Henlein, který také musel utéci, vydal rozkaz, že žádný Němec nemá uposlechnout povolávacího rozkazu, aby se při vypuknutí války, která stála přede dveřmi, nedostali do situace, že by stříleli na své vlastní soukmenovce."*[32] Jedním z míst, kde se soustřeďovali vojenští uprchlíci, byla např. Vidnava. Ačkoliv i zde byla státní hranice poměrně silně obsazena četníky, příslušníky policie, finanční stráže a vojáky, její uzávěry byly málo účinné. K ilegálním přechodům totiž napomáhali i zdejší obyvatelé. *„K největší zábavě ochotných Vidnavských patřilo, že za jasných dnů dávali pozor, když povolaní záložníci a branci skákali [...] v celých oddílech přes hranice."* Mladíci a muži, kteří se útěkem vyhnuli vojenské službě, pak *„byli šťastní, když za sebou zanechali silničními příkopy tvořenou hranici a když tomu bránící české posádky musely bezmocně přihlížet."*[33]

Uprchlíci z Jesenicka museli být po svém příchodu do Říše nejprve prověřeni uprchlými funkcionáři SdP. Teprve poté byli umístěni ve výcvikových táborech freikorpsu, a to zejm. v Glucholazech, Suszyně (něm. Dürrkunzendorf) a v Nowym Swiętówě u Nisy (něm. Deutsch Wette), ale také v Landeku (něm. Bad Landeck, dnes Lądek Zdroj v Polsku), kam bylo k výcviku přeloženo z kladského městečka Bar-

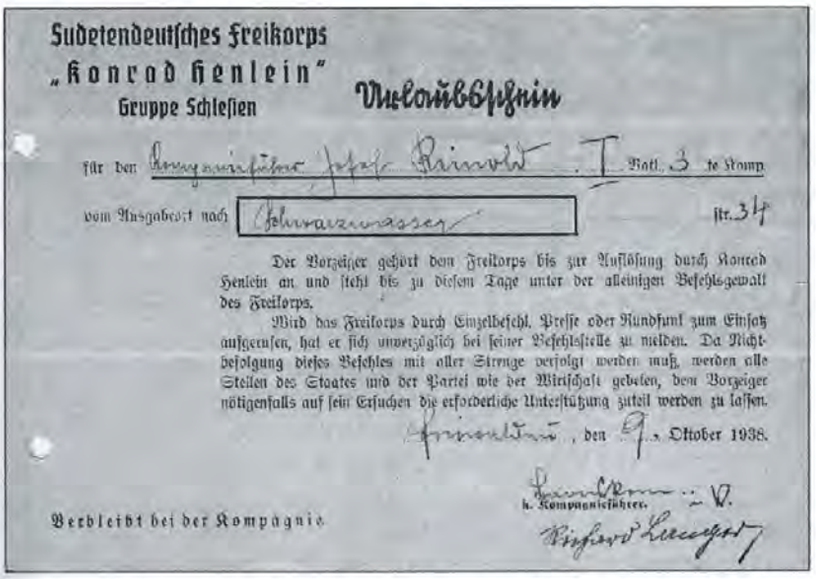

Sudetendeutsches Freikorps
„Konrad Henlein"
Gruppe Schlesien

Urlaubsschein

für den Kompanieführer Josef Reinold, I. Batl. 3 te Komp.

vom Ausgabeort nach Schwarzwasser Str. 34

Der Vorzeiger gehört dem Freikorps bis zur Auflösung durch Konrad Henlein an und steht bis zu diesem Tage unter der alleinigen Befehlsgewalt des Freikorps.

Wird das Freikorps durch Einzelbefehl, Presse oder Rundfunk zum Einsatz aufgerufen, hat er sich unverzüglich bei seiner Befehlsstelle zu melden. Da Nichtbefolgung dieses Befehles mit aller Strenge verfolgt werden muß, werden alle Stellen des Staates und der Partei wie der Wirtschaft gebeten, dem Vorzeiger nötigenfalls auf sein Ersuchen die erforderliche Unterstützung zuteil werden zu lassen.

Frankstadt, den 9. Oktober 1938.

k. Kompanieführer. i. V.

Verbleibt bei der Kompagnie.

Potvrzení o službě ve freikorpsu (SOkA Jeseník)

do (něm. Wartha) *„asi 1000 mužů, prchajících před terorem Čechů, aby byli připraveni nasadit svůj život v boji za milovanou vlast."*[34] Již 18. září bylo jen v Glucholazech a Suszyně oblečeno do uniforem SA na 2000 henleinovců,[35] kteří zde prošli rychlým vojenským výcvikem.[36]

Dnem 18. 9. 1938 byla až z dalekého Olsztynu (něm. Allenstein) u Mazurských jezer datována žádost Wilhelma Luxe z Bílého Potoka o vstup do jednotek freikorpsu právě v Nise. Doslova zde píše: *„Je mou povinností, abych se přihlásil a podílel se na boji za osvobození mé vlasti. Bude to pro mne ta největší pocta."*[37] Téhož dne přišla do utečeneckého tábora v Nise žádost Hanse Frömela z Künzelsau v Bádensku-Württenbersku, teprve pětadvacetiletého lékárníka z Vidnavy. Frömel překročil ilegálně hranice již v lednu 1937 a v Říši byl uznán za politického uprchlíka. Svou žádost zakončil slovy: *„Je mou morální povinností zachovat v této hodině věrnost své vlasti a proto prosím o schválení a okamžité rozhodnutí o umístění. Heil Hitler! Heil Henlein!"*[38]

Jedním z těch, kteří v polovině září 1938 uprchli do Německa a přihlásili se k freikorpsu byl i Josef Reinold, v té době již téměř šestadvacetiletý učitel z Černé Vody, původem ze Slezské Ostravy. Jeho náklonnost k nacistickému hnutí a sudetoněmeckému separatismu byla zjevná již v r. 1937, jak je patrné z hlášení velitele četnické stanice v Černé Vodě vrchního stržm. Pohody z počátku září téhož roku: *„Učitel Reinold za poslední doby svým chováním projevuje svoje sympatie s politickým hnutím strany SdP. Ve svatodušní svátky dne 15. 5. 1937, když v Cukmantlu [dnes Zlaté Hory] odbývala se slavnost spolku ‚Deutscher Kulturverband', kteréžto slavnosti zúčastnil se vůdce politické strany SdP Konrád Henlein, tu učitel Reinold, který stoje na vyvýšeném místě [...] naproti hlavní tribuny, nápadným způsobem nadšeně mával pravou rukou na kolem jdoucího Konráda Henleina a provolával s ostatními osobami, které kolem něho stály ‚Sieg heil'. Když pak průvod otočiv se za tribunou vracel se zpět, tu když kolem učitele Reinolda procházela skupina, ve které se nacházel Konrád Henlein, tu Reinold tohoto svým fotografickým aparátem fotografoval. Učitel Reinold svým chováním dává najevo, že jest německo-nacionálního smýšlení, [...] udržuje přátelský poměr s osobami, o kterých v obci Černé Vodě jest známo, že jsou nadšenými stoupenci Henleinova hnutí, zúčastňuje se také všech podniků pořádaných místními spolky v duchu nacionalistickém."*[39] Před svým příchodem na Jesenicko v r. 1934 prošel Reinold tříletým výcvikem v čsl. armádě, v jehož rámci absolvoval důstojnickou školu v Olomouci. Coby podporučík v záloze, funkcionář německého tělocvičného spolku a od března 1938 též člen SdP své nabyté zkušenosti záhy aktivně využil. Dle svých slov „následujíce výzvy Konráda Henleina" překročil 18. září 1938 státní hranici do Německa. Záhy nato zorganizoval v Nise rotu sudetoněmeckého freikorpsu (Kompanie 3-I/I), kterou vedl až do 9. října 1938, kdy byl freikorps oficiálně rozpuštěn.[40]

Oddíly freikorpsu operující ve 2. polovině září 1938 na severní Moravě a ve Slezsku podléhaly velitelství SF ve Vratislavi pod vedením dr. Fritze Köllnera. Skupina utvořená za vydatné pomoci tamtéž sídlícího vedení SA (SA Gruppe Schlesien) a wehrmachtu čítala na konci září 1938 na 6000 mužů – uprchlíků z Československa. Jesenicko podléhalo v nižší instanci pod III. úsek SF v Nise (Abschnitt III). Vrchní velitelství praporu (Bann I), v jehož čele stál zvěrolékař Dr. Ernst Simon ze Žulové, sídlilo v Javorníku na radnici. Členem tohoto velení byl rovněž major v. v. Franz Then z Vidnavy, vlastivědný a muzejní pracovník a na podzim 1938 také aktivní organizátor vidnavských bojůvek freikorpsu. K 23. září 1938 a v následujících dnech se v oblasti okresu Jeseník pohybovaly dvě roty SF. První (Kompanie Jauernig) měla obsazenu oblast Javornicka a Vidnavska od Bílé Vody až po Žulovou a operovala zhruba na 16 km dlouhé čáře Supíkovice – Nová Červená Voda (myslivna) – Černá Voda (zřícenina hradu Kaltenstein) - okraj Žulové – okraj Skorošic – státní hranice. Zpočátku byla obsazena 600 muži, jejichž stav se po příchodu ozbrojených posil z Německa 26. září zvýšil na 1000. Druhá rota (Kompanie Reinold) postupně obsadila severní část Jesenicka, zbytek Vidnavska a Zlatohorsko a operovala na linii Černá Voda – Supíkovice – Hradec – Široký Brod – Ondřejovice – Zlaté Hory. Tvořilo ji 7 čet o síle asi 1200 ozbrojených mužů. Celá fronta pak byla rozdělena do několika úseků, nazvaných dle jednotlivých velitelů: I. Reinold (Supíkovice – Černá Voda), II. Schober (Žulová), III. Schnitter (Skorošice); IV. úsek „Heider" se zatím nepodařilo konkretizovat.[41]

Henleinovský puč (22. září 1938)

Cíle freikorpsu objasnil Adolf Hitler naprosto jasně: *„Ochrana sudetských Němců a podněcování dalších nepokojů a srážek."* Ještě zřetelnější byl mimořádný rozkaz velitelství SF z 18. 9. 1938. Velitelé praporů a rot měli zajistit, *„aby hranice byly malými akcemi neustále zneklidňovány: jeden za druhým musejí následovat vpády malých úderných čet, přepady pohraničních stanic a jejich posádek. Zároveň zásada: proniknout, rozpoutat zmatek, pokud možno zadržet rukojmí a zmizet."*[42]

Na Jesenicku jsou známy a byly již popsány několikeré případy napadení celnic, četnických a železničních stanic, pošt a dalších státních úřadů oddíly freikorpsu v Bílé Vodě, Černé Vodě, Travné, Mikulovicích, Žulové, ve Zlatých Horách, Vidnavě, Velké Kraši, Kobylé nad Vidnavkou, Nových Vilémovicích, Vápenné atd. Na tomto místě si však přibližme jen některé, a to očima kronikářů, jejichž zápisy ožívají často poprvé po téměř sedmdesáti letech.

Bílá Voda

Podle rozkazu velitelství freikorpsu ve Vratislavi zaútočily ozbrojené jednotky SF 22. září 1938 na obce a města ležící nedaleko státních hranic. Předehrou k tomuto nevypovězenému útoku bylo již dva dny předtím (v noci z 19. na 20. září) zahájené ostřelování celnice v Bílé Vodě ležící přímo na hranicích s Německem z říšského území. Čeští obránci, četníci a příslušníci finanční stráže, se však až do odvolání nesměli stáhnout, ani opětovat palbu. Teprve 22. září odpoledne obdržel velitel zdejší četnické stanice Cyril Hořčica telefonickou výzvu, aby spolu s družstvem Stráže obrany státu (SOS) ustoupil směrem na Vápennou. V té době již bylo území na sever od linie Rejvíz – Široký Brod – Vápenná doménou freikorpsu.[43] Jaká byla v tomto severozápadním cípu Jesenicka situace očima zdejších obyvatel, popisuje kronika obce Bílá Voda: *„Vojsko v Jeseníku obsadilo ve spolupráci s uniformovanými komunisty mezi jinými obcemi také Vápennou a tlačilo se k Javorníku. Nastal útěk obyvatelstva. Z Jeseníku a ostatních obcí prchaly tisíce lidí do Německa, aby nepadly do rukou českých vojáků a komunistů. Ve Vápenné samotné, kde se komunisté shromáždili, vybudovaly tyto hordy strašlivý pluk. Vše bylo v krátkosti rozbito, co mělo nějakou cenu, bylo ukradeno a odvezeno. Dobytek byl poražen nebo postřílen. Dne 19. 9. 1938 utekli také místní obyvatelé [tj. z Bílé Vody], 173 dětí odtud uprchlo do Zlotého Stoku [něm. Reichenstein] a Pačkova. Uprchlíci byli všichni velmi dobře přijati a zaopatřeni, ženy a děti byly umístěny v zotavovně. Z mužů schopných vojenské služby byl založen sudetoněmecký freikorps a z Bílé Vody k nim patřili následující muži: [jmenovitý soupis 25 mužů]. K freikorpsu byl přičleněn jeden zvláštní oddíl o deseti mužích. K této formaci patřili: [následuje jmenovitý soupis 7 mužů]. Dne 22. 9. 1938 ve 14:15 hod. utíkali čeští úředníci do lesa, když byly v obci Bílá Voda všude vztyčeny vlajky s hákovým křížem, a to na základě Mnichovské dohody mezi velmocemi Německem, Itálií, Anglií a Francií. Dne 22. 9. 1938 ve 14:30 vpochodovaly do obce jednotky freikorpsu. Prohledaly úřady, četnickou stanici a celnici, jakož i soukromé byty úředníků a pátraly po zbraních a munici. Zároveň byly ilegální osoby (komunisté) vzaty do zajišťovací vazby a odtransportovány do Pačkova. Zajati byli: [následuje jmenovitý soupis 11 mužů]. Zdejší uprchlí čeští úředníci byli freikorpsem zadrženi v okolí Javorníku a odvezeni do Pačkova do zajišťovací vazby. Dne 23. 9. 1938 byl otevřen poštovní úřad a obnos 3.560,- Kč byl zabaven a poslán politické správě SdP do Javorníku. U poštovního úřadu v Bílé Vodě byla zavedena nepřetržitá telefonní služba."*[44] Při nočním ústupu směrem na Žulovou bylo bělovodské družstvo v časných ranních hodinách 23. září přepadeno. Češi si bojem vynutili další postup, části družstva se podařilo dopravit do bezpečí zraněného dozorce finanční stráže Stanislava Vraštila. Někteří ale padli do zajetí, jako např. velitel četníků Hořčica, do rukou ordnerů se dostal i těžce zraněný četař Leo Schmitz a ošetřující četník. Spolu s německými komunisty a žulovským poštmistrem byli uvězněni v již freikorpsem obsazené Žulové.[45]

Žulová

V Žulové byla situace velmi napjatá. Přítomnost zvýšeného množství čsl. ozbrojených sil zde vzbuzovala nemalý rozruch již od jara 1938. Jedinečným pramenem poznání situace ve městě v oněch kritických májových a hlavně zářijových dnech je při absenci dalších archivních dokladů zápis v kronice zdejší měšťanské školy. Možná právě fakt, že se jedná o školní kroniku způsobil, že popis těchto událostí a projevů nacionalistických protičeských nálad nebyl v pozdějších letech zničen vyříznutím, tak jako tomu bylo v mnohých kronikách obecních a městských (jako např. v javornické a zlatohorské). *„Od mobilizace v květnu [1938] se mezi obyvatelstvem šířil pocit nejistoty, který se z týdne na týden stupňoval. Podminování mostu do Skorošic velkým množstvím trhaviny a zákaz jeho užívání, jakož i označení mnoha úseků silnic k odstřelení, obsazení kamenných mostů zátarasy s ostnatými dráty, bráněnými letadly a hlídanými vojáky a komunisty ze severní Moravy a nakonec i příchod jedné čety vojáků s bojovým vozidlem do Vápenné, to vše ukazovalo na hrozící válečný střet. Každou noc přicházeli vojáci ke starostovi, aby za jeho asistence předávali povolávací rozkazy. Jejich návštěvy ale stále zůstávaly bez úspěchu,*

neboť zbraně schopní muži buď nespali doma, nebo již byli předem vyrozuměni stráží SdP [ordnery]. K zesílení tohoto pocitu přispěli svým dílem i místní Češi. České ženy se u posádky v Jeseníku zúčastnily střeleckého kurzu, údajně ‚aby ve vážném případě uměly bránit svou vlast'. Představenstvo nádraží v Žulové se pak vyjádřilo, že ‚s hlavami Němců by se daly dláždit žulovské cesty'. Toto smýšlení dávají Češi najevo také tím, že neodpovídají na žádný pozdrav [sic!]. U poštovního úřadu byl jako listonoš ustaven střelec s automatickou zbraní. Četnictvo obdrželo množství munice a automatické zbraně." [46]

Hlášení o henleinovském puči přimělo tehdejšího velitele četnického oddělení v Jeseníku škpt. Františka Baťku, aby 22. září 1938 vyslal na Javornicko oddíl šumperských četníků. Po příjezdu do Vápenné však oddíl pod vedením Václava Kořistky zastavila hlídka Stráže obrany státu (SOS), která střežila záseky na silnici, a odmítla je pustit dále. Mezitím však byla veliteli SOS Matouši Plchotovi doručena zpráva o přepadení četnické stanice v Žulové, jejíž příslušníci se mohli zachránit jen útěkem, a že právě k Žulové se od Javorníku stahuje větší skupina českých státních zaměstnanců - četníků, příslušníků finanční stráže, železničářů a poštovních zaměstnanců, z nichž někteří utíkali i s rodinami. Protože však hrozilo vážné nebezpečí, že by mohli padnout do rukou henleinovců, vojáci nakonec zátaras uvolnili. Oddíl četníků postupoval za relativního klidu dále k Žulové, jejich obrněný vůz vzbuzoval u ordnerů respekt. Městečko je přivítalo vyzdobené prapory s hákovým křížem, z oken je zdravily portréty Hitlera a Henleina. Kořistkův oddíl obsadil budovu četnické stanice a spolu s navrátivšími se zdejšími četníky a posilou jednoho družstva SOS vyslaného z Vápenné čekali na příchod uprchlíků ze severního výběžku Slezska. Teprve v pozdních odpoledních hodinách došlo do Žulové asi 50 osob. Ženy a děti hned odjely autem do Vápenné, muži již dříve odzbrojení ordnery šli dále pěšky.[47]

Kronikář měšťanské školy popsal situaci v Žulové následovně: *„Dne 21. září ale Žulovou opustily téměř všechny české rodiny. Většina z nich naložila do vagónů také vybavení svých bytů a odjela po železnici. O šesté hodině odpolední dorazil do Žulové oddíl vojáků s bojovým vozem z Vápenné. Na náměstí předvedl několik cvičných manévrů se zbraněmi a poté vojáci prošli všechny části města ve skupinách po dvou. Po krátké době zas odjeli do Vápenné. Nezanechali žádný zvláštní dojem, neboť se jim obyvatelstvo vysmívalo většinou coby výpravě, která by vzbudila respekt a úžas nanejvýš tak u nějakého černošského kmene v Africe. Pouze zvýšili rozhořčení místních, protože zdejší muži museli již před týdnem odevzdat všechny zbraně a munici. S největším napětím očekávalo a poslouchalo obyvatelstvo v podvečer u rozhlasových přijímačů projev Adolfa Hitlera. Hned po této řeči se mládež vyhrnula na ulice, táhla zpívajíce okolo a provolávala slávu Vůdci. Četníci, kteří jinak každé nacionální hnutí potlačovali, se pouze plížili a zůstávali nečinní. Mezitím se šily vlajky s hákovým křížem, které (z části již připravené a schované, z části vyrobené ze všech možných zbytků látky) dopoledne 22. září vlály na všech domech. Ve všeobecné radosti přišla neočekávaně zpráva o smrti, která mnohé nálady zkalila. Byl to náhlý skon všeobecně známého a oblíbeného ředitele spořitelny v Žulové Josefa Thanheisera, který v 1:46 hodin ráno zemřel na zástavu srdce.*[48] *Spolu s ním odešel ze světa sociálně smýšlející a jednající Němec, přítel dělníků a podporovatel měšťanské školy, bohužel ještě před vytouženým osvobozením. [...] Nyní ležel němý a chladný a nemohl se již více účastnit jásotu a očekávání, které pociťuje celé městečko. Po Vůdcově proslovu již nikdo více nevěšel hlavu. Naděje a radostná víra vešla do všech německých srdcí. To se projevilo již v 11:00 hodin dopoledne, když četnictvo pronásledovalo na skorošických polích dva muže ze Šumperka, střílelo po nich a nakonec je chytlo. Tito uprchli ze svého domova, protože nechtěli ve válce střílet na Němce. Četníci je odvedli na stanici na náměstí. Když se zpráva o tom rozšířila, přišli kameníci ze všech lomů, demonstrovali před stanicí a vyhrožovali, že do domu vhodí patrony s dynamitem. Nato byli uprchlíci propuštěni. Dělníci je zásobili potravinami a zavedli až k hranicím. Kolem oběda jel poslední vlak [...]. Pak železniční doprava ustala. Vlakem měli být odvezeni také koně, zabavení zemědělcům. Sedláci je ale pochytali a ukryli. V podvečer přišel velký oddíl českých celníků, také četníci z oblastí Bílé Vody, Javorníku a Bernartic, pak také jedno nákladní auto. Zdržovali se u četnické stanice [...]. Nakonec se také místní četníci stáhli ve směru na Vápennou."* [49]

Četníci se v Žulové zdrželi až do večerních hodin. Do městečka se postupně stahovali ordneři z pohraničních obcí, až zcela zaplnili náměstí před četnickou stanicí. K přímé bojové akci se ale neodvážili. K útoku se chystali až za nastávající noci, jak se četníci dověděli od místních sociálních demokratů a komunistů, bez jejichž pomoci by přesile nemohli účinně vzdorovat. Protože nebylo možné městečko déle udržet, stáhli se nakonec všichni příslušníci čsl. ozbrojených sil dle rozkazu posádkového velitelství v Jeseníku do Vápenné, kde byli zařazeni do bojové skupiny hájící obrannou linii.[50] Jednu oběť si však Žulová ve večerních hodinách 22. září 1938 přece jen vyžádala. Zákeřně zabit byl Rudolf Klimeš, zemědělský pomocník na zdejším velkostatku a otec tří dětí, původem z Rudy nad Moravou. Podle poválečného svědectví jeho dcery Věrušky si pro něj přišli henleinovci až do bytu a spolu s jejím bratrem Rudolfem (17) ho odvedli na náměstí k ostatním. Stojíce v řadě pak jejího otce zastřelili.[51] Podle úmrtní matriky Klimeš zemřel na průstřel srdce, když chtěl utéct ze zajetí.[52] Je pohřben na zdejším hřbitově. Kronikář tuto tragédii popsal slovy: *„Ve 22:30 [22. září] přijelo na nákladním autě 30 mužů sudetoněmeckého freikorpsu*

a nyní byli zatčeni všichni čeští donašeči a také komunisté. Při tom byl zastřelen jeden Čech, který chtěl po svém zatčení uprchnout. Tato práce trvala až do ranních hodin." [53]

Nástup freikorpsu v Supíkovicích (SOkA Jeseník)

Také následujícího dne se v Žulové umíralo. Při srážce příslušníků SOS s oddíly německých záškodníků byl na silnici do Skorošic zabit Rudolf Kirchner, truhlář z Maršíkova v okrese Šumperk. Dle zápisu v úmrtní matrice zemřel na průstřel hlavy.[54] Také tato událost, jakož i následující dění jsou zaznamenány v kronice zdejší měšťanské školy. *„23. 9. [1938]. Brzy ráno ve 3:30 hodin se oddíl četníků střetl na skorošické cestě u staré pískovny [...] s freikorpsem. Došlo k palebnému přepadu, při němž pro národ a vlast padl člen freikorpsu Rudolf Kirchner, zasažen ručním granátem. Mezitím zaujal freikorps pozice v kamenolomu [...] na silnici k Vápenné [...] a ve směru na Černou Vodu, zatímco se čeští vojáci a komunisté uhnízdili v kamenolomech [...] a u válečného pomníku ve Vápenné a automatickými zbraněmi a střelbou z pušek rozčilovali obyvatelstvo.*[55] *Se zvláštní zálibou stříleli na vlajku s hákovým křížem, kterou na kříž na věži žulovského kostela upevnil pokrývač Rösner.*[56] *Proto velitel freikorpsu zvěrolékař Dr. Simon vydal rozkaz, aby všechno neozbrojené obyvatelstvo Žulovou okamžitě opustilo. Bylo překrásné, teplé, slunečné, bezvětrné podzimní ráno, kdy v 7:00 putoval dlouhý průvod žen, dětí, mužů a starců s dětskými kočárky, trakaři, vozíky, vozy a koly podél skorošické cesty k Javorníku. Bylo štěstí, že počasí bylo tak příznivé, neboť mnohé matky měly své ratolesti jen provizorně oblečeny a mnoho slabých lidí daleko nedošlo. [...] Bylo to bolestivé rozloučení se s vlastí, která musela být vystavena nejisté budoucnosti. Mnozí proto stáhli své vlajky s hákovými kříži a schovali je. Pouze vlajka na kostelní věži i nadále vlála v ranním slunečním svitu předpovídajíce vítězství. Obyvatelstvo Žulové nalezlo v Javorníku přijetí. Z dálky sice bylo slyšet odstřelování, které Češi prováděli u tunelu v Lipové, na železniční trati a u mostu v Širokém Brodě, ale všichni se cítili v bezpečí. V noci ve 24:00 byl opět vydán rozkaz k vyklizení z Javorníku. Češi se svým bojovým vozem totiž podnikli obchvat Žulové, uskutečnili několik palebných přepadů a přinutili obyvatelstvo Skorošic, Vojtovic a Vlčic k útěku. 24. 9. [1938]. Mezitím se valil nepřetržitý zástup uprchlíků v temné noci z Javorníku na 9,6 km dlouhé cestě přes německé říšské hranice do Pačkova. Auta si jen sem tam odpočinula a dotvářela obraz žalu a hrůzy, jenž skýtaly utíkající rodiny s dětskými kočárky [...]. Žulovou se mezitím freikorps snažil bránit před komunisty, před jejich zlostí a ničením. V celém městě byl pouze tu a tam vidět nějaký člověk. Odpoledne byl pohřben člen freikorpsu Rudolf Kirchner*[57] *a v 16:30 Josef Thanheiser. K poslednímu odpočinku jej doprovodilo jen několik málo mužů, mezi nimi i jeho syn. Katolický farář [Otto Hampel] však půjčil klíč, s nímž bylo možné rozeznít zvon, až pod výhružkou [...]. Tímto ztratil tento nevraživec poslední sympatie všech nacionálních socialistů. Žulová osaměla. Kromě několika odvážných žen, které vařily pro členy freikorpsu, a několika starých lidí, kteří chodili krmit domácí zvířata, nebylo nikoho vidět. Dvakrát se objevila také česká vojenská letadla a jednou též střílela na liduprázdné ulice. [...] Pouze ostřelování vlajky s hákovým křížem na kostelní věži a palebné přepady rušily v noci klid ve městě, jehož obyvatelé na pobřeží Severního moře či ve vnitrozemí Německa čekali v úzkostlivé obavě na zprávy o své vlasti a své budoucnosti."*[58]

Nové Vilémovice

K osudnému střetu příslušníků SOS s ordnery a členy freikorpsu došlo ve druhé polovině září 1938 také v Nových Vilémovicích. Již na jaře téhož roku byla při květnové mobilizaci posílena čsl. obranná postavení při říšské hranici u Hraniček, pod kontrolou či přímo uzavřeny byly rovněž zdejší silnice. Místní henleinovci vyvíjeli značnou aktivitu. Již od léta přecházeli přes hranice do Německa a v nedalekém Neu Gersdorfu (dnes Nowy Gierałtów v Polsku) se cvičili ve střelbě. Zde také získávali zbraně

a pašovali je na čsl. území. Jejich chování bylo čím dál vyzývavější, zdejší Češi se cítili v nebezpečí. „Rozhořčení Němců proti českému národu", jež v září 1938 vyvrcholilo odtržením sudetoněmeckého území od Československa, narůstalo podle obecní kroniky i zde. Češi ve spolku s německými komunisty tu v kritických zářijových dnech údajně zasahovali proti Němcům a doslova plenili zdejší vesnice. Jejich obyvatelé pak „z hrůzy" utíkali do Německa.[59]

Ona „hrůza" byla zřejmě zapříčiněna obavou z represí, jež mohly vypuknout po incidentu z 22. září 1938, při němž byl zabit respicient finanční stráže Stanislav Majzlík, původem z jihomoravských Čejkovic. Co se tehdy v Nových Vilémovicích konkrétně stalo, popisuje zdejší obecní kronika: *„Dva dny před tímto útěkem byli čeští financi odzbrojeni a odvezeni do Říše. Při odzbrojení se ve zdejší obci u budovy kasáren čp. 46 odehrál urputný boj. Financi byli dobře vyzbrojeni puškami, revolvery a ručními granáty. Tři ze zdejších obyvatel byli těžce zraněni a museli být dopraveni do nemocnice. Při tomto boji, což bylo 22. 9. 1938, byl jeden financ jménem Stanislav Majzlík zastřelen. V noci z 23. na 24. 9. utíkali obyvatelé přes říšskou hranici do Neu Gersdorfu a také do Landeku."* [60] V dubnu 1946 přibyl do novovilémovické kroniky popis této události také z české strany. Podle jejího líčení se Němci začali 22. září 1938 srocovat před budovou finanční stráže a když se setmělo, ozbrojeni zbraněmi a granáty vyzvali přítomné finance, aby se vzdali. Češi to však odmítli. Mezitím přišla posila finanční stáže ze Schwarzbergu (osada obce Zálesí, s níž záhy splynula) a také je Němci vyzvali, aby dobrovolně složili zbraně. Při následné palbě byl Majzlík zastřelen. Jak se prý bylo možno dočíst v dnes již nedochované kronice obecné školy v Hraničkách, Němci pak ze strachu „nešťastného finance" zavlekli do lesa a tam zahrabali a až později pochovali na obecním hřbitově.[61] Po válce bylo tělo Stanislava Majzlíka exhumováno a s vojenskými poctami řádně pohřbeno.[62]

Vidnava

K největší srážce došlo 22. září 1938 ve Vidnavě, kam kolem poledne proniklo několik set příslušníků freikorpsu s úkolem obsadit všechny nejdůležitější budovy ve městě, především poštovní úřad. Zde se jim však postavila na odpor skupinka čsl. finanční stráže a četnictva. Při pokusu o vyjednávání s henleinovci pak byli zabiti dva příslušníci zdejší finanční stráže, velitel družstva inspektor Josef Novák, původem ze Spojil v okrese Pardubice, a dozorce František Pospíšil z Moravských Prus v okrese Vyškov. Oba zemřeli na následky průstřelu hlavy a ran po střepinách z ručního granátu – Novák v budově pošty, Pospíšil před ní.[63] Zároveň byly vyzrazeny a ordnery obsazeny úseky, jimiž měla družstva SOS v případě nouze ustupovat. Proto se jejich velení rozhodlo použít k evakuaci vlaku, který stál ve stanici připraven k jízdě do Hukovic. Jeho cesta však předčasně skončila vykolejením a přestřelkou u obecné školy ve Velké Kraši. Při ní byl přímo ve voze zabit Viktor Dadák st., otec celního inspektora ve Vidnavě, jenž své snaše přijel pomoci s evakuací. Poblíž školy byl pak ve rvačce zastřelen zdejší kameník Ferdinand Vietz, původem ze Staré Červené Vody.[64]

Jak k těmto incidentům došlo, popisují vedle několika již publikovaných výpovědí českých pamětníků[65] také dva dobové archivní prameny - kronika města Vidnavy a kronika zdejší obecné školy, které zatím nebyly zcela využity. Ve svých výpovědích jsou sice poněkud rozdílné a vykazují jisté nepřesnosti. Překvapují však svou otevřeností a detaily, svědčícími o jejich autentičnosti.[66]

Městská kronika, jejíž zápisy pro rok 1938 vznikly podle deníku organizátora a velitele freikorpsu ve Vidnavě majora v. v. Franze Thena, popisuje celou událost ve městě takto: *„Přestože v těchto napjatých dnech nebyla pozorována žádná změna, došlo 22. 9. kolem jedné hodiny odpolední [v důsledku] provokativního chování jednoho českého příslušníka finanční stráže k výboji naakumulovaného vzteku a hněvu proti našim utlačovatelům. U pověstných betonových prahů, které naproti bývalého gymnázia uzavíraly cestu do Schubertovy Kraše, stáli v uvedený čas na této straně spuštěné železné závory dva čeští financi. Z druhé strany se pak na německé půdě shromáždili ve velkém počtu naši pohraniční strážci [Grenzschützler], resp. dobrovolníci [Freischärler, tj. freikorps], kteří se chystali vniknout do našeho města. Jeden financ jim v tom ale hodlal zabránit tím, že chtěl do hustého zástupu lidí vhodit ruční granát. Naštěstí mu v tom ale bylo zabráněno, neboť jej tovární předák Adolf Hauke v okamžiku přemohl, odzbrojil a usměrnil pažbou jeho vlastní pušky. Bohužel se mu však podařilo ve vzniklém zmatku uniknout, druhý se pak stal obětí podnícených vášní. Nyní byl dán signál k odvetě. Dobrovolníci byli vyburcováni a vnikli do přízemních prostor pošty a do dvora městského činžovního domu, aby obsadili poštovní a telegrafní úřad. Čeští financi spěchali na pomoc obleženým poštovním úředníkům a vhodili z kancelářských místností do dvora dva ruční granáty, které si ve spojení se střelbou z pušek vyžádaly čtyři oběti: dva čeští financi zemřeli, dva příslušníci Sudetoněmectva, a sice řidič automobilu Alfred Vietz a klempířský mistr Karl Schöppel, byli zraněni. Oba posledně jmenovaní byli hned převezeni do nemocnice v Nise. Vietz zde svým strašlivým zraněním bohužel podlehl a byl zde také za velké účasti pohřben. Čeští poštovní úředníci byli zatčeni a rovněž převezeni do Nisy, pošta včetně pokladny a peněz zůstala v rukou dobrovolníků."* [67] A kronikář dále pokračuje: *„Tato událost stála na počátku otevřeného a hrozivého nepřátelství. Současně*

byli zalarmováni také dobrovolníci ve Velké Kraši. Po prvním úspěchu freikorpsu, který ze Schubertovy Kraše přispěchal do města, byl naplánován další postup proti Čechům. Dobrovolníci pronikli až na náměstí a se zbraněmi připravenými k výstřelu zde zaujali postavení v císařském stromořadí, zatímco se na Nádražní ulici mezi kasárnami četnictva a někdejší hospodou proti nim postavilo na vzdálenost sotva 200 kroků asi 8 četníků rovněž připravených k palbě. Starosta města Dr. Überall k nim vyslal jednoho úředníka státní policie [...], vyzval je, aby se bezpodmínečně vzdali a své zbraně odevzdali v tělocvičně. Na tento požadavek Češi reagovali tím, že jedna skupina asi 20 ozbrojených mužů prchla přes horní předměstí [...] do Hahnwaldu, druhá, menší skupina usilovala o to, dostat se co nejrychleji na nádraží. Kolem 2. hodiny odpolední pak vylezli na dosud zde stojící vlak a touto cestou se snažili uniknout." [68]

Kronika německé obecné školy nabízí poněkud podrobnější vyprávění, jak byly incidenty 22. září 1938 ve Vidnavě vyprovokovány a jak probíhalo obsazení poštovního úřadu freikorpsem: *„Z mužů uprchnuvších přes hranice se jich 40 zdržovalo v Schubertově Kraši, především členové FS a ti, kteří již měsíc před převratem prodělali na říšskoněmeckém území výcvik v zacházení s různými ručními zbraněmi. Většina z nich byla k útěku přinucena, neboť se blížilo jejich zatčení coby funkcionářů SdP, či se [toto zatčení] podle zpráv v říšskoněmeckém nebo československém rádiovém vysílání dalo očekávat. Nespočet dalších bylo k útěku pohnuto děsivými zprávami o ničivých úmyslech komunistů. V Schubertově Kraši byl zřízen tábor, v němž byli shromážděni muži určení k obraně Vidnavy. [...] Měli zajistit tábor u sedláka Heinricha Köhlera v Schubertově Kraši a hraniční přechod u služebny finanční stráže na silnici vedoucí do Zlatých Hor. [...] Jejich hlavním úkolem ale mělo být, chránit Vidnavu a její obyvatelstvo proti plenění a týrání Čechy, s nimi spolčenými komunisty a sociálními demokraty, a bylo-li by třeba, vyčistit město od těchto živlů. [...] 22. 9. bylo oznámeno, že v Chebu bude pořádková služba prováděna společně ordnery SdP a čsl. četníky a financi. To mohl být důvod, že ochranný sbor v Schubertově Kraši věřil, že podobná dohoda s čsl. bezpečnostními orgány by mohla být reálná také ve Vidnavě. Kolem poledne 22. 9. se u celní závory na zlatohorské cestě objevil krejčovský mistr Christ s vlajkou s hákovým křížem, kterou držel přes zavřenou závoru. Na obou stranách závory se hned shromáždili četní lidé a když šli kolem dva čeští financi, vyzvali je, aby ji otevřeli. Tito jejich přání vyhověli a dokonce přátelsky vyzvali osoby stojící na německé půdě, aby přešly na druhou stranu [...] Nyní se již Gymnaziální ulicí směrem na náměstí vinul velký zástup žen, dětí a několika mužů, před nimiž byla nesena vlajka s hákovým křížem. Uprostřed cesty ale byli zastaveni dvěma příslušníky finanční stráže a vyzváni, aby se s vlajkou opět vrátili zpět. Zároveň zvedli své pušky k líci. V okamžitě vyvolané rvačce byly financům vytrhnuty zbraně a jeden z nich, Zelený, vyhrožoval vysoko zdviženým ručním granátem, což samozřejmě obyvatelstvo krajně roztrpčilo. Podařilo se zabránit Zelenému, aby granát odhodil. Oba financi byli silnými ranami tak zastrašeni, že se dali na ústup, Zelený Gymnaziální ulicí na hlavní náměstí a ten druhý ulicí Branskou [Torgasse]. Za druhým střílel krejčovský mistr Christ jedním starým revolverem, avšak netrefil se. Nyní se shromáždili všichni příslušníci finanční stráže u velitelství a uzavřeli tam cestu. Zdálo se, že české bezpečnostní orgány chtěly zasáhnout proti obyvatelstvu a ulici vyklidit. Dr. Kunerth vyzval ženy a děti, aby se odebraly do svých domovů, potom požádal statkáře [Artura] Michlera z Hukovic, rolníka Karla Göbela a městského radního Faulhabera, aby šli s ním vyjednávat k četníkům o převzetí města, resp. bezpečnostní služby. Nejdříve jednal s inspektorem finanční stráže Novákem před budovou četnické stanice. Protože tento opuštění města odmítl, měla být bezpečnostní služba vykonávána tak jako v Chebu společně ordnery SdP a četnictvem. Během vyjednávání pak později v budově pošty zastřelený financ přiložil zbraň na Dr. Kunertha. Jen s námahou byl svými představenými přiměn k tomu, aby zachoval klid. Potom se s četníky vyjednávalo v úřední místnosti a byla učiněna stejná dohoda [jako v Chebu]. Zde přítomný poštmistr Mádlo žádal, aby směl ještě provést kontrolu na poště [...], protože musí dále zastávat telefonní službu. V tomto okamžiku bylo oznámeno, že poštovní úřad je již obsazen freikorpsem. Německá delegace se nyní i s poštmistrem Mádlem odebrala na poštovní úřad, aby jej převzali, a zajistili telefonní službu. Na poště, v níž se nacházeli kapitán Böse, 2 příslušníci freikorpsu, 1 český poštovní úředník a německý listonoš Hofmann, jednali Dr. Kunerth a poštmistr o výkonu telefonní služby. Když listonoš Hofmann prohlásil, že by telefonní službu mohl vést sám, bylo poštmistru naznačeno, že jej již více nebude zapotřebí, a aby se odebral domů. V tom okamžiku zarachotilo v hale a v předsíni k balíkové přepážce několik výstřelů a ručních granátů. Protože střepiny létaly až do jednací místnosti, odebrali se zde přítomní vedle, aby se ukryli. Na začátku střelby běžel jeden z členů freikorpsu s Dr. Kunerthem ke vchodu do hlavního prostoru pošty, jímž chtěl právě vstoupit příslušník finanční stráže insp. Novák. Byl usmrcen jedním výstřelem z pušky, protože měl v ruce granát. Když střelba ustala, zjistily na poště se nacházející osoby, že financ insp. Novák, který ležel napříč před vchodem [...], je mrtev, jakož i financ Pospíšil, který ležel u plotu na dvoře poštovní budovy. Ale též jeden Němec, Alfred Fitz, řidič u obchodníka Bauma, ležel na dvoře těžce zraněn, zatímco druhý zraněný, klempířský mistr Karl Schöppel, mohl i přes svá zranění ještě odejít domů. Alfred Fitz byl odnesen do zahrady německého peněžního ústavu a Dr. Krisch jej obvázal. Prof. Dr. Blokscha udělil těžce zraněnému poslední pomazání. Fitz měl roztrhánu nohu od prstů až po*

stehno četnými střepinami z ručního granátu, holeň byla úplně rozdrcena a tělo prokazovalo četná poranění. Když Fitz opět nabyl vědomí, ptal se, kdo je ještě zraněn. Když mu byla otázka zodpovězena, zvolal tichým hlasem s lehce zdviženou pravou rukou: ‚Gott sei Dank, heil Hitler!' [Díky bohu, sláva Hitlerovi!]. Asi teprve až po hodině mohl být Fitz odvezen do nemocnice v Nise [...]. Bohužel už ale nebylo záchrany. K trvalé vzpomínce na tohoto statečného mladíka po něm byla pojmenována jedna ulice. Během této doby stáli ostatní financi a četníci u budovy četnické stanice v uzavřeném šiku napříč přes ulici se zbraněmi připravenými ke střelbě. Později se ale stáhli zpět k mostu a chtěli uniknout připraveným speciálním vlakem do Hukovic."[69]

Boj o poštovní úřad ve Vidnavě zatím kryl ústup asi 30 finančníků, četníků, železničářů a civilistů vlakem z Vidnavy směrem k Hukovicím. Na trati ve Velké Kraši došlo k nejosudnějšímu střetu dne. Skupina freikorpsu vytrhala u zdejší školy koleje a cestu zatarasila bariérou z převrácených nákladních vozů a kamení, čímž byl vlak pod palbou ordnerů z okolních krytů přinucen zastavit. Posádka vlaku střelbu opětovala. Jeden z členů finanční stráže hodil po útočících granát, který však narazil na okenní rám a vybuchl přímo ve vagóně. Zodpovědět otázku bilance ztrát na životech při tomto incidentu jednoznačně nelze. Kronika města uvádí jednoho mrtvého (vrhače granátu) a 14 zraněných na české straně, z nichž pak ještě dva zemřeli později v nemocnicích v Jeseníku a Nise. Obyvatelům a členům freikorpsu z Kraše se nic nestalo.[70] Očitá svědectví českých pamětníků dokládají vedle četných zraněných smrt pouze jednoho civilisty, a sice Viktora Dadáka, jenž byl přímo v železničním vagóně zabit ranou ostřelovače do hlavy, což potvrzují také zápisy v úmrtní matrice pro Vidnavu za rok 1938.[71] Ostatní poté opustili vlak a pěšky ustoupili zčásti k Žulové a směrem na Vápennou, kde se přidali k 7. hraničářskému praporu, zčásti ke stanici Hukovice, odkud pak pokračovali vlakem do Dolní Lipové a Jeseníku. Cestou se k nim připojili i čeští zaměstnanci železniční stanice a pošty v Kobylé nad Vidnavkou, kde rovněž došlo k přepadu stanice a ke střelbě, při níž byl zraněn jeden český železničář.[72]

Velitelem čety SF, která na cestě do Hukovic útočila na ve vlaku ustupující Čechy, byl Robert Hauser, rodák ze Znojma, od r. 1923 však bytem ve Velké Kraši. Zde nejprve působil jako obecní sekretář, po r. 1938 jako radní. Z Hauserova osobního spisu je zřejmé, že byl za 1. republiky členem negativistické Německé nacionálně socialistické dělnické strany (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei, DNSAP), za niž v r. 1925 dokonce kandidoval do poslanecké sněmovny a v r. 1927 do obecního zastupitelstva. Do SdP vstoupil teprve v březnu 1938. Ve freikorpsu Hauser působil při „Kompanii Reinold" jako velitel 6. čety (Zug VI). Jeho aktivitu při formování jednotek SF dokládá potvrzení npor. Artura Michlera, statkáře z Hukovic, z konce listopadu 1940. V té době již mjr. Michler uvedl, že dal 10. září 1938 Hauserovi rozkaz, aby *„v obci Velká Kraš zorganizoval co největší počet skupinek dobrovolníků [Zehnerschaften], aby s nimi ve vhodném okamžiku v první linii vyhnal z vlastní domoviny české četníky, finance atd. a dále aby ozbrojenou mocí při případných bojových zápletkách podpořil příchod německých oddílů. Soukmenovec Robert Hauser tento příkaz splnil a vytvořil celkem 5 skupin, s nimiž 22. 9. 1938 u školy ve Velké Kraši násilně zastavil železniční vlak s ozbrojenými českými četníky, financi a státními policisty a střelbou zahnal Čechy na útěk, případně je vzal do zajetí."*[73]

Ve světle faktů a historických souvislostí, které jsme zde dosud uvedli, je až zarážející popis této tragické události v publikaci o Vidnavě „Das Weidenauer Ländchen", vydané v roce 1986 ve Spolkové republice Německo, která svým nacionalizmem s téměř padesátiletým odstupem předčí i dobové vyprávěcí prameny. Přestože kroniky města a obecné školy Vidnava nejsou prosty popisů ve stylu: *„Hned poté [Češi] obsadili železniční násep a zahájili zběsilou palbu z automatických zbraní a krátkých pušek, zatímco ze strany dobrovolníků jim mohly odpovědět pouze dvě zbraně, jedna flobertka [tj. ručnice na kapsle] a jeden revolver"*,[74] obě však alespoň potvrzují připravenost akcí ze září 1938 a jejich součinnost s říšskými pohraničními orgány. Totéž se nedá tvrdit o interpretaci německé Das Weidenauer Ländchen: *„Když 22. září v poledne ve Vidnavě český finanční úředník hodil u poštovního úřadu ruční granát na neozbrojeného vyjednavače a tekla německá krev, vnikl freikorps roztrpčeně do Vidnavy, aby ukončil toto běsnění. [...] Zatím jel vlak z Vidnavy se všemi českými četníky a financi, případně se státními policisty [...] a na všechny osoby, které se cestou ukázaly, tito bezhlavě stříleli, aby tak kryli svůj ústup. Přitom zde byl touto bídnou střelbou na poli zraněn také jeden dvanáctiletý chlapec. Nyní vlak v plné rychlosti najel na překážku a zůstal vězet. Okamžitě se ze všech oken vagónů rozlil do nejbližšího okolí déšť kulek, také se házely ruční granáty, z nichž od jednoho vznikla ve školním plotě trhlina. Proto jsme z naší strany odpověděli střelbou jednotlivými výstřely a dosáhli tak četných zásahů. Po zuby ozbrojení četníci a financi nyní utíkali zpět od vlaku přes pole k Hukovicím, zanechavše zde všechny věci, když ještě jeden český ruční granát explodoval ve vagónu. Železniční vozy byly těžce poškozeny, naplněny zraněnými a také jedním mrtvým, jeden vagón byl roztříštěn a uvnitř samá krev. Kromě zbraní a výstroje bylo možné ukořistit také peníze z pokladny železničního úřadu ve Vidnavě a z pokladny poštovního úřadu ve Velké Kraši, [které činily] okolo 32 000 korun. Z Hukovic pak odjel jeden motorový vlak s uprchlíky k Lipové, zatímco nezranění četníci a financi, kteří zůstali, utekli do lesů. Současně bylo na místě zne-*

škodněno mnoho komunistů a jeden z nich byl zastřelen na útěku. Freikorps obsadil ještě téhož pozdního odpoledne oblast k Žulové a držel tuto linii [za cenu] krvavých obětí až do konce, aby obce chránili před barbarskou mánií Čechů ničit."[75]

Co se dělo ve Vidnavě v době bojů mezi ustupujícími Čechy a freikorpsem u školy ve Velké Kraši, se opět můžeme dovědět z dochovaných kronik. Většina příslušníků státní policie prý zatím prchala přes farní les, zatímco se dva z nich pokusili uniknout na motorce po cestě do Hukovic. Byli ale zadrženi, „důkladně zbiti" a odvezeni do Nisy do „válečného zajetí".[76] Do Velké Kraše byl zatím coby vyjednavač odeslán vrchní oficiál policejní expozitury ve Vidnavě Málek, aby s Čechy dojednal podmínky jejich odchodu. Málek se na stranu freikorpsu přidal již dříve, on byl také tím, kdo Němcům vyzradil plánovaný pěší ústup jednotek SOS směrem na Habinu. Protože se však Češi mezitím z obce stáhli, byl spolu s dalšími zadrženými Čechy převezen do Nisy.[77]

Projevy násilí vůči Čechům a německým antifašistům

Ničení českých nápisů na radnici v Jeseníku (reprofoto)

Zatímco německé obyvatelstvo s jásotem vítalo své hrdinné „soukmenovce", navrátivší se z Říše, a zdobilo svá obydlí vlajkami se svastikou, vlaječkami se symbolem SdP a portréty Adolfa Hitlera a Konráda Henleina, ustupovaly skupinky i jednotlivci z řad Čechů a německých antifašistů směrem na Dolní Lipovou a Jeseník. Jak dále dokládá situace ve Vidnavě, pořádali na ně příslušníci freikorpsu doslova hony: „*Další oběti padly ještě v průběhu odpoledne [22. září 1938] ve Vidnavě a ve Velké Kraši, a sice komunisté, kteří se útěkem chtěli vyhnout zatčení, a proto byli zastřeleni. Po těchto krvavých událostech začalo nyní ve Vidnavě a v Kraších horlivé pátrání po Češích, kteří se zde snad ještě ukrývali, komunistech a německých národních zrádcích, kteří všichni, pokud neutekli, byli odvezeni do Nisy a tam vsazeni do vězení. 23. 9. Po tomto důkladném vyčištění města lze opravdu potvrdit, že Vidnava je nyní čistě německá.*"[78]

Podobná situace byla také v dalších obcích na Jesenicku.[79] Např. v pondělí 19. září 1938 prý chtěli komunisté v Mikulovicích a Širokém Brodě provést puč a obsadit elektrárny. Událost však byla prozrazena a objekty obsadil freikorps, jenž také zostřil své hlídky. „*Plánované obsazení závodů komunisty se tedy nezdařilo a nyní tito sami museli být velmi ostražití, aby je obyvatelstvo nezabilo. Proto se hned další den začali s pytli a zavazadly stěhovat na Moravu. Mnozí si již nemohli vzít všechno s sebou, neboť vlaky byly přeplněné. Zavazadla tak většinou zůstala stát v Písečné na nádraží, neboť doprava byla zcela zastavena. [...] Také četníci a celní úředníci již většinou uprchli do Čech.*"[80] Dne 22. 9. se oddíl freikorpsu, v jehož čele stál kamenický technik Hafranke, zmocnil vlakového nádraží a celnice v Mikulovicích a převzal v obci veškerou správu. Přednosta zdejší stanice Zajíc a vrchní četnický strážmistr František Černý byli zatčeni a eskortováni do Glucholaz, právě tak jako následujícího dne zadržení „podezřelí" komunisté Brauner a Kucharsch.[81]

V Glucholazech, resp. v kolonii Eichwald, byl spolu s dalšími 30 komunisty uvězněn také teprve sedmadvacetiletý dělník Alfred Hoffmann z Mikulovic, rozený sice v říšském Donnerau, okres Waldenburg (dnes Grzmiąca v Polsku), avšak s kořeny na Jesenicku, neboť z Mikulovic pocházel jeho otec. Do vyšetřovací vazby byl vzat kvůli přípravě trestného činu velezrady. Lidový soud jej ve veřejném zasedání 9. února 1940 uznal vinným a odsoudil jej k 12tiletému trestu v káznici a ke ztrátě občanských práv na 10 let. Mezi stranickými úřadovnami v Liberci, Jeseníku a Mikulovicích se pak v květnu téhož roku rozběhla žhavá korespondence, neboť Hoffmannovi rodiče podali žádost o milost pro svého syna. Vedoucí místní skupiny NSDAP v Mikulovicích k případu napsal, že sice nebyly zjištěny bližší zprávy, ale „*domníváme se, že Hoffmann mohl jednat úmyslně, neboť tento jeho politický postoj zcela odpovídá. Mohli jsme se také dovědět, že v průběhu náboru nových členů Hoffmann prohlašoval výroky typu: ‚Kdo se nenechá zapsat do komunistické strany, bude jednou zastřelen.' [...] je pokládán za velmi radikálního komunistu a svou horlivou agitací se o komunistickou stranu velmi zasloužil. Před převzetím moci potíral SdP a po jejím převzetí vyhlásil svůj boj pravděpodobně také NSDAP, což vyplývá z jeho odsouzení. [...] Přímluva k jeho žádosti nepřichází z naší strany v úvahu.*"[82] Jak celá kauza nakonec dopadla, bohužel nevíme.

Zatímco Češi byli většinou záhy po Mnichovu vráceni zpět do okleštěné republiky, pro německé antifašisty a režimu nepohodlné osoby začala hned po převratu a zejména po příchodu wehrmachtu a je doprovázejících zvláštních zásahových skupin, složených z příslušníků gestapa a bezpečnostní a pořádkové policie, často strastiplná cesta zatčení, výslechů a věznění. Nemalou roli při těchto čistkách sehráli také sami sudetoněmečtí nacionální socialisté, kteří si o odpůrcích nacismu vedli již předem podrobnou evidenci. Jen v okrese Jeseník hlásila služebna gestapa v Opavě k 25. 11. 1938 na 390 zatčených. Převážná část z nich však byla uvolněna hned po prověření a výslechu, většina z osob zadržených na delší dobu byla propuštěna na jaře 1939.[83]

Během zářijové krize v r. 1938 byl pro svou politickou nespolehlivost uvězněn také např. Johann Hauke z Javorníku. Tento vyučený zedník, posledním povoláním řidič, byl v letech 1919 - 1927 členem německé křesťansko-sociální strany (Deutsche christlich-soziale Volkspartei, DCV) a jako dělník vstoupil rovněž do odborů. „Závadným" bylo nejen jeho sociálně demokratické, resp. komunistické smýšlení, kterého se dle posudku zastupujícího místního vedoucího NSDAP v Javorníku Gustava Tintera z června 1942 údajně nevzdal ani za války a naopak se i nadále stýkal s jeho někdejšími přívrženci. Trnem v oku bylo rovněž jeho „spolčení s Čechy", neboť prý coby pilný návštěvník zdejšího hostince *„využíval této příležitosti, aby poskytoval českým četníkům informace. Typický je případ člena strany [NSDAP] Guckleru, který byl na základě jedné takové zprávy Čechy uvězněn. [...] Při přestavbě radnice v r. 1935 byly na půdě objeveny pušky, o jejichž existenci se Hauke coby zaměstnanec na stavbě dověděl a tuto zprávu hned oznámil českým četníkům. Guckler byl poté jako tehdejší obecní strážník vzat do vazby, bylo proti němu zahájeno trestní řízení a byl vsazen do vězení. Důsledkem tohoto udání bylo, že Guckler musel být propuštěn ze služby obci. Hauke je opakovaně trestán."*[84] Je nasnadě, že šlo bezpochyby o předem připravené vyřizování starých účtů. S pověstí „českého špicla", se „svárlivou povahou" a „závadným postojem" k Říši a straně NSDAP zůstal Hauke po svém propuštění i nadále pod dohledem gestapa.[85]

Gestapáckou vazbou a nakonec i koncentračním táborem si prošel např. i textilní dělník Leo Hanke z Jeseníku, proti němuž bylo rovněž vzneseno obvinění z velezrady. Hanke byl od března 1917 členem německé sociálně demokratické dělnické strany (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei, DSAP), z níž v r. 1922 přestoupil do KSČ. Záhy převzal funkci vedoucího buňky (Zellenleiter), od r. 1934 až do září 1938 byl také kolportérem - prodával časopis „Die rote Fahne". Údajně byl považován za jednoho z nejhorlivějších komunistů v okrese a jako takový získal v r. 1937 mandát do městského zastupitelstva. Prý se také stýkal se židovskými kruhy a navíc byl označován za opilce. Dne 22. 9. 1938 se z Jeseníku i s rodinou narychlo vystěhoval do vnitrozemí. V dubnu 1939 byl zatčen pohraniční hlídkou v obci Dobrá na Frýdecku, když chtěl spolu se svým synem Alfrédem ilegálně překročit hranice do Polska. Ze soudní věznice v Opavě, kam byli oba nejprve umístěni, byli po dvou měsících převezeni na služebnu gestapa do Opole (něm. Oppeln), které již proti nim vedlo šetření. Pro své komunistické smýšlení, k němuž ho dle úředního sdělení ze srpna 1944 strhla jeho „nízká inteligence", si Leo Hanke prožil asi tři roky v koncentračním táboře. O jeho „převýchově" nebylo pochyb. *„Při svém návratu z vězení se Hanke vyjádřil: ‚Teď jsem již konečně navždy vyléčen!' Nyní je spolehlivým, pilným pracovníkem, jenž si bez nářků plní své povinnosti. Přestože byl sledován, nebylo možné zjistit, zda-li navázal spojení se svými dřívějšími soudruhy. Po stránce povahové nelze proti Hankemu během posledních tří let říci nic nepříznivého."*[86]

Obsazení Jesenicka wehrmachtem

V ranních hodinách 23. září 1938 bylo v okrese Jeseník konečně vyhlášeno stanné právo. To se ovšem vztahovalo již jen na malou část politického okresu. Pod kontrolou čsl. vojska a zbylých státních úřadů zůstalo ze 40 obcí již jen 12, a to Adolfovice, Bukovice, Domašov, Dolní a Horní Lipová, Jeseník, Česká Ves, Písečná, Vápenná, Horní Údolí, Heřmanovice a Rejvíz a i o ty se vedly boje (např. 24. září o Vápennou). Většina z nich však byla prázdná, neboť německé obyvatelstvo odtud vesměs prchlo do Říše, nebo se skrývalo v okolí Jeseníku, na Gräfenberku, zejména pak v lesích na Zlatém chlumu, Křížovém vrchu a na Čertových kamenech.[87] Javornicko, Vidnavsko a téměř celé Zlatohorsko byly takřka beze zbytku pod kontrolou freikorpsu. Československé státní úřady i policejní a jiné instituce (okresní úřad, soudy, katastrální úřad, četnické stanice apod.) se z Jesenicka postupně stáhly do vnitrozemí. Kolika jejich zaměstnanců se evakuace týkala, nevíme. K 1.

Příchod wehrmachtu do Žulové (reprofoto)

říjnu 1938 mělo být jen z berních úřadů v Javorníku, Jeseníku, ve Vidnavě a Zlatých Horách staženo na 20 českých úředníků včetně 31 členů jejich rodin. Do míst svého určení v Náměšti na Hané, Drahanovicích na Hané a v Jesenci u Konice si s sebou mohli vzít cca 100 kg zavazadel na osobu. Do Jesence u Konice a do Svitav měli být vystěhováni také příslušníci oddělení finanční stáže a zaměstnanci jednotlivých celních úřadů s rodinami. Celkem se jednalo o 315 osob, 211 českých zaměstnanců a 104 rodinných příslušníků, přičemž tito si s sebou směli odvézt zavazadla o váze pouze 50 kg na osobu.[88] Jako poslední ustupovala jesenická vojenská posádka až 3. října, o dva dny později byla předána kasárna.[89]

Po Mnichovské konferenci 29. září 1938 zavládla i na Jesenicku všeobecná úleva z toho, jak krize dopadla. Napětí a obavy posledních dnů a měsíců vystřídala vlna nadšení a euforie. *„Mír byl zachráněn"*, zapsal mikulovický kronikář do pamětní knihy obce, *„bez války jsme dosáhli připojení k Velkoněmecké říši. Heil Hitler!"*, čteme v obecní kronice Tomíkovic.[90] Vzhledem k dané situaci nebylo obsazení Jesenicka pro německou armádu žádným výraznějším problémem. Již 26. září 1938 se v Bílé Vodě začalo s odstraňováním silničních závor a betonových prahů (výhybných zídek), aby byla uvolněna cesta pro přicházející wehrmacht. *„Se svářečkami a trhavinami postupovalo jejich odstranění tak rychle, že všechny tyto ‚překážky' byly odstraněny během několika dnů podél říšských hranic v rámci celého úseku praporu, tj. až k Velkým Kuněticím. [...] mnoho tisíc [korun] stojící a několik měsíců trvající práce Čechů byla snadno zničena během tří dnů jen jednou dvoučlennou dělnickou partou!"*[91] Ruku v ruce s těmito pracemi postupovalo rovněž odstraňování zátarasů a barikád postavených samotným freikorpsem na jednotlivých úsecích silnic a železničních tratí, finišovala také výzdoba obcí a měst. Např. ve Vidnavě se přípravám věnovali obzvláště důkladně, *„neboť příchod německé armády znamenal pro nás světodějnou událost takového významu, jakou ještě nikdy a nikde nebylo možné prožít. Žádný dům bez vlajky s hákovým křížem, nesčetné obrazy Vůdce a Konráda Henleina v oknech a výkladních skříních, 5 čestných bran, přes cestu nataženo mnoho transparentů, na ulici 4 vysoké stožáry s velkými vlajkami, nespočet vlaječek a korouhviček, z chvojí spletené hákové kříže, věnce atd.: to vše bylo projevem nevylíčitelné radosti z osvobozujícího činu našeho ‚Vůdce'."*[92]

Wehrmacht na hraničním přechodu Zlaté Hory - Jarnołtówek (ZA v Opavě)

Jesenicko bylo obsazeno ve dnech 6. - 7. října 1938. Učinila tak 28. pěší divize 2. armády v rámci IV. okupačního pásma. Ve čtvrtek 6. října v 8:00 hodin ráno překročily jednotky wehrmachtu z Horního Slezska v úseku od dnešního Landeku až po Jarnołtówek (něm. Arnoldsdorf) čsl. státní hranice.[93] Německá armáda byla přivítána drtivou většinou zdejších obyvatel s nadšením, její příchod byl vnímán jako akt osvobození a návratu do Říše. *„Radost a jásot byly veliké a [vojáci wehrmachtu] byli všude radostně zdraveni, přinesli přece osvobození od českého jha. Sudety jsou svobodné!"*, zaznamenal náladu zdejších lidí kronikář z Travné.[94]

O průběhu postupu německých jednotek v regionu podávají důležité svědectví opět zejména obecní kroniky. V Bílé Vodě se dle záznamu kronikáře žádné oficiální uvítání nekonalo.[95] Naopak v Javorníku se německým vojákům dostalo - soudě též podle vyřezaných stránek v kronice - zcela jiného přivítání. Již krátce po osmé hodině ranní přijela do města jako první 3. rota obrněného útvaru 30 z Lübecku a motorizovaný oddíl ženistů, určený k průzkumu cest a zajištění mostů směrem na Jeseník. Zatímco projížděly další a další kolony, vyhrávaly z pojízdného tlampače u kostela vojenské pochody. *„V 10:45 zazněl hlahol zvonů, načež pěchota s hudbou, kulometný oddíl, cyklistické oddíly, 7 polních kuchyní a týlové jednotky z Pačkova vpochodovaly do města a tytéž jej opustily ve směru na Žulovou. V 11:30 vstoupil do města stejně silný oddíl pocházející z Otmuchova a týž jej opustil ve směru na Travnou. Ve 12:20 dorazila a na náměstí nastoupila SA hudební kapela z Nisy. Delegace s prapory místních spolků a zranění z bojů freikorpsu zaujali svá místa naproti kostelu. Pod vedením učitelů se k nim připojila školní mládež. V 13:15 se opět rozezněly zvony a do města narukovaly 2 dělostřelecké jednotky. Samy jakož i jejich výzbroj byly motorizované. Jedna parkovala na Tržním náměstí [Marktplatz], druhá na cvičišti. Tento oddíl zde zůstal přes noc. Místní velitel [Ortskommandant] Dr. [Heinrich] Stenzel pozdravil velitele oddílů*

krátkými, ale srdečnými slovy a oni je právě tak opětovali. Poté muži zazpívali německou hymnu a píseň Horsta Wessela. Obyvatelstvo se s vojáky hned spřátelilo, takže šli večer do restaurací. V německém domě se konala večerní hostina [...]."[96]

Velká sláva se konala také ve Vidnavě, kam dokonce osobně zavítal velitel IV. okupačního pásma generálplk. von Rundstedt se svým štábem. „*Konečně nastal onen nejtoužebněji očekávaný den příchodu [německých jednotek] a již ráno 6. 10. se shromáždily masy lidí u mostu [Schafbrücke], kde úřady, spolky, městské zastupitelstvo, duchovenstvo, školní mládež a obyvatelstvo chtěly být svědkem příjezdu našeho osvoboditele. Trpělivost čekajících byla odměněna, když se za krásného počasí v 9 hodin dopoledne objevily na cestě z Kalkova [něm. Kalkau, dnes Kałków v Polsku] první německé uniformy a na motocyklech projížděl přední voj slezských oddílů generálplukovníka von Rundsteta a bez zastavení se hnal dále k Hukovicím. Následovala je auta, dělostřelectvo, nákladní auta s pěchotou. Pak začaly znít všechny zvony a generálplukovník von Rundstet zastavil se svým štábem na koních u bývalé budovy české finanční stráže, kde byl za nekončícího jásotu a hajlování slavnostně pozdraven.*"[97] Průvod doprovázela vojenská hudba SA, jež do Vidnavy dorazila už předešlý den, a také vidnavská městská kapela. Tóny Písně Němců (německá hymna) a Písně Horsta Wessela vzbudily takové nadšení, že zpívali všichni, dokonce i děti je již znaly. A kronikář dále pokračuje: „*Oddíly se blížily v takřka nekonečných kolonách a všem nabízely nezapomenutelný pohled. Pěchota, jezdectvo, lehké a těžké dělostřelectvo se pohybovaly bez zastavení; baterie protiletecké obrany se střídaly s nezřetelnou válečnou výzbrojí s lany [skrytou] pod plachtami. Za neustálého hajlování a radosti byli osvoboditelé zasypáni květinami a když konečně kolem 11 hodiny dopolední prošly kolem poslední oddíly dále pochodující na Žulovou, přišla nakonec do Vidnavy dělostřelecká posádka určená pro naše město. Pochod oddílů doprovázela četná letadla od malých stíhacích až po těžké bombardéry v docela nepatrné výšce, často bezprostředně nad stromy a dráty telegrafního vedení [...].*"[98] Zatímco ve městě pokračovaly zdravice a zněly slavnostní proslovy, překročila říšské hranice druhá, poněkud menší vojenská kolona z Arnultovic (něm. Dürr Arnsdorf, dnes Jarnołtów v Polsku), jíž se rovněž dostalo srdečného přijetí, a která pak dále pokračovala do Staré Červené Vody. Odpoledne zazněl na náměstí ve Vidnavě koncert hudby SA, vojáci zde hráli divadlo. Za zvuku německých písní tu byla vyložena dvě nákladní auta s chlebem a zprovozněna velká polní kuchyně. Večer se k poctě zdejší vojenské posádky konala v sále střelnice velkolepá slavnost. Na počest osvobození byly ve městě také přejmenovány ulice. Vidnavské náměstí bylo z původního „Masarykova" pojmenováno podle „opravdového osvoboditele" na „Hitlerovo", Zahradní ulice byla nazvána podle předsedy SdP Konráda Henleina. Gymnaziální ulice pak do r. 1945 nesla jméno Alfreda Vietze, padlého hrdiny bojů o poštovní úřad.[99]

Příchod wehrmachtu do Jeseníku (reprofoto)

Před polednem dorazil wehrmacht od Hukovic až k Tomikovicím. „*Nad válečným pomníkem byl postaven triumfální oblouk, všechny domy byly ozdobeny věnci a vlaječkami s hákovými kříži. Nekonečný jásot a slova díků se ozývaly ze všech úst, když opravdoví němečtí vojáci přijeli kolem 11:00 hodiny dopolední z Vidnavy a vpochodovali triumfální branou. Za neustálého provolávání Tomikovických ‚Děkujeme našemu Vůdci!' ‚Sláva Hitlerovi!' následoval asi hodinu trvající nepřetržitý [průvod] nejrozmanitějších vojenských svazů, doprovázených letadly. [...] Malá část vojska přenocovala v Tomikovicích, což bylo obyvatelstvem láskyplně přijato. Již s průchodem oddílů byla zavedena jízda vpravo. Nyní začíná nová éra. [...] Už k večeru 6. října přišla za [vojenským] oddílem z Říše NSV a přinesla potraviny pro chudé obyvatelstvo.*"[100] Oddíly generála Hanse von Obstfeldera poté dále pokračovaly do Žulové, kde byly zdejšími obyvateli a zástupci města rovněž velkolepě přijati.[101] Jejich cesta pak vedla přes slavnostně vyzdobenou Vápennou až do Dolní Lipové a Jeseníku.[102]

Wehrmacht překračoval státní hranice po celé jejich délce. Dopoledne 6. října 1938 vpochodovaly německé jednotky za velkého jásotu do Velkých Kunětic.[103] Vřelého přijetí se jim dostalo též v Mikulovicích: „*Konečně nastal 6. říjen, kdy měla německá armáda přijít po Mnichovské dohodě do 4. pásma, aby obsadila osvobozenou oblast. U hasičské zbrojnice byly rozestavěny všechny uniformované a neuniformované spolky, freikorps, představitelé obce, vojenská hudba a školní mládež. Když přišla zpráva, že wehrmacht v 9 hodin překročí hranice, jeli jim až k německé celnici vstříc starosta Kirchner, Dr. Lindenthal, kaplan Hartmann a Christel Scholzová, aby se s nimi pozdravili. Při příjezdu první jednotky začal nepopsatelný jásot, tisíce rukou se zvedly k německému pozdravu a vojenská hudba hrála nepřetržitě Chebský pochod. Po opětovném pozdravení starostou pak velitel praporu pronesl srdečná slova díků za vřelé uvítání [...]. Večer 6. 10. se konal pochodňový průvod, který se pohyboval od hasičské zbrojnice až k elektrárně a k celnici [...]. Zřídka bylo vidět dům, který by nebyl osvětlen. Obyvatelstvo chtělo tímto*

způsobem statečně vyjádřit dík Vůdci Adolfu Hitlerovi."[104] Přes Mikulovice postupovaly především pěší oddíly s trénem a protiletadlovou obranou, zatímco tanky a těžké dělostřelectvo přecházely přes hraniční přechod Jarnołtówek – Zlaté Hory.[105] Důvodem byla neprůchodná cesta pro těžkou techniku přes Široký Brod, kde byl v krizových zářijových dnech téhož roku zničen strategicky důležitý most přes řeku Bělou. Veškerá doprava tak musela být vedena přes Hradec.

Právě např. v hradecké obecní kronice se zachoval podrobný popis zničení mostu v Širokém Brodě ustupujícími českými vojáky, které se záhy stalo vděčným tématem nacistické propagandy nejen v ústním podání, ale také v dobovém tisku a bylo prezentováno jako přímý důkaz tyranství a krutovlády Čechů vůči zdejšímu německému obyvatelstvu.[106] Očitý svědek popsal celou událost následovně: „*Ve čtvrtek 22. září odpoledne připravila česká armáda k odstřelu betonový most, který byl postaven v r. 1924. [Stačilo k tomu] 14 beden trhavin po 100 kg. Nálož byla připevněna. Já sám, kronikář, jsem byl se svou snachou Annou poslední, kdo přes most přejel s naloženým vozíkem [...]. Když byl podminován, většina obyvatel okolních domů utekla. Následující den, v pátek 23. září dopoledne v ½ 9 byl most na udání jedné komunistické ženy narychlo odstřelen. Rána byla slyšet přes 100 km daleko, např. v Pačkově. Následek byl hrozný. V blízkosti ležící domy byly málem zcela zničeny. Dům truhláře Grünera byl úplně roztrhán. Do jednoho kilometru v okolí utrpěly všechny domy škody. V Hradci se rozbilo mnoho okenních tabulek. Dveře a brány byly otevřeny.*"[107] Další velmi bezprostřední, osobité svědectví nabízí kronikář obecné školy ze vzdálenější Nové Vsi: „*22. září: Ve škole se stále objevuje 72 dětí, dokonce i učitel náboženství se ještě dostavil k vyučování. Venku se stahovali ustupující pohraničníci, často v houfech, často jednotlivě. V tento den byly v mnohých domech šity a připravovány vlajky s hákovým křížem, neboť odpoledne šla vesnicí zpráva, že přicházejí německé jednotky. Ale v pozdním odpoledni zaznělo volání: ‚Češi přicházejí'. A opravdu. Jsou opět tady. Velké zklamání, útěk začal znova. Odvážní muži procházeli v noci naši ves a drželi stráže. Obava ze žhářství. 23. září: K výuce se dostavilo 19 dětí, ale čas k vyučování je už pryč. Naučitel poslal děti domů. V ½ 10 se ozvala strašlivá detonace, škola se otřásla a zdálo se, že se zřítí. Křik a ve vsi začali pobíhat lidé. Širokobrodský most byl vyhozen do vzduchu, mohutný odstřel uskutečnila česká armáda. Daleko se otřásla domovská zem. A děti... plačící, vylekané děti. Zlé časy.*"[108]

Cesta přes Široký Brod byla obnovena až 19. října 1938, kdy byl slavnostně vysvěcen a dopravě předán nový dřevěný most. Vedle strženého betonového jej mezi 10. a 18. říjnem provizorně postavil „braniborský" ženijní oddíl.[109] Vojenské jednotky směřující do Jeseníku tak více jak týden procházely Hradcem. „*Protože bylo silniční spojení přes Široký Brod kvůli zničenému mostu znemožněno, musela být veškerá doprava svedena přes Hradec do Písečné. [...] Je štěstím, že je při tom příšerně velkém provozu zrovna velmi sucho. Přijíždějí velké kolony aut s vojáky a výzbrojí, pěchota, světlomet, pěchota s protiletadlovými děly, zásobovací oddíl, zdravotnický oddíl a vše možné. Na Schubertově poli mezi silnicí a mlýnským náhonem [...] si zásobovací četa udělala polední přestávku a nakrmila a napojila koně. Z radosti dostali vojáci od [místních] obyvatel květiny, ovoce, kuřivo a různé předměty. Průchod armády trval přes týden, neustálé transporty oddílů a zásob, ale skoro vše motorizováno. A po celou dobu hodně letadel po 2, 3, 4, 6, 9 atd. Jedenkrát bylo pohromadě 72 letadel. Mezitím byla opět zprovozněna rozbitá železniční trať do Písečné, takže 7. října ráno mohl opět až do Písečné přijet první vlak. Hned sem přijížděly další [vlaky] s mužstvem a materiálem, trať byla upravena a stále se postupovalo dále.*"[110]

Do Jeseníku dorazily první jednotky wehrmachtu 6. října 1938 kolem půl deváté dopoledne. „*Tisícero rukou se natahovalo vstříc osvoboditelům a tisíce kytic je zdravily. K jejich uvítání byly domy ozdobeny vlajkami a na mnohých z nich, jakož i ve výlohách obchodů byly vidět nápisy duchaplného obsahu, ověnčené jedlovými a dubovými listy. Dlouhé hodiny rachotily auta a motorky v nepřetržité řadě přes náměstí.*"[111] V jednu hodinu odpoledne přijel do města za doprovodu vojenské hudby hlavní voj 49. pěšího pluku z Vratislavi pod velením plukovníka Schmidta. Jeho velkolepé přivítání se uskutečnilo na prostranství mezi kostelem a farou na dnešní Palackého ulici, kde se shromáždili čelní zástupci SdP a členové městské rady. „*Starosta města [Max] Gross promluvil srdečnými pozdravnými slovy, které vyzněly hluboce procítěným díkem Vůdci. Jako požehnaná děkovná modlitba pak za hudebního doprovodu poprvé zazněla německá hymna a píseň Horsta Wessela. Plukovník Schmidt poděkoval nádhernými slovy za srdečné uvítání a mimo jiné řekl: ‚Kdyby býval Vůdce nenalezl šťastné řešení sudetoněmecké otázky, kdyby se [vše] odehrálo jinak, rovněž by dnes stál se svým regimentem na tomto místě.*"[112] Večer bylo město zářivě nasvětleno, konal se ohňový průvod, zněly slavnostní projevy. Na zdejším kluzišti byla postavena velká provizorní stravovna NSV, v tělocvičně rostly zásoby potravin pro nouzí trpící obyvatelstvo. Jak zaznamenal kronikář, „*po dnech rozčilení a nebezpečí [zavládl] nepopsatelný jásot*".[113] Německé oddíly pochodovaly městem i následující den. Pěchotu, těžké dělostřelectvo i baterie protiletecké obrany doprovodila ze vzduchu též letecká formace o 69 letadlech. Ke slavnostnímu raportu následovaly wehrmacht do Jeseníku v odpoledních hodinách též oddíly freikorpsu. Místní obyvatelstvo je přivítalo s nadšením.[114]

Reakce sudetských Němců na invazi

Zároveň s německou armádou přišli na obsazené území také představitelé nové civilní správy. Z bývalého politického okresu Jeseník byl vytvořen tzv. venkovský okres v čele s úřadem landráta. Po celou válku stál v jeho čele Alfred von Campe, původem z vestfálského Münsteru.[115] Jako takové bylo Jesenicko začleněno do vládního obvodu Opava v nově zřízené říšskoněmecké župě Sudety.[116]

Zdejší obyvatelé zažívali euforii. Zpráv o jejich chování a náladách se dochovalo velmi poskromnu, ale i těch několik málo je výmluvným svědectvím radostného opojení, které zde počátkem října 1938 všeobecně zavládlo. Příkladem je Žulová: *„V těchto dnech slaví Sudety své osvobození. V obci přítomní mladí lidé navršili mohutnou hromadu dřeva na Boží hoře před kostelíkem [...]. Byla to kouzelná jasná úplňková noc, když jsme vystoupili na horu. Nahoře se shromáždilo sotva 20 lidí [...]. Tak liduprázdné bylo ještě toto místo. Mladí lidé se mohli sotva dočkat odbíjení půlnoci a jako vítězové zapálili oheň. Brzy vzplála na všech kopcích radostná znamení, jichž jsme nakonec napočítali 14. Hluboce zasaženi významem této hodiny jsme zpívali písně ‚O Deutschland hoch in Ehren', ‚Stimmt an mit hellen hohen Klang' a německou státní hymnu a stáli ještě dlouho, fascinovaní čarovnou mocí plamenů a noci. Měli jsme skoro přece jeden lidský život čekajíce na tuto hodinu a cítili jsme, že nyní nastala pro náš národ a zemi nová, jiná, lepší doba. Když jsme sestoupili k městečku, byly již na obloze mraky a hledali jsme cestu ve světle lamp."*[117] Své dojetí nad výjimečností posledních dnů zaznamenal na stránkách kroniky též učitel zdejší měšťanské školy: *„Dne 17. října se opět konečně vrátila domů největší část dětí z utečeneckého záhora a bylo zahájeno vyučování slavnostní hodinou ve svátečně vyzdobené kreslírně. Nyní jsem mohl mluvit tak, jak jsem smýšlel a srovnával jsem pochmurnou minulost, současnost a budoucnost, ukazoval jsem dětem obrovské úspěchy Vůdcova státnického díla, který zachránil naši krásnou vlast před válkou a zpustošením. Z vděčných srdcí a v radostném pohnutí zní [...] národní písně, které všichni společně v dřívějších dobách tajně poslouchali u rozhlasu. Pak začalo vyučování, odteď již bez pout pro učitele a žáky v duchu nacionálního socialismu, v duchu Adolfa Hitlera. Bylo toho přece jen mnoho, o čem se chtěli učitelé a žáci bavit: život a činy našeho Vůdce, naše dřívější otroctví, náš osvobozenecký boj, osvobozenecké dílo našeho Vůdce, naše vlast, NSDAP, ústava Říše a Vůdcovi muži, NSV, zimní pomoc a mnoho krásných písní, které byly dříve zapomenuty."*[118] V podobném duchu se vedla výuka též na obecné škole v Nové Vsi: *„Nyní školo, nyní můžeš být německá. Nyní můžeš dětem ve znamení této zástavy vydat pravdu, kterou jsi nikdy nemohla dát veřejně najevo. Německá mládež má být nyní vychovávána v plné věrnosti a oddanosti Vůdci."*[119]

Nadšený pocit sudetoněmecké jednoty byl posílen nejen podporou „osvobozovacího procesu" ze strany německé branné moci, ale významnou roli sehrála i okamžitá hmotná a sociální pomoc, jakož i rychlé odstraňování nezaměstnanosti.[120] Velký psychologický vliv měly na sudetské Němce také osobní návštěvy Adolfa Hitlera v Sudetech. Jak je patrné z kronikářských záznamů, prolétla vlna entuziasmu, živená ještě před připojením říšskoněmeckou rozhlasovou propagandou, také Jesenickem. *„Dne 8. října v ½ 5 ráno vzbudil [javornické] obyvatele signál rohu, protože přišla zpráva, že mezi 8 a 9 hodinou se Vůdce při své cestě do Jeseníku zastaví krátce v Javorníku. Ordneři a obyvatelstvo nejen z Javorníku, ale i z okolí, byli včas připraveni k uvítání a očekávali ten velký okamžik. Po dvouhodinovém čekání při proměnlivém dešti a slunečním svitu vyzvěděl místní velitel [Ortskommandant] na motorce situaci osobně v Pačkově. Odtud přivezl zprávu, že je Vůdce z politických důvodů zaneprázdněn a cestu do Jeseníku nevykoná a nařídil rozpuštění špaliru, přičemž pomohl vydatný liják."*[121] Velké přípravy na Hitlerovo uvítání se odehrávaly též v Žulové. Dle zápisu v kronice zdejší měšťanské školy se *„dne 8. října [...] rozšířila zpráva, že náš Vůdce Adolf Hitler pojede přes Žulovou. Hned jsem vyrozuměl všechny děti z okolních obcí. Dostavilo se jich jen 42. Čekali jsme plni radostných nadějí a s bušícími srdci na to velké štěstí, kterého se nám mělo dostat. Poté však přišla v 10 hodin zpráva, že Vůdce pojede jinou trasou."*[122] Jesenický kronikář pak již jen lakonicky poznamenal: *„Zítra má v Jeseníku Hitler pronést velkou řeč. V sobotu ráno se spustil velký liják. Hitler nepřijel. Potom bylo počasí zase pěkné."*[123] Kolem čtvrté hodiny odpolední nakonec Vůdce přece jen dorazil do Zlatých Hor. Kronikářský zápis, jenž by o této návštěvě podal autentické svědectví, se však nezachoval.[124] Dokonce i z kroniky chlapecké obecné školy ve Zlatých Horách byly příslušné stránky vyřezány.[125] Jediným dokumentem, jenž nakonec nebyl cíleně zničen, je tak zlatohorská pamětní kniha. Adolf Hitler v ní sice podepsán není, zvěčněni zde však jsou např. landrát Alfred von Campe, okresní vedoucí NSDAP Walter Jaroschek či historik a sudetoněmecký politik Josef Pfitzner, původem z nedalekých Petrovic.[126]

Nejvyšším zadostiučiněním však bylo pro sudetské Němce vyznamenání Medailí na paměť 1. října 1938 (Die Medaille zur Erinnerung an den 1. October 1938). Tato tzv. „sudetská osvobozovací medaile" byla zřízena Hitlerovým výnosem z 18. října 1938 v upomínku na odstoupení čsl. pohraničí Německu na základě Mnichovské dohody. Byla vyhotovena z bronzu a stuha nesla sudetské barvy, tj. černá–červená–černá s bílým okrajem. Medaile byla udělována především těm, kteří v Sudetech nebo na říšském území

připravovali a aktivně se zasadili o „návrat sudetského území" do Říše. Dostávali ji tedy zejména přední funkcionáři SdP, jejíž členové byli postupně včleněni do nacistické NSDAP, osoby Čechy pronásledované či vězněné, ale také lidé více či méně aktivní v týlu „osvobozovacích bojů". Od 1. října 1938 do konce roku 1940 byla tato medaile udělena neuvěřitelným 1 162 617 osobám. Jaký podíl z nich konkrétně připadá na obyvatele Jesenicka, není známo. Alespoň dílčí představu si však můžeme udělat z reprezentativního vzorku 1409 osob, především pozdějších stranických funkcionářů a lidí aktivně činných ve stranických složkách, přidružených svazech a dalších nacistických organizacích, jejichž osobní spisy z let 1938 - 1945 se zachovaly až do dnešních dnů (pro srovnání žilo v okrese Jeseník v r. 1939 necelých 70 tisíc lidí).[127] Záznam o udělení osvobozovací medaile byl uveden u 195 osob, přičemž k aktivní účasti ve freikorpsu se jich přihlásilo jen 124. Velká část z nich byla již dříve členy negativistických politických stran (ke členství v DNP se z 1409 osob přihlásilo celkem 55, v DNSAP 213), z nichž někteří pak přestoupili přímo do SdP (ke členství v Henleinově straně se z této skupiny hlásilo 644 osob, tedy necelá polovina); řada z nich byla rovněž členy oddílů dobrovolné ochranné služby FS (ordneři).[128] Přestože je nutné brát v úvahu neúplnost dochovaného archivního materiálu, jakož i jeho jednotlivých záznamů, jsou uvedená čísla více než výmluvná. Odměna sudetoněmeckým soukmenovcům v podobě „osvobozovací medaile" byla nejen výrazem podpory jejich boje za právo na sebeurčení, jež nakonec v intencích nacionálně socialistické ideologie vedlo k rozbití Československa. Daleko důležitější „zásluhou" sudetských Němců byla pro Říši v kontextu mezinárodně-politické situace významná pomoc při získání čsl. pohraničního pásma s jeho téměř nedobytným obranným pevnostním systémem, který obdivoval i samotný Hitler, a to takřka bez boje.

*

Připojení Sudet k Německu na podzim 1938, onen „návrat" sudetských Němců „domů do Říše", byl vyústěním procesu, jenž započal již dlouho před příchodem wehrmachtu - procesu hledání optimální formy česko-německého soužití ve společném státě, které se však v průběhu doby vlivem necitlivé státní menšinové politiky, hospodářské krize 30. let a v důsledku radikalizace až šovinizace podstatné části sudetoněmeckého obyvatelstva, jevilo zcela nemožným. Připojení k sousednímu hitlerovskému Německu po vzoru Rakouska z března 1938 tak pro sudetské Němce představovalo jediné kýžené řešení jejich situace. Po počáteční euforii však přišlo vystřízlivění. „České jho" bylo sice setřeseno a nebezpečí války zažehnáno. Záhy ale vyšel najevo rozdíl mezi nacistickou propagandou a realitou, nový režim ukázal svou pravou, agresivní tvář. Vysněná očekávání ekonomického a sociálního blahobytu, jakož i rovnoprávného postavení s říšskými Němci se nenaplnila. Projevy nesouhlasu s některými praktikami (např. s masovým zatýkáním, postupnou glajchšaltací společnosti apod.), však neznamenaly odmítnutí nacistického státu jako celku a ani později se na tomto postoji příliš nezměnilo. Velkou roli zde přitom sehrál hluboce zakořeněný pocit nehynoucí vděčnosti a trvalého závazku sudetských Němců vůči Hitlerovi jako osvoboditeli a garantovi jejich zájmů. Proklamovaný souhlas s připojením k Říši v září a říjnu 1938 také odráží výsledky voleb z počátku prosince 1938, v nichž zdrcující většina sudetoněmeckého obyvatelstva odevzdala svůj hlas Vůdci.

Der Führer
hat aus Anlaß der Wiedervereinigung
der sudetendeutschen Gebiete mit dem
Deutschen Reich
der Justizangestellten
Johann Jahrang
in Freiwaldau
die
Medaille zur Erinnerung
an den 1. Oktober 1938
verliehen.
Berlin, den 19. Dezember
Der Staatsminis
und Chef der Präsidia
des Führers und Reichsk

Medaile na paměť 1. října 1938 s dekretem (soukromá sbírka)

Ale již v září 1939 napadl Hitler Polsko a začala válka. Do uniforem se postupně oblékali a na světová bojiště nakonec odjížděli i obyvatelé Sudet. Jaká pak byla konkrétně na Jesenicku atmosféra a jaký zde byl život v průběhu válečných let, teprve bude předmětem dalšího studia. Že zde alespoň u některých zavládl pocit rozčarování, je však nasnadě. *„Veškeré Henleinovy sliby o bohatství a dobré práci se nakonec obrátily v ničivou válku zabíjející naše syny"*,[129] zaznamenal v kronice Horního Údolí farář Alfons

Klimosch. Události roku 1938, roku „osvobození", pak ale v myslích sudetských Němců jakoby překryla realita války, v níž naději začal postupně vytlačovat strach. Porážka nacistického Německa nakonec vyvolala obavu z odplaty a odsun Němců z Československa v letech 1945 – 1946 mýtus „osvobozovacích bojů" nadobro vytěsnil z jejich povědomí. Jak již ale bylo řečeno v úvodu, záměrem regionálního historického bádání není otevírat staré rány, ale naopak je zacelovat otevřeností, objektivitou a porozuměním. Cílem je tedy přistoupit k událostem roku 1938 stejným způsobem, jako se tomu již stalo v případě poválečné internace a odsunu německého obyvatelstva z regionu,[130] neboť jen tak se můžeme korektně vyrovnat s naší společnou minulostí.

POZNÁMKY

1. DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: Pátá kolona na Severní Moravě. Ostrava 1969.

2. SPURNÝ, F.: Henleinovský puč na Jesenicku. In: Severní Morava, sv. 11, Šumperk 1965, s. 41 – 45.

3. LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 1. a 2. díl. Praha 2006 – 2007; Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Ed. Karel Zelený. Praha 1996; Vyhnání a život Čechů v pohraničí 1938 – 1945. Vzpomínky II. Příloha sborníku Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945, ročník 1999. Ed. Karel Zelený. Praha 1999.

4. PROCHÁZKA, P.: Příběhy z pohraničí. Jeseník 2007.

5. GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Cloppenburg 2004; GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau mit ihren Nachbarn 1918 – 1938. Soziale Bedrängnisse und staatliche Not in der sudetendeutschen Grenzregion des Altvaterlandes. Schortens 2007; JOANIDIS, S.: Zlaté Hory v Jeseníkách. Letopisy. Zlaté Hory 2004; JOANIDIS, S.: Zlato a železo. Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic. Rejvíz 2001.

6. Das Weidenauer Ländchen. Sudetenschlesien. Eine Chronik. Neuburg a. d. Donau 1986; Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städchens. Augsburg 1974; Saubsdorf. Nördlingen 1980; viz zejm. též OSTERRIED, E.: 60 Jahre Vertreibung aus der Heimat. Saubsdorf als Beispiel. Aichach 2005.

7. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 66/37.

8. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 59/37.

9. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, např. sign. Tv 127/37, Tv 128/37, Tv 150/37.

10. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, např. sign. Tv 77/37, Tv 48/38, Tv 94/38, Tv 100/38, Tv101/38, Tv 102/38, Tv 105/38, Tv 116/38, Tv 129/38, Tv 142/38.

11. DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: c. d., s. 138 - 141; SPURNÝ, F.: c. d., s. 41; GAWRECKÁ, M.: Němci ve Slezsku 1918 – 1938. Opava 2002, s. 243, 244; Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Praha 1996, s. 180; LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl, Praha 2007, s. 166; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 60; viz též např. ZIMMERMANN, V.: Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938 – 1945). Praha 2001, s. 54; KURAL, V. – RADVANOVSKÝ, Z.: „Sudety" pod hákovým křížem. Ústí nad Labem 2002, s. 53.

12. SOkA Jeseník, f. MěNV Javorník, Kronika města, I. díl, 1949 – 1958, s. 26.

13. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 - 1947, s. 9.

14. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 55.

15. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 119/38.

16. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 66/38.

17. SOkA Jeseník, f. OS Jeseník, inv. č. 591, kart. 207, sign. Tv 93/38, Tv 159/38; viz TAMTÉŽ, f. OkÚ Jeseník I, inv. č. 741, kart. 10, presidiální spisy 1938.

18. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 49 – 52; k anšlusu Rakouska viz též např. f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 335 – 336.

19. SOkA Jeseník, f. AM Javorník, inv. č. 396, Kronika města, 1933 – 1942, s. 262; PACHL, H.: Jauernig und das Jauerniger Ländchen. Ein Heimatbuch des ehemaligen Gerichtsbezirkes Jauernig. Regensburg 1983, s. 45. K událostem r. 1938 v Javorníku jsou v SOkA Jeseník k dispozici jen retrospektivní zápisy v 1. díle kroniky MěNV Javorník z let 1949 – 1958, s. 26 – 32.

20. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 336 – 337.

21. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.; TAMTÉŽ, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 – 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 13; BEDÜRFTIG, F.: Třetí říše a druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu 1933 – 1945. Praha 2004, s. 353.

22. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.; DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: c. d., s. 160; viz též GAWRECKÁ, M.: c. d., s. 246 – 247.

23. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 54.

24. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 64.

25. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.; DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: c. d., s. 161.

26. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 – 1944, nestr.

27. K podobné situaci na hranicích u Velkých Kunětic viz SOkA Jeseník, f. FÚ Velké Kunětice, Farní kronika s inventářem, [1733] – 1945, s. 100 - 101.

28. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 – 1947, s. 9.

29. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 – 1943, s. 485.

30. SOkA Jeseník, f. AO Tomíkovice, Kronika obce, 1937 – 1949, s. 46; TAMTÉŽ, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 61; TAMTÉŽ, f. N-OŠ Nová Ves, Kronika školy, II. díl, 1937 – 1945, nestr; TAMTÉŽ, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 – 1944, s. 108, 111; TAMTÉŽ, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 343; TAMTÉŽ, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 – 1943, s. 488.

31. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 – 1944 [1945], s. 65.

32. SOkA Jeseník, f. AO Hradec – Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] – 1944, s. 53.

33. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 – 1942, s. 337 – 338.

34. Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städchens. Augsburg 1974, s. 198.

15. DOHNAL, M. - FILIP, Z. - SPURNÝ, F.: c. d., s. 138 - 141; SPURNÝ, F.: c. d., s. 41; Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städchens. Augsburg 1974, s. 198; viz též GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau mit ihren Nachbarn 1918 - 1938. Soziale Bedrängnisse und staatliche Not in der sudetendeutschen Grenzregion des Altvaterlandes. Schortens 2007, s. 161 - 173; GAWRECKÁ, M.: c. d., s. 248, 249.

36. Výcvik jednotek freikorpsu vedli školitelé z SA a spočíval nejen v utužení kondice a praktickém cvičení ve zbrani, nýbrž také v ideologické průpravě formou přednášek o Třetí říši, promítání filmů, zpěvu nacionalistických písní či pořádáním divadelních představení a společenských večerů. SOkA Jeseník, f. Freikorps - III setnina Jeseník, bez inv. č. (složka č. 4), kart. 1, rozvrhy služeb, Nisa, 20. - 23. 9. 1938.

37. SOkA Jeseník, f. Freikorps - III. setnina Jeseník, bez inv. č. (složka č. 6), kart. 1, žádost o přijetí do SF z 18. 9. 1938 - Wilhelm Lux.

38. SOkA Jeseník, f. Freikorps - III. setnina Jeseník, bez inv. č. (složka č. 6), kart. 1, žádost o přijetí do SF z 18. 9. 1938 - Hans Frömel.

39. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 15, kart. 18, osobní spisy členů NSDAP - Josef Reinold, hlášení četnické stanice v Černé Vodě z 9. 9. 1937; při slavnosti byla přítomna četnická hlídka ze Žulové (stržm. Alois Chrobák a jistý Oštádal) spolu se stržm. Uhlířem z Černé Vody, jehož očité svědectví bylo zaprotokolováno a které také stvrdil svým podpisem; k Henleinově návštěvě na Jesenicku srov. JOANIDIS, S.: Zlato a železo. Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic. Rejvíz 2001, s. 32-33.

40. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 15, kart. 18, osobní spisy členů NSDAP - Josef Reinold.

41. SOkA Jeseník, f. Freikorps - III. setnina Jeseník, bez inv. č., 1 karton; TAMTÉŽ, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 344; DOHNAL, M. - FILIP, Z. - SPURNÝ, F.: c. d., s. 170, 204, pozn. č. 6; SPURNÝ, F.: c. d., s. 44; Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städchens. Augsburg 1974, s. 198; viz též Medailónky vlastivědných pracovníků. Franz Then. In: V. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku 2005. Sborník referátů. Jeseník 2005, s. 68.

42. ZIMMERMANN, V.: c. d., s. 56.

43. SPURNÝ, F.: c. d., s. 42; GAWRECKÁ, M.: c. d., s. 248.

44. SOkA Jeseník, f. AO Bílá Voda, inv. č. 3, Kronika obce, 1923 - 1944, s. 66 - 69.

45. SPURNÝ, F.: c. d., s. 42; LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl. Praha 2007, s. 170 - 171; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 14.

46. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 - 1944 [1945], s. 59 - 60. Podobné výroky o „dláždění ulic hlavami Němců", ale také o polévání domů benzínem a jejich zapalování, se objevují také v kronice Mikulovic (SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 - 1944, s. 106). Jednalo se zřejmě o propagandu či uměle šířené poplašné zprávy. Že mezi Němci skutečně vládlo napětí a strach z odplaty Čechů, jenž sklon k podobným pověstem jen živil, svědčí také zápisy v kronice Vidnavy (SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 339, 342 - 343). „Přemrštěné fámy" o záškodnických plánech komunistů (např. vyhodit do povětří radnici a plynárnu) a o postupu Čechů z Vápenné k Vidnavě zde strhly k útěku mnoho obyvatel, zejména starších žen. Obecně srov. např. ZIMMERMANN, V.: c. d., s. 67.

47. LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl. Praha 2007, s. 175 - 178; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 15.

48. Viz též MěÚ Žulová, Úmrtní matrika, Žulová, 1938, sv. č. 3, zápis č. 11 - Josef Thanheiser.

49. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 - 1944 [1945], s. 60 - 63; k situaci v Bernarticích viz TAMTÉŽ, f. FÚ Bernartice, inv. č. 91, Farní kronika, III. díl, [1894] - 1994, s. 71 - 72.

50. LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl. Praha 2007, s. 177 - 178.

51. Vyhnání a život Čechů v pohraničí 1938 - 1945. Vzpomínky II. Příloha sborníku Historie okupovaného pohraničí 1938 - 1945, ročník 1999. Ed. Karel Zelený. Praha 1999, s. 130.

52. MěÚ Žulová, Úmrtní matrika, Žulová, 1938, sv. č. 3, zápis č. 12 - Rudolf Klimeš.

53. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 - 1944 [1945], s. 63. Dle krajanské publikace Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städchens. Augsburg 1974, s. 198 *„se do Žulové 22. 9. 1938 dostavila četa freikorpsu o síle asi 18 mužů z Landeku, a to přes hraniční stanici v Travné, která byla Čechy již opuštěna. Češi nevěděli, jestli mají bojovat či mají německá území opustit, neboť jejich velení selhalo. Příslušníci freikorpsu začali město hlídat a několik ještě zůstavších Čechů vzali do zajišťovací vazby."*

54. MěÚ Žulová, Úmrtní matrika, Žulová, 1938, sv. č. 3, zápis č. 13 - Rudolf Kirchner.

55. K pozicím freikorpsu na bojové linii mezi Žulovou a Vápennou viz rovněž SOkA Jeseník, f. FÚ Bernartice, inv. č. 91, Farní kronika, III. díl, [1894] - 1994, s. 72; TAMTÉŽ, f. FÚ Vápenná, inv. č. 1, Farní kronika, [1789] - 1941, s. 78; viz též Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städchens. Augsburg 1974, s. 199.

56. V textu původně škrtnutý klempíř Schneider. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 - 1944 [1945], s. 63.

57. Rudolf Kirchner byl 8. 11. 1938 exhumován a převezen do rodného Maršíkova. MěÚ Žulová, Úmrtní matrika, Žulová, 1938, sv. č. 3, zápis č. 13 - Rudolf Kirchner.

58. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 - 1944 [1945], s. 59 - 65.

59. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 - 1947, s. 9, 12.

60. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 - 1947, s. 9 - 10.

61. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 - 1947, s. 12; ZA v Opavě, Sbírka matrik Severomoravského kraje, sign. JV IV 4, Úmrtní matrika, Nové Vilémovice, 1915 - 1949, sv. č. 4, s. 55 (pro rok 1938 zápis č. 12) - Stanislav Majzlík.

62. K událostem v září 1938 v Nových Vilémovicích viz PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 15.

63. MěÚ Vidnava, Úmrtní matrika, Vidnava, 1938, sv. č. 8, zápis č. 35 - Josef Novák, zápis č. 36 - František Pospíšil.

64. MěÚ Vidnava, Úmrtní matrika, Vidnava, 1938, sv. č. 8, zápis č. 37 - Viktor Dadák, zápis č. 34 - Ferdinand Vietz.

65. Viz např. Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Praha 1996, s. 179 - 183; LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl. Praha 2007, s. 164 - 170; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 60 - 67.

66. O událostech ve Vidnavě, ale také např. ve Velké Kraši a v Širokém Brodě, se zmiňuje také kronika města Jeseníku. Její interpretace je však na rozdíl od „vidnavských" pramenů značně nepřesná a svědčí spíše o záznamu několikrát převyprávěného dění. *„Závažná událost se odehrála 22. září ve Vidnavě. Četník tam vystřelil na jednu ženu, která předčasně vyvěsila prapor s hákovým křížem v Gymnaziální ulici. Pro freikorps, nacházející se poblíž na říšskoněmeckém území, to byl (možná špatně pochopený) signál k útoku. Útok směřoval nejprve proti poštovnímu úřadu, ležícímu přímo na hranici, kde četníkem vržený ruční granát usmrtil dva poštovní úředníky a dva Němce zranil."* SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 - 1944, nestr.; k smrti českého finance na hranicích v Schubertově Kraši viz TAMTÉŽ, f. FÚ Vápenná, inv. č. 1, Farní kronika, [1789] - 1941, s. 78; ke střelbě a obětem ve Vidnavě viz TAMTÉŽ, f. FÚ Velké Kunětice, inv. č. 11, Farní kronika s inventářem, [1733] - 1945, s. 101.

67. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 339 - 340.

68. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 340 - 341.

69. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 - 1943, s. 485 - 487.

70. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 341; dle kroniky města Jeseník zůstal ve Velké Kraši po palbě z pušek a výbuchu granátu ve vagóně jeden mrtvý a několik těžce zraněných - viz TAMTÉŽ, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 - 1944, nestr.

71. Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Praha 1996, s. 182; LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl, Praha 2007, s. 169; MěÚ Vidnava, Úmrtní matrika, Vidnava, 1938, sv. č. 8, zápis č. 37 - Viktor Dadák.

72. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 341; TAMTÉŽ, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 - 1943, s. 487 - 488; DOHNAL, M. - FILIP, Z. - SPURNÝ, F.: c. d., s. 169; SPURNÝ, F.: c. d., s. 43; Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Praha 1996, s. 182; LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl, Praha 2007, s. 169; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 63 - 67; k incidentu v Kobylé nad Vidnavkou viz též SOkA Jeseník, f. AO Tomíkovice, Kronika obce, 1937 - 1949, s. 45 - *„Dne 22. září stouplo rozhořčení poté, co přišla zpráva, že český listonoš zastřelil na poště v Kobylé německého dělníka."*; viz TAMTÉŽ, f. N-OŠ Tomíkovice, Kronika školy, [1874] - 1944, nestr. - *„Ve čtvrtek 22. 9. 1938 odpoledne si po prvních přestřelkách na poštovním úřadě v Kobylé někteří rodiče odvedli své děti ze školy."*

73. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 41, politické posudky členů i nečlenů strany - Robert Hauser; TAMTÉŽ, f. Freikorps - III. setnina Jeseník, bez inv. č., 1 karton.

74. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 341.

75. Das Weidenauer Ländchen. Sudetenschlesien. Eine Chronik. Neuburg a. d. Donau 1986, s. 62.

76. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 341; TAMTÉŽ, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 - 1943, s. 488.

77. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Vidnava, Kronika školy, 1871 - 1943, s. 488; viz též LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. 2. díl, Praha 2007, s. 168; PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 62.

78. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 341 - 342; celkový počet zajatých a přes hranice odvlečených Čechů z Vidnavska činil asi 80 lidí, zejména četníků, členů SOS a úředníků - SPURNÝ, F.: c. d., s. 44; viz též GAWRECKÁ, M.: c. d., s. 251 - jen na Javornicku se k 26. 9. 1938 uvádělo na 112 zajatých úředníků, četníků a příslušníků finanční stráže, přičemž z celého jesenického okresu měly být do Říše odvlečeny na dvě stovky Čechů.

79. Např. v Zálesí *„od 20. 9. byly podnikány razie proti Čechům a komunistům, kteří všude drancovali a rabovali. Všichni obyvatelé drželi stráž."* SOkA Jeseník, f. AO Zálesí, Kronika obce, [1922] - 1939, s. 32.

80. SOkA Jeseník, f. AO Hradec - Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] - 1944, s. 55 - 57.

81. SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 - 1944, s. 107; viz TAMTÉŽ, f. OŠ menšinová Mikulovice, Kronika školy, 1927 - 1938, nestr. - školní rok 1936/1937, život české menšiny - František Černý; viz též PROCHÁZKA, P.: c. d., s. 13.

82. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 44, politické posudky členů i nečlenů strany - Alfred Emil Hoffmann.

83. ZIMMERMANN, V.: c. d., s. 79 - 83.

84. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 41, politické posudky členů i nečlenů strany - Johann Hauke.

85. K osudům dalších antifašistů viz např. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, inv. č. 115, kart. 109 - 128, žádosti Němců o vrácení čsl. státního občanství; TAMTÉŽ, f. ONV Jeseník, inv. č. 122, kart. 197, transport č. 44 - odsun antifašistů; viz též POLÁŠKOVÁ, Z. - ODSTRČILOVÁ, J. - NEDBÁLKOVÁ, K. - KOISOVÁ, V.: Němečtí antifašisté na Jesenicku. Středoškolská odborná činnost. Gymnázium Jeseník 2003 - 2004.

86. SOkA Jeseník, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 40, politické posudky členů i nečlenů strany - Leo Hanke.

87. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 - 1944, nestr.

88. SOkA Jeseník, f. OkÚ Jeseník I, inv. č. 741, kart. 10, presidiální spisy 1938 - přípisy Zemského finančního ředitelství v Brně z 1. 10. 1938 okresnímu úřadu v Jeseníku, č. j. 59/4p.p./38 a 76/28 ev. 1938.

89. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, 1932 - 1944, nestr; BARTOŠ, J.: Jesenicko v rámci tzv. východních Sudet v letech 1938 - 1945. In: Severní Morava, sv. 77, Šumperk 1999, s. 15 - 16; Jesenicko. Z kraje pod Pradědem. Vlastivědný sborník. Jeseník 1961, s. 65, 110 - 111, 114 - 116.

90. SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 - 1944, s. 109; TAMTÉŽ, f. AO Tomíkovice, Kronika obce, 1937 - 1949, s. 46.

91. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 344 - 345.

92. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 346.

93. BIMAN, S.: Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1. - 20. října 1938). In: Historie okupovaného pohraničí 1938 - 1945, sv. 1, Ústí nad Labem 1998, s. 72 - 153; BARTOŠ, J.: c. d., s. 15 - 24.

94. SOkA Jeseník, f. AO Travná, Kronika obce, 1935 - 1948, s. 88.

95. SOkA Jeseník, f. AO Bílá Voda, inv. č. 3, Kronika obce, 1923 - 1944, s. 69.

96. SOkA Jeseník, f. AM Javorník, inv. č. 396, Kronika města, 1933 - 1942, s. 268, strany 269 - 270 chybí.

97. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 346 - 347.

98. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 347.

99. SOkA Jeseník, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 347 - 348.

100. SOkA Jeseník, f. AO Tomíkovice, Kronika obce, 1937 - 1949, s. 46 - 48.

101. SOkA Jeseník, f. N-MŠT Žulová, Kronika školy, 1931 - 1944 [1945], s. 66; viz též Friedeberg - Altvater. Geschichte und Schicksal eines sudetenschlesischen Städchens. Augsburg 1974, s. 200 - 201.

102. SOkA Jeseník, f. FÚ Vápenná, inv. č. 1, Farní kronika, [1789] - 1941, s. 87.

103. SOkA Jeseník, f. FÚ Velké Kunětice, inv. č. 11, Farní kronika s inventářem, [1733] - 1945, s. 102.

104. SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 - 1944, s. 109 - 110.

105. SOkA Jeseník, f. AO Mikulovice, Kronika obce, 1923 - 1944, s. 110; viz též GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Cloppenburg 2004; GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau mit ihren Nachbarn 1918 - 1938. Soziale Bedrängnisse und staatliche Not in der sudetendeutschen Grenzregion des Altvaterlandes. Schortens 2007.

106. SOkA Jeseník, Sbírka dokumentačního materiálu, bez inv. č., Neisser Zeitung, 9. 10. 1938 apod.; viz též Freiwaldau in der Wendezeit sudetendeutschen Schicksals. Berlin 1938.

107. SOkA Jeseník, f. AO Hradec - Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] - 1944, s. 57 - 58.

108. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Nová Ves, Kronika školy, II. díl, 1937 - 1945, nestr.

109. SOkA Jeseník, f. AO Hradec - Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] - 1944, s. 67 - 68; viz též GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau mit ihren Nachbarn 1918 - 1938. Soziale Bedrängnisse und staatliche Not in der sudetendeutschen Grenzregion des Altvaterlandes. Schortens 2007, s. 152 - 154; Drei Dörfer im Altvaterland. Böhmischdorf, Sandhübel, Breitenfurt an der mittleren Biele. Göppingen 1991, s. 527 - 530; srov. též SOkA Jeseník, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 - 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 14.

110. SOkA Jeseník, f. AO Hradec - Nová Ves, Kronika obce Hradec, IV. díl, [1937] - 1944, s. 66 - 67.

111. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města 1932 - 1944, nestr.; viz též Freiwaldau in der Wendezeit sudetendeutschen Schicksals. Berlín 1938.

112. SOkA Jeseník, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města 1932 - 1944, nestr.; srov. Freiwaldau in der Wendezeit sudetendeutschen Schicksals. Berlín 1938.

113. SOkA Jeseník, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 - 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 14.

114. SOkA Jeseník, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 - 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 15.

115. DZIEDZIC, M.: Campe, Alfred, v. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 8. (20.). Ostrava 2006, s. 24.

116. BARTOŠ, J.: c. d., s. 15 - 24; BARTOŠ, J.: Základní charakteristika východních Sudet (vládního obvodu Opava) 1938 - 1945. In: Historie okupovaného pohraničí 1938 - 1945, sv. 1. Ústí nad Labem 1998, s. 7 - 24.

117. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 - 1944 [1945], s. 67.

118. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 - 1944 [1945], s. 68 - 69.

119. SOkA Jeseník, f. N-OŠ Nová Ves, Kronika školy, II. díl, 1937 - 1945, nestr.

120. Viz např. SOkA Jeseník, f. AO Nové Vilémovice, Kronika obce, 1923 - 1947, s. 10.

121. SOkA Jeseník, f. AM Javorník, inv. č. 396, Kronika města, 1933 - 1942, s. 271; viz TAMTÉŽ, f. AO Bílá Voda, inv. č. 3, Kronika obce, 1923 - 1944, s. 69; TAMTÉŽ, f. AM Vidnava, inv. č. 370, Kronika města, 1931 - 1942, s. 348.

122. SOkA Jeseník, f. N-MŠŤ Žulová, Kronika školy, 1931 - 1944 [1945], s. 67.

123. SOkA Jeseník, f. FÚ Jeseník, Farní kronika z let 1937 - 1946, český překlad (strojopis), s. d., s. 15; viz TAMTÉŽ, f. AM Jeseník, inv. č. 612, Kronika města 1932 - 1944, nestr.

124. GRAW, J.: Die Stadt Zuckmantel. Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Cloppenburg 2004, s. 73 - 76; JOANIDIS, S.: Zlaté Hory v Jeseníkách. Letopisy. Zlaté Hory 2004, s. 67; JOANIDIS, S.: Zlato a železo. Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic. Rejvíz 2001, s. 66 - 67; Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen. Ein Heimatbuch. Bietigheim-Bissingen 1995, s. 71, 73; k situaci na Zlatohorsku viz též PITUCHA, V.: Německá pamětní kniha fary v Horním Údolí na dnešním Jesenicku. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001. Paměti - způsob zobrazení skutečnosti. Sborník z 10. odborné konference Olomouc 17. - 18. října 2001. Brno 2001, s. 161 - 175.

125. SOkA Jeseník, f. N-OŠch Zlaté Hory, Kronika školy, 1870 - 1938, strany 191 - 212 chybí.

126. SOkA Jeseník, f. AM Zlaté Hory, inv. č. 686, Pamětní kniha, 1941 - 1943; viz též MÍŠKOVÁ, A. - ŠUSTEK, V.: Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939 - 1945. Svazek 1. Praha 2000, s. 8 - 38.

127. Čítanka z Jesenicka. Jeseník 2001, s. 95.

128. Uvedené údaje vycházejí z databáze funkcionářů NSDAP, stranických složek, přidružených svazů a dalších nacistických organizací, jež vznikla v SOkA Jeseník v rámci grantového projektu „Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety 1938 - 1945" v letech 2004 a 2007, a to především ze spisů f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 15, kart. 11 - 23, inv. č. 19 - 22, kart. 25 - 26, inv. č. 25, kart. 39 - 44.

129. JOANIDIS, S.: Zlato a železo. Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic. Rejvíz 2001, s. 33.

130. Viz např. ŠMÍDOVÁ, Z.: Odsun Němců z Frývaldovska po roce 1945. Diplomová práce. FF MU v Brně, Brno 1992; HRADILOVÁ, J.: Odsun Němců z Frývaldova po roce 1945 ve světle českých pramenů a literatury. Jeseník 1996; něm. Die Aussiedlung der Deutschen aus Freiwaldau nach 1945 im Lichte tschechischer Quellen und Literatur. Kirchheim u. Teck 1998; HRADILOVÁ, J.: Anarchie moci. Správní a dozorčí personál tábora pro Němce v Adolfovicích (1945 - 1946). In: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000. České Budějovice 2001, s. 239 - 259; HRADILOVÁ, J.: Internace německého obyvatelstva v adolfovickém táboře 1945 - 1946. In: Jesenicko, vlastivědný sborník, sv. 2, 2001, s. 25 - 33; HRADILOVÁ, J.: Nucené společenství. Internace německého obyvatelstva v adolfovickém táboře 1945 (1946). Diplomová práce. FF UP v Olomouci, Olomouc 2002; STRADALOVÁ, J.: Mužský internační tábor pro obyvatelstvo německé národnosti v Javorníku (1945 - 1946). Seminární práce. FF UP v Olomouci, Olomouc 2003.

ZUSAMMENFASSUNG

„Heim ins Reich!" Das Jahr 1938 in der Jeseniker Region im Lichte der Literatur und von Quellen des Staatlichen Kreisarchivs Jeseník

Die nationalistischen Stimmungen und Zwischenfälle in der Region Jeseník im Jahre 1938 gehören in der regionalen Historiografie eher zu den Randthemen; in der auf die Region bezogenen deutschen Literatur fehlen sie fast ganz. Dabei gehören sie zu den Schlüsselmeilensteinen in der Geschichte dieser Region gleichermaßen wie die Jahre 1918 und 1945, die einen grundlegenden Einfluss auf das Leben der hiesigen deutschen und tschechischen Bewohner hatten. Die vorgelegte Arbeit ist keine erschöpfende Zusammenfassung der Ereignisse, die sich im Verlauf dieses widersprüchlichen Jahres und insbesondere im Herbst 1938 abspielten. Ihr Anliegen ist es, dieses Kapitel unserer gemeinsamen Geschichte überhaupt offenzulegen und an sie „sine ira et studio", also ohne Hass und Geneigtheit, heranzugehen. Das Hauptziel ist, die Öffentlichkeit mit neuen, insbesondere chronikalischen Quellen bekanntzumachen, die bisher fast überhaupt nicht angehoben wurden, unbekannte Fakten vorzustellen und vor allem ein breiteres wissenschaftliches Interesse an der vorliegenden Problematik zu erwecken.

Der Text ist mehrere Teile gegliedert. Die Kapitel „Die SdP auf der Linie des Reiches und die Zuspitzung der Sudetenkrise" und „Das sudetendeutsche Freikorps" sind der Situation in der Jeseniker Region vor dem 22. September 1938 gewidmet. Hier werden kurz der anwachsende Nationalismus und die Feindseligkeit nicht nur gegenüber den Tschechen, sondern auch gegen deutsche Sozialdemokraten und Kommunisten skizziert, ferner der Waffenschmuggel und die Sabotage gegen den Staat. Gleichermaßen wird hier dargestellt, wie im März 1938 die hiesige Bevölkerung den Anschluss Österreichs aufnahm, auf welche Weise sie am 12. September auf die Rede Hitlers in Nürnberg reagierte sowie sich gegen die Maßnahmen seitens der tschechoslowakischen Ämter wandte. Unabhängig davon wird das Entstehen des Freikorps behandelt, über seine Funktion, die Struktur und einige seiner Mitglieder berichtet. Im Teil „Der Henlein-Putsch (22. September 1938)" wird die Aufmerksamkeit auf die Zusammenstöße des Freikorps mit den Angehörigen der tschechoslowakischen bewaffneten Kräfte in Bílá Voda (Weißwasser), Žulová (Friedeberg), Nové Vilémovice (Neu Wilmsdorf) und in Vidnava (Weidenau) konzentriert, über die in den Chroniken Zeitzeugnisse erhalten geblieben sind. Im Teil „Erscheinungen der Gewalt gegen Tschechen und deutsche Antifaschisten" werden außer allgemeinen Stimmungen der Bewohner in der Region auch konkrete Fälle der Verfolgung von für das aufkommende Naziregime unbequemen Personen dargestellt.

In den darauffolgenden Kapiteln „Die Besetzung der Jeseniker Region durch die Wehrmacht" und „Die Reaktion der Sudetendeutschen auf die Invasion" werden die Bekundungen der hiesigen Bewohner nach der Veröffentlichung der Ergebnisse der Münchener Konferenz und dem Vormarsch deutscher Einheiten wiedergegeben, wie deren Begrüßung in den Städten und Gemeinden von der Reichsgrenze bis nach Jeseník. Der Aufmerksamkeit entglitten auch weder die Vorbereitungen in Erwartung einer Reise von Adolf Hitler in die Region Jeseník, noch die Bedeutung der so genannten „Sudeten-Freiheits-Medaille".

Wie schon gesagt, ist es nicht die Absicht regionaler historischer Forschungen, alte Wunden aufzureißen, sondern sie sind auf Offenheit, Objektivität und Verständnis gerichtet. Es ist ferner das Ziel, an die Ereignisse des Jahres 1938 auf gleiche Weise heranzugehen, wie dies bereits im Falle der Nachkriegsinternierung und der Abschiebung der deutschen Bevölkerung aus der Region geschehen ist, weil wir nur so korrekt mit unserer gemeinsamen Vergangenheit umgehen können.

STRESZCZENIE

„Do domu do Rzeszy!" Rok 1938 na Jesenicku w świetle literatury i źródeł SOkA Jeseník

Nastroje i incydenty nacjonalistyczne na Jesenicku w 1938 r. należą w literaturze regionalnej do tematów marginesowych, także w niemieckiej literaturze ziomkowskiej. Wydarzenia te, podobnie jak lata 1918 i 1945, miały ogromny wpływ na życie mieszkańców: Czechów i Niemców. Niniejsza praca nie stanowi wyczerpującego przedstawienia wydarzeń 1938 r. Jej celem jest zarysowanie tego fragmentu dziejów „sine ira et studio". W pracy wykorzystano nowe źródła, głównie kronikarskie, które pozwalają przedstawić nieznane dotąd fakty.

Tekst dzieli się na kilka części. Rozdziały „SdP realizuje linię polityczną Rzeszy i zaostrzenie sudeckiego kryzysu" oraz „Sudetoniemiecki freikorps" są poświęcone sytuacji na Jesenicku przed 22 września 1938 r. Ogólnie zarysowano problematykę narastającego nacjonalizmu i wrogości nie tylko wobec Czechów lecz także wobec niemieckich socjaldemokratów i komunistów, przemytu broni i antypaństwowego sabotażu. Przedstawiono tu również reakcje na anszlus Austrii w marcu 1938 r., przemówienie Hitlera w Norymberdze 12 września oraz na postanowienia władz czechosłowackich. Wspomniano o powstaniu freikorpsu, jego funkcjach, strukturze i niektórych członkach. W części „Henleinowski pucz (22 września 1938 r.)" została zwrócona uwaga na starcia freikorpsu i sił czechosłowackich w Bilej Vodzie, Žulovej, Nových Vilémovicach i w Vidnavie. Na ten temat w kronikach zachowały się współczesne świadectwa. W części „Przejawy przemocy przeciw Czechom i niemieckim antyfaszystom" obok nastrojów społecznych w regionie wymieniono konkretne przykłady prześladowań osób niewygodnych dla reżimu nazistowskiego. W następnych rozdziałach „Obsadzenie Jesenicka przez Wehrmacht" i „Reakcje Niemców Sudeckich" na inwazję zostały omówione reakcje mieszkańców na postanowienia konferencji w Monachium, wkroczenie wojsk niemieckich i ich przyjęcie na terenie od granic Rzeszy do Jeseníku. Nie zapomniano także o przygotowaniach na przyjazd Hitlera i o znaczeniu „Medalu za wyzwolenie Sudetów".

1938

Z KRONIKY FARNÍHO ÚŘADU FRÝVALDOVA

Koncem srpna a začátkem září bylo mnoho obyvatel zatčeno státní policií, převezeno do Ostravy a později do Olomouce. Mezi obyvatelstvem stále více vzrůstalo napětí. Proto 8. září večer ta velká demonstrace (snad 4.000 lidí) a po Hitlerově řeči v Norimberku 12. září zase velká demonstrace. V severních Čechách bylo vyhlášeno stanné právo. Počátkem září všude velká davová shromáždění. 16. září vyhláška: všechny zbraně odevzdat. V Čechách je při nepokojích mnoho mrtvých. Nepokoj všude! Praha se rozhodla k odstoupení německých oblastí. Češi se chystají k odchodu. Rozšiřují se strašlivé zvěsti. Ve středu 21. září se organizuje místní občanská stráž bez zbraní. 22. září velká střelba ve Vidnavě. 12 zraněných přišlo do nemocnice a příští den do Olomouce. Ve Vidnavě, Černé Vodě, Mikulovicích, Skorošicích a Cukmantlu má převzít moc Sudetoněmecká strana. Vojsko ustupuje k Písečné. 22. září byla vyklizena pošta. 23. září nefunguje telefon, poštovní přeprava je zastavena. Byly vytrhány koleje na trati do Písečné. Mnozí lidé prchají. Starosti a strach naplňují ty, kteří zůstali.

Studenti z chlapeckého semináře v Bruntále přijeli přes Brannou do Frývaldova a nemohli dále domů. Od 26. září bydlí na faře. Jsou to Franz Walter, student 5. b z Vidnavy, Radniční ul. 89 a Josef Geier, 5. b, z Javorníku, Sirotčinec 39.

Každý večer a noc totální zatemnění; bylo vyhlášeno oznámení:

CPO čj. 721/10 pres. dne 29. 9. 1938. Okresní úřad ve Frývaldově. Vyhláška o zatemnění. Okresní úřad ve Frývaldově nařizuje ve smyslu § 6 zákona č. 82/1935 o protileteckéé vzdušné obraně, aby od 29. 9. 1938 bylo v celém okrese prováděno denně od večera do svítání zatemnění. Vnitřní osvětlení (obydlí, továrny atd.), osvětlení vozidel na všech místech, jakož i soukromé venkovní osvětlení musí být bezpodmínečně kvůli pronikání světla zrušeno. Veřejné elektrické (plynové) osvětlení zůstane zhasnuto. Rovněž se zakazuje po setmění rozdělávat v přírodě jakýkoliv oheň. Neuposlechnutí této vyhlášky bude podle zákona potrestáno. Okresní hejtman Růžička v. r.

Druhé nařízení znělo: *Čj. 705 pres. Okresní úřad Frývaldov. Vyhláška. Všichni obyvatelé tohoto okresu se důrazně upozorňují, že každé přerušení a zničení telefonního a telegrafního vedení, poškození drážních těles, silnic a ostatní dopravy vojenské správy bude jako zločin veřejného násilí ve smyslu § 89 tr. zákona a podle následujících předpisů při vyhlášení stanného práva potrestáno trestem smrti oběšením. Okresní hejtman Růžička v. r.*

Pátek 30. 9. byl teplý, krásný den. Přišla zpráva, že německé oblasti byly odstoupeny bez války.

V neděli 2. října dostali lidé zase radiopřijímače, které museli odevzdat v napjaté situaci, aby nemohli poslouchat velkou Hitlerovu řeč z Berlína. Kvůli tomu byl též vypnut elektrický proud.

3. října 1938 přichází Adolf Hitler do Chebu, na Tržním náměstí pronáší řeč a projíždí Chebskem. Všude vládly radost a nadšení. V úterý odešla česká policie z našeho města. Česká státní policie svou „prací" vystupňovala nacionalismus až k bodu varu. Současně odešel též pověstný okresní hejtman Květoslav Růžička. Byl to neznaboh, nikdy nepustil dítě do náboženství. V noci střídavě hlídali muži s páskami na rukávech (červené barvy s hákovým křížem!). Jídelna ve farní stodole musela být vylíčena a vyklizena.

6. října došlo v hotelu k setkání českých a říšskoněmeckých úředníků kvůli předání a projednání škod. Na nádraží odcházející čeští vojáci všechno zničili. Nazpět se vrací mnoho uprchlíků. 6. října 1938 dorazily říšskoněmecké oddíly: pěchotní pluk č. 49; o ½ jedné odpoledne před probošstvím pozdravil německé vojsko starosta Groß. Poděkoval plukovník Schmidt. Celý den panoval ve městě rušný život. Po dnech rozčílení a nebezpečí nepopsatelný jásot. Večer bylo všechno slavnostně osvětleno, konaly se velké projevy. Na probošství se ubytovali 4 muži a to: Ervin Richter z Vratislavi, Helmut Hosler z Vratislavi, Eugen Schäfer z Vratislavi a Bruno Schellhase z Vratislavi. V katolickém spolkovém domě bylo ubytováno na 100 mužů. 7. října přeletěla nad městem letecká formace o 69 letadlech. Přes město táhne mnoho dělostřelectva, nazpět se vrací sudetoněmecký Freikorps. Ve spolkovém domě se stravuje 50 mužů Freikorpsu. Ve městě vládne velký pohyb. [...]

Navečer jsem jel k mostu u kostela v Širokém Brodě. Čechové ho vyhodili do povětří. Domy v okolí poskytují hrozný pohled, obzvláště u domu č. 3 stolařského mistra Aloise Scholze je obava ze zpustošení. 7. října přijíždějí nekonečné kolony s protiletadlovou obranou a novými vojáky. Máme nanovo

stěhování. Zítra má ve Frývaldově Hitler pronést velkou řeč. V sobotu ráno se spustil velký liják. Hitler nepřijel. Potom bylo počasí zase pěkné. Včera, 7. 10. přitáhl do města sudetoněmecký Freikorps. 8. října zase přicházejí zatčení, odpoledne těžké bombardéry nad Frývaldovem, mnohá zatýkání. V neděli 9. října se konala velká děkovná mše. Zúčastnili se jí hasiči, spolek veteránů, vlastenci a ostrostřelci. Pořad: mše, promluva, děkovná motlitba, Te Deum, vzpomínka na mrtvé a Deutschland über alles. Ve městě vládne čilý provoz.

Na probošství se ubytovalo 6 mužů. 6. 10. se konala ve vidnavském semináři kněžská konference. Referoval prelát Neugebauer. 17. 10. bylo vyhlášeno pro školy volno. Projev měl prof. Ernst Neugebauer. Mnoho árijských průkazů! Ministr Rust byl v úterý 18. října ve Frývaldově a hovořil na Tržním náměstí. Německá mateřská škola dostala hry, učební pomůcky, obrazy a nábytek z české mateřské školy, opuštěné po obsazení německými oddíly. [...]

1. prosince 1938 promluvil ve Frývaldově říšský místodržící Seyss-Inquart z Vídně k volbám, chystaných na 4. prosince. Na den sv. Mikuláše, tedy 6. prosince, přišel od kardinála Adolfa Bertrama přípis s listinou čj. G. A. 7521, kterou byl probošt Engelbert Neugebauer jmenován arcibiskupským komisařem pro okres Frývaldov. Je mi z přemíry práce úzko. Mezi veřejností nadále probíhá tichý, ale roztrpčující boj proti církvi. Bůh nás všechny opatruj.

* Český překlad farní kroniky Jeseníku, 1937-1946, autor překladu neznámý. Originál kroniky ztracen. Ve farní kronice z let 1804-1924 je dodatek zápisu z let 1925-1937, který podle poznámek katechety Josefa Ehrlicha zapsal roku 1946 probošt Friedrich Polzer. Odtud lze usuzovat i na autora ztracené kroniky, jímž byl zřejmě předchozí probošt Engelbert Neugebauer a po jeho smrti v r. 1941 v kronice pokračoval jeho nástupce Friedrich Polzer.

1938

MŮJ PODZIM 1938

† Dr. Rudolf Ohlbaum

Přicházeje z Prahy, setkal jsem se dle ujednání začátkem srpna 1938 v Mnichově se dvěma pražskými studentkami. Chtěli jsme poznat Mnichov a putovat berchtesgadenským venkovem. Během týdne jsme v tenkrát ještě nezničeném Mnichově viděli více než během let po válce. Jednoho odpoledne chtěly obě studentky bezpodmínečně k Domu německého umění na Prinzregentenstrasse. Konečně prozradily důvod: Vůdce Adolf Hitler tam má být a chtěly ho spatřit zblízka. Já jsem byl méně zvědavý, viděl jsem ho přece na 1. máje 1936 v Berlíně na Unter den Linden jet kolem a zvláště, když jsem déle než hodinu čekal na okraji ulice, neudělal na mne zvláštní dojem. Obě studentky již věděly nebo ihned zjistily, že Vůdce se zdržuje v kavárně Terassencafé Domu německého umění na straně přiléhající k parku. Tedy dozadu do parku, do Anglické zahrady! Ale odtamtud nebylo hosty v kavárně téměř vidět, zeď terasy překážela výhledu, až najednou se Hitler zvedl, zřejmě aby odešel. Tedy rychle ke vchodu na Prinzregentenstrasse! A skutečně, on, Vůdce a říšský kancléř Adolf Hitler vycházel s malou družinou! Náhodně jsem stál ve dveřích, opřený o zárubeň tak, že se mě jeho paže při projití letmo dotkla. Avšak nepocítil jsem při tom nic jiného, než jako kdyby se mě v tlačenici někdo dotknul. Ale viděl jsem ten strnulý, přímo namířený pohled - jako tenkrát na Unter den Linden v Berlíně: studený, nedobytný, cizí. Oproti tomu obě moje průvodkyně, když kolem nich Hitler procházel, byly silně pohnuty. Bývaly by potom také rády jely nebo šly na Obersalzberg, který ale byl pro návštěvníky jako my uzavřený.

Z Berchtesgadenu a Mnichova jsem se vrátil do Čech. V severočeském poutním městě Haindorf (Hejnice) se v pátek 15. srpna na Nanebevzetí P. Marie naposledy konalo setkání Svazu Staffelstein a jeho zakladatel katolický církevní historik Prof. Dr. theol. Eduard Winter tam se zřetelem na sudetoněmecké hnutí sjednocení prohlásil Staffelstein za rozpuštěný.

Z Haindorfu jsem jel na krátký prázdninový pobyt do Dolní Lipové, Schrothových lázní, mé domovské vesnice na Jesenicku, avšak vrátil se ihned kvůli mým pracem zpět do Prahy. Bydlel jsme tam pod Bílou horou u českých, poměrně mladých manželů. On byl rotmistrem Československé armády a vášnivým sběratelem poštovních známek, jeho paní vlastnila prádelnu. Vycházeli jsme spolu dobře. Když jsem přišel večer domů, často jsem si s nimi povídal, poslouchal někdy také zprávy z rádia. Rovněž tak 15. září. Tu přišla zpráva, že Konrád Henlein vyzval sudetské Němce: „Chceme domů do Říše!". Český hlasatel řekl tuto větu také německy.

Byl jsem ohromený, neslyšel jsem již nic, nebo nerozuměl, co bylo ještě dále hlášeno. Také oba moji bytní mlčeli jako vyděšení, vyzařovali teď přímo chlad. Po chvíli jsem vstal, řekl: „Dobrou noc!" a šel do svého pokoje. Co se teď stane dále? Ptal jsem se sám sebe, co mě čeká jako Němce v české Praze? Věděl jsem, že Němci, ne pouze němečtí studenti, většinou již Prahu opustili, také můj přítel knihkupec Adolf Otto Czerny z Masné 5. Byl jsem při tom, když jeho pomocník spustil dopolední rolety u obou výloh a krám utěsnil. Mám nyní také usilovat dostat se ještě z Prahy, než možná dojde k válce? Byl jsem již teď v Praze pevně usazený?

Ale nakonec jsem přece jen šel do postele. Možná bych se zítra mohl dozvědět něco bližšího o skutečném stavu Němců v Praze! Kam jsem měl teď v noci jít? Usnul jsem. Potom mě probudilo bubnování na okno. Můj bytný, rotmistr, se měl ihned dostavit do kasáren. Klepajícího jsem odkázal na jiné okno. Tak tedy se alarmuje české vojsko! Myslel jsem. Bude to vážné! Musím se tedy snažit dostat se ještě domů, do Lipové! Začal jsem balit některé věci do jednoho z mých kufrů, jen to nejnutnější, s čím jsem se nechtěl rozloučit. To ostatní: ach ostatní! Co jsem věděl, co se s tím má stát, stalo by se! Nyní šlo snad pouze o můj život.

Ráno byla moje hospodyně zcela rozrušena. Pro jejího muže si došli z kasáren. Prohodili jsme spolu sotva pár slov. Řekl jsem jí, že bych se pokusil dojet domů. Podala mi ruku. S kufrem jsem opustil dům, telefonoval na Wilsonovo nádraží. Dozvěděl jsem se, že rychlík do Opavy - Bohumína pojede dnes naposledy. Tedy k Wilsonovu nádraží pouliční dráhou! Asi v devět měl vlak odjet. Ale musel jsem čekat - více než dvě hodiny. Potom mě vlak, i když se značným zpožděním, přece dopravil v pozdním odpo-

ledni do Niederlindewiese nebo, jak se tehdy po česku nazývala, do Dolní Lipové.

Matka již prožívala rozčílení. Mluvilo se o válce. Milý Bože, už zase válka! Ta poslední byla ukončena teprve před dvaceti lety. A co přinesla? Bídu a strasti a pro nás sudetské Němce český stát! Pomáhej Bože, by zůstával mír! Matka se za to modlila.

Z mých „staffelsteinských" přátel byl sotva některý doma nebo se neukazoval. Zastihl jsem pouze jednoho, Herberta. Ostatní trávili ještě někde prázdniny, nebo - já to nevím.

Proto se také Hella, která bydlela v blízkosti nádraží, cítila opuštěna, jak mi řekla má matka. Znal jsem ji od vidění z mých školních let, ale sotva kdy jsem s ní promluvil. Ale protože jsem nyní také neměl společnost, jel jsem jednou k večeru na kole za ní a pozval ji, aby šla se mnou do kina. Lipovské kino v lázeňském hotelu Wagner bylo ovšem zavřeno, ale mohli bychom, řekl jsem, zhlédnout nějaký film ve Frývaldově. Protože ale železniční doprava již byla zastavena, museli bychom ovšem jít do Frývaldova a zpět pěšky. Hella souhlasila a její matka proti tomu nic neměla. Tak jsme teď vykročili ve dvou. Podzimní počasí nám na asi sedmi kilometrové cestě tam a samozřejmě stejně dlouhé zpáteční přálo a kolem půlnoci jsem se mohl s Hellou u jejich domovních dveří zase rozloučit. V říjnu jsem se potom ještě dva-třikrát s Hellou setkal, i jsem s ní tančil, ale opravdové přátelství mezi námi nevzniklo, což asi souviselo také se vším tím, co jsem prožil v následujících týdnech.

Příští nebo přespříští den mi kdosi oznámil, abych v osm hodin večer přišel do kovárny, kam se shromáždilo několik mužů. V tuto dobu začínal ovšem také prozatímně uložený zákaz vycházení. Šel jsem do kovárny. Již asi půl tuctu mužů z dolní obce bylo pohromadě. Někteří přišli ještě po mně. Dověděl jsem se, že jde o to postavit stráže a hlídky, protože komunisté chtějí zapalovat dvory. „Komunisté?" zeptal jsem se, poněvadž jsem nechápal, co by komunisti mohli takovými zločiny sledovat. „Komunisti? Přece snad spíše Češi, čeští fanatici," bylo mé mínění. Nikdo nedokázal říci, odkud se o tomto domnělém úmyslu „komunistů" ví. Možná, myslel jsem, je to pouze nějaká rafinovaná mylná zpráva české strany, k zastrašení. Ale přijal jsem to. Konečně, mínil jsem, jde přece pouze o to, pokud možno zabránit nebo včas zasáhnout, kdyby skutečně byl někde založen požár, lhostejno kým!

Byly tedy rozděleny hlídky, po dvou mužích. Chtěl jsem znát, co by se stalo, kdybychom opravdu narazili na žháře nebo vznikl požár. Pouze: „Bít na poplach." Zbraně žádné nebyly. Avšak někteří muži si přivezli vycházkové hole. Takto jsme se vydali na cestu do nám přidělených úseků v dolní části obce mezi hranicí vesnice k Frývaldovu a přibližně silnicí k Pomezí na jižní, jak na severní straně, tudíž po obou stranách řeky Staříč. Platilo ale také dát pozor, by nikdo z nás nevběhl do náruče vojenské patrole.

Také v následujících dvou nebo třech nocích jsem tedy šel na hlídku za střídavého doprovodu. Jednoho večera se proslýchalo, že podle rádia je s Prahou jednáno a bylo dohodnuto politické řešení. Byli jsme šťastni. Tento večer jsme již nešli na hlídku, nýbrž táhli, plni radosti z této politické události, v deseti či jedenácti hlasitě zpívajíce silnicí dolů až na konec vesnice, kolem českého hlídače závory, kterého jsme viděli stát za živým plotem mezi křižovatkou železnice se silnicí a strážním domkem. Na zpáteční cestě se šlo do Selské světničky poslechnout si nejnovější zprávy rádia. A protáhly se nám obličeje: žádná dohoda s Prahou, místo toho stanné právo! To mohlo nyní zasáhnout i nás pochůzkáře, kdybychom se dostali do rukou českým vojákům nebo četníkům! Tak se každý protlačil mlčky k domovu. Nikdo z neozbrojených mužů nechtěl a nemohl vést válku proti české státní moci.

Zbraně! Napadlo mě, že můj otec kdysi vlastnil revolver i se zbrojním pasem a měl ho uložený v šuplíku nočního stolku - po ruce, kdyby ho potřeboval v noci „proti lupičům" jak pravil. Skutečně jsem teď našel revolver v matčině nočním stolku v její ložnici a vzal si ho i s krabicí deseti nebo dvanácti nábojů. Bylo to poprvé v životě, že se mi dostala do rukou taková střelná zbraň, bubínkový revolver na šest patron. Zda-li by se se tato stará věc skutečně ještě mohla při sebeobraně upotřebit? To se mi nezdálo, musel bych to vyzkoušet. Proto jsem příštího dne šel na pole a do pískovny za Viebichem (cesta, po níž se hnal dobytek na pastvu) a vypálil dvě rány. Zdálo se, že to nikdo neslyšel. Revolver jsem opět zastrčil do pravé kapsy kalhot a cítil jsem se nyní ozbrojen, již ne bezbranný. Neměl jsem ovšem žádnou pravou představu, proti čemu bych se měl eventuálně bránit: proti přepadení, proti zatknutí? Naštěstí zůstal revolver vždy v kapse!

Oběžníkem oznámil obecní úřad, aby se práce schopní muži hlásili - k pracovnímu nasazení! Mluvil jsem s tajemníkem obce, mým přítelem ze školy i pěstních potyček, a řekl mu, aby i mě uvedl do seznamu. Nejprve se zdráhal: já a stavět opevnění! Sto mužů bude potřeba a hlásilo se jich již více. „Tady vidíš, jak ochotni jsou naši lidé! Budou potom také dřít jako blázni pro české vojsko. Dojde-li k válce, budou za to muset krvácet němečtí vojáci! Možná bych mohl naše lidi trochu přibrzdit." Ale můj přítel mě nechtěl do seznamu opevňovacích dělníků zapsat.

Byl jsem zklamán a měl starost. Zaútočily by německé oddíly? Válka by všechno zničila. A kdyby mezi vládami došlo k dohodě, nebudou se Češi naplněni záští chtít se před svým odchodem mstít a vyzuřit vztek proti německým lidem a německému majetku? Nemělo by se proto být ostražitým a dávat pozor? Zvláště v noci?

Koleje z Dolní Lipové až k zemské hranici pod Mikulovicemi byly mezitím zničeny a nesjízdné. Sám jsem to ovšem neviděl, jak sem přijela lokomotiva a se strašným hukotem zohýbala za sebou koleje a místy je vytrhávala z pražců, tudíž znemožnila veškerý provoz. Nebyl jsem doma, když se toto událo kolem našeho domu a dověděl se pouze od matky, jak k vytrhání kolejí došlo.

Situace se tedy dále zhoršovala, přiostřovala se stále více. Co se stane příště? Přes zákaz jsem se rozhodl vyjít v noci na ulici, nadále provádět hlídku, sice opodál silnice vedoucí vesnicí, a alespoň pozorovat okolí mého rodného domu. Obával jsem se, že v noci, kdy všichni spali, by nás mohlo překvapit nějaké zlo. Byla tma jak v pytli, obloha zatažená, pouliční osvětlení nesvítilo, jako již v předešlých nocích. Plížil jsem se starou cestou vesnicí, cestou vedoucí kolem našeho domu, směrem ke kovárně, kde jsme se za předešlých večerů setkávali. Když jsem dosáhl silnice, kde má cesta skončila, uslyšel jsem od města přicházející tápavé kroky. Čí? To nemohli být Němci. Tedy Češi, čeští vojáci nebo četníci. Těm jsem se nesměl dostat na mušku, mohli přece vystřelit! Proto jsem se sehnutě a skoro neslyšně plížil trávníkem podél cesty, kterou jsem sem právě přišel, zpět. Když jsem se přiblížil oběma stínovým postavám nahoře na silnici, vedoucí paralelně s mou cestou, asi na 20 metrů, skrčil jsem se a položil do trávy na svahu silnice, doufaje, že mě vojáci shora okraje silnice nezpozorují. Slyšel jsem je pak jít kolem dva, tři metry nade mnou na silnici. Chválabohu, nezpozorovali mě a cítil jsem se být mimo nebezpečí. Zůstal jsem klidně schoulený do trávy. Ale najednou poté, co vojáci ušli asi patnáct metrů, seskočili ze svahu na mou cestu. Viděl jsem, že měli pušky na rameni, ne připravené k výstřelu. Přicházeli ke mně, museli mě vidět, když jsem vstával. Tu mi probleskla myšlenka: revolver! Musím střelit, než tak učiní oni, než mě zastřelí.

Já na dva nic netušící lidi střelit? Je zranit, těžce zranit, možná dokonce i usmrtit? Směl bych to - v sebeobraně nebo ani ne v sebeobraně? Vyskočil jsem a utíkal - skoro neslyšně trávníkem na okraji cesty zpět směrem k domovu. Budou nyní oba vojáci po mně střílet? Zasáhnou mě: do zad, do hlavy, do nohou? Panebože, pomoz mi, zachraň mě! A za mnou se nedělo nic, nic jsem neslyšel, neotáčel se. Až trávník skončil, musel jsem běžet po tvrdé cestě, slyšel své kroky. Ale nestalo se bohudík nic! Přišel jsem k sousedově zahradě, brána byla otevřena. Skočil jsem do zahrady, za živým plotem. Tu jsem uslyšel tápavé kroky na asi padesát metrů vzdáleném mostě přes Staříč, kolem něhož jsem předtím proběhl. Vojáci tedy odbočili na severní stranu, nešli za mnou, nýbrž se asi vraceli po pravém břehu Staříče, právě severní stranou zpět do jejich kasáren ve Frývaldově. Cítil jsem se vysvobozený: Nepřihodilo se mi nic zlého a sám jsem nic špatného nespáchal, bohudíky!

V jiný den jsem potkal Herberta, gymnasistu a zeptal se ho, jestli u něho ve dvoře v noci bdí. Odpověděl záporně a já jsem vyjádřil své obavy. Především jsem měl v podezření českého hlídače závor, který se mi zdál být fanatikem, že by mohl naplánovat nějaké zlo. Herbert se nabídl, že bude se mnou v noci hlídat a pozorovat hlídače závor.

Herbert přišel ke mně v noci a šli jsme spolu - v zakázanou dobu - do malé ovocné zahrady, ležící mezi mým rodným domem a - z druhé strany silnice - domem hlídače závor. Mohli jsme pozorovat, že český hlídač závor rovněž nestrávil noc ve svém domě, nýbrž stál za houštím podél silnice a pozoroval silnici. A potom jsme měli pocit, že nás odhalil. A správně podal, asi telefonicky, hlášení. Neboť zvon na strážním domku jednou uhodil - znamení, že se telefonovalo. Tak jsme se z ovocné zahrady vytratili a plížili se oklikami do Herbertova domova. Z jedné podkrovní světničky jsme mohli pozorovat silnici ve vesnici. Ještě jednou uhodil zvon na strážním domku. Aha, návěstí: Posila je na cestě!

Trvalo to ještě deset, patnáct minut, když jsme uslyšeli přijet auto po silnici ve směru od města a u drážního strážného domku se zastavilo. Vidět jsem nemohl nic, poněvadž jsme se nechtěli vyklonit z okna. Po chvíli jsme zpozorovali šikmo naproti v ovocné zahradě, kde jsme se předtím zdržovali, rozsvícení kapesních svítilen. Aha, hlídač přece jen kvůli nám bil na poplach! Dobře, že jsme se ze zahrady vytratili! Hlídač závor byl teď tím blamovaným! Po deseti, patnácti minutách jelo pod našimi okny auto obsazené četníky po silnici vesnicí dále nahoru.

Když jsem potom ráno přišel domů, referovala mi matka, že v noci někdo silně bušil na domovní dveře. Vstala sice a šla ke dveřím, avšak nerozsvítila a také neotevřela. Po chvíli byl zase klid. Vysvětlil jsem matce, že čeští četníci hledali mne. Ale byl jsem u Herberta.

Nyní jsem i já přece jen obdržel výzvu od obecního úřadu, abych se dostavil v neděli 25. září, odpoledne v 16,00 nebo 17,00 hodin (nevím to již přesně), k radnici ve Frývaldově k pracovnímu nasazení, a v tolik hodin se tam od dolnolipovského obecního úřadu odpochoduje. V neděli odpoledne jsem se tedy připojil k průvodu o více než sto mužích. Když na silnici vedoucí vesnicí došel k železničnímu přejezdu, má matka si to nedala rozmluvit - jako také několik jiných žen a mladistvých - aby nás doprovodili. Z rozhovorů s několika známými jsem se poté dověděl, že někteří z mužů určených k pracovnímu nasazení raději zmizeli přes Nesselkoppe na sever, ke státní hranici, a někteří spolupochodující mi prozradili, že ani oni nechtějí stavět opevnění „pro Čechy", nýbrž z místa zvaného Hofestück (přes

nějž vede silnice do Frývaldova) rovněž utečou k říšským Němcům, protože ti již shromažďují sudetské Němce v okolí Vidnavy. A skutečně, na Hofestück se vytratili někteří muži z našeho průvodu vlevo stranou k lesu.

Když pak průvod dosáhl náměstí ve Frývaldově, bylo tam již shromážděno několik set mužů a čekali. Ale nic se nedělo. Bylo pouze oznámeno, abychom čekali. A my čekali a čekali - hodinu a déle. Konečně bylo nařízeno, aby stavební dělníci přišli před radnici. Až se toto očividně stalo, bylo nám ostatním oznámeno, že se máme vrátit opět domů. Takže nás nepotřebovali, veliká výzva se stala zbytečnou.

Bylo již večer, kolem dvacáté hodiny, když jsem s matkou přes Hofestück kráčel k domovu. Tu v dáli před námi dvakrát záblesk ohnivé záře. Řekl jsem: „Odstřelují tunel k Pomezí!" a napočítal asi dvanáct vteřin, kdy bylo slyšet explozi. „Nyní jsou železniční spoje ve všech třech směrech přerušeny," řekl jsem. „Co přijde jako příští?"

Příští ráno jsem se dozvěděl, že teta Schollerová, matčina sestra, byla v noci postřelena českou stráží a leží ve frývaldovské nemocnici. Matka i já jsme chtěli znát něco bližšího. Tak jsem se dopoledne posadil na kolo, abych zajel do Horní Lipové, kde bydlela moje sestřenice, k níž teta chtěla jít i přes zákaz vycházení a stanné právo. U Kargerova mostu - zrovna u rodného domu mé matky - mě zadržela vojenská stráž, podporučík s jedním nebo dvěma muži a německy požadoval můj průkaz. U sebe jsem měl pouze studentský průkaz vystavený 1931 a podal ho důstojníkovi. Podíval se na něj; „Aj, vy jste doktor Ohlbaum z Prahy, a vy mluvíte také česky!" (tatáž věta v němčině). Byl jsem maximálně překvapen. Jak to, že naprosto cizí český důstojník znal mé jméno a věděl o mém doktorském titulu? Byl jsem zřejmě na některém seznamu podezřelých! Ale směl jsem jet dále a radoval se z toho. Kdyby mě byla hlídka prohledala, byl by se jim dostal do rukou můj nabitý revolver. Co potom? Nechtěl jsem si to ani představit. Ale brzy jsem na to zapomněl, když mi sestřenice vyprávěla, co se v noci stalo s její matkou.

Muž mé sestřenice v neděli „upláchl" a zjednal si moji tetu, aby se trochu postarala o svou dceru a vnoučata po dobu jeho nepřítomnosti. Když se to teta dozvěděla, ihned se - byl již večer - vypravila na cestu, aniž by dbala večerního zákazu vycházení. Nedaleko domu její dcery pak na ni vystřelili a jedna kulka jí zasáhla rameno.

Přesto ale došla k domu, který byl rovněž zasažen střelbou, ale bez způsobení větších škod. Až ráno byla teta dopravena do frývaldovské nemocnice. Protože sestřenice nemohla kvůli malým dětem opustit dům, nabídl jsem se, že navštívím její matku v nemocnici a eventuálně jí vyřídím nějaké věci.

Na zpáteční cestě k Horní Lipové jsem vojenskou hlídku již neviděl, informoval jsem potom pouze matku a jel k tetě do nemocnice. Zastihl jsem ji v poměrně dobré náladě a zeptal se na její přání. Měla, pokud si to pamatuji, jen jedno: odvést jejího muže, mého křestního kmotra a strýce Josefa, který se předešlého dne přihlásil jako zedník na stavební opevňovací práce, z nasazení v Horním Domašově, protože ho je nyní zapotřebí doma. Teta se již také informovala, kdo je pro takové propuštění z opevňovacích prací kompetentní. Každopádně jsem potom jel do frývaldovských kasáren se smíšenými pocity, jelikož jsem ještě v žádných kasárnách nebyl. A jak bych mohl údajně příslušnému českému důstojníkovi, nějakému majorovi nebo nadporučíkovi vysvětlit, aby v těchto politicky horkých dnech propustil německého dělníka. Dospěl jsem pouze do prvního patra schodiště. Zde mi bylo naznačeno, abych počkal. Ó jé, to bude asi dlouhé čekání, myslel jsem. Ale mýlil jsem se. Ihned ke mně přišel důstojník a zeptal se mě, co bych chtěl. Ale ještě než jsem mu to vysvětlil, přišel z druhé strany voják, poddůstojník nebo rotmistr - nevyznal jsem se v tom, neboť mého pražského rotmistra jsem nikdy nespatřil v uniformě. Přicházející voják hlásil, že na Pomezí byl zadržený nějaký ozbrojený Němec. Jak se s ním má nyní naložit? Důstojník odpověděl jen krátce: „zlikvidovat". Tu jsem si vzpomněl na revolver v kapse kalhot a asi jsem zblednul. Až nyní jsem mohl přednést svou žádost: moje teta se střelným zraněním leží v nemocnici, můj strýc, její muž, nasazený v Domašově, bude nyní naléhavě potřebný doma. „Uvidím," řekl krátce důstojník. Mohl jsem jít. Skutečně byl strýc ještě téhož dne propuštěn domů.

Také jsem mohl ihned odjet domů, ale byl jsem zvědav, jaká je situace pod Frývaldovem, k pruské hranici. Odjel jsem proto na kole ve směru Česká Ves. Z opatrnosti jsem se ale informoval u lidí, přicházejících odtamtud, jak to tam a eventuálně v Písečné a Mikulovicích, tedy k zemské hranici, vypadá. Jsou tam vojenské stráže, dozvěděl jsem se. To mě přimělo upustit od mého, jak se mi teď zdálo, zcela nesmyslného ozbrojení otcovým revolverem, když jsem nechtěl být prohledán, zda nemám zbraň, a v nejhorším případě „likvidován". Proto jsem také ihned po příchodu domů revolver rozebral a hodil jeho části včetně patron do močůvkové jámy. Byl jsem teď vůči Čechům a státu pouze občanem, který jako sudetský Němec doufá v nějaké příznivé řešení pro svou národnostní skupinu na mezinárodních jednáních. Jak tato probíhala, o tom jsem ovšem nevěděl nic: vždyť nebyly k mání noviny a rádiové přístroje, které byly tenkrát také vzácností, musely být odevzdány. My všichni na vesnicích i ve městech jsme jen vyčkávali a doufali v mírumilovné rozřešení sudetoněmecké otázky, na konec útisku a újmy v českém národním státě. Ten byl přece skutečně mnohonárodním státem, v němž český podíl obyva-

telstva činil roku 1930 jen 50,5 ze sta a německý skoro jednu čtvrtinu (22,5 ze sta) celkového počtu 14,7 milionu obyvatel.

Ve středu 28. září, tedy na Václava, přišla k nám ze sousedství kolem poledne jedna přítelkyně mé matky a oznámila, že zrovna přichází z Frývaldova a tam toto dopoledne měli být zatčeni dva učitelé gymnázia, profesoři Dr. Schlögl a Klimek a odesláni do Štěpánova. Mně by se asi mohlo přihodit něco podobného, strachovala se paní, proto bych měl z Lipové zmizet tam, kde již nejsou žádní Češi, tedy do pohraničí k Vidnavě. Uvažoval jsem: uprchnout? Ale komu bych prospěl, kdybych byl v Olomouci nebo někde jinde na českém území zadržen? I matka radila - k mému překvapení - že bych se měl dostat do bezpečí. A ji nechat samotnou? Zeptal se. Ona si již nějak poradí, kvůli ní si nemám dělat žádné starosti a nemám chtít kvůli ní zůstat v Lipové. Divil jsem se matčinu postoji a obdivoval ji, že myslela méně na sebe a více na mne. Hned jsem byl připraven na mnohahodinový pochod - chtěl jsem si vzít s sebou pouze lodenový plášť a chlebník se svačinou a holicí a mycí potřeby.

Když jsem po obědě stiskl matce ruku na rozloučenou, oběma nám zvlhly oči. „Bůh tě opatruj! Buď zdráv a vrať se v pořádku!" bylo její přání a mávala mi, dokud jsem - kolem čtrnácté hodiny - přes trať a silnici nedošel k Reineltovu selskému dvoru. Odtamtud vedla polní cesta k Schien-Franzens kapli na kraji lesa a dále do lesa, stále na sever. Nyní jsem cestu neznal, ale nějak bych musel dojít na Nesselkoppe a přes vrchol zase do některé vesnice - předpokládal jsem - do Červené Vody. Tam bych se snad mohl dovědět, kde se shromáždili lipovští „utečenci" z posledních dnů.

Asi v sedmnáct hodin, po více než třech hodinách pochodu přes kopec a skrze les, narazil jsem docela náhle na domy, první domy z Černé Vody. Ihned mě oslovil muž s páskou na paži. Zeptal se, kam bych chtěl. Řekl jsem: „K Lipovským!" Tu ve vesnici žádní nejsou, ale jiní krajané jsou ubytovaní v jednom sále a připravují se k nasazení pro vlast, dozvěděl jsem se od něho. A zavedl mě k této skupině mně zcela cizích mužů. Dostal jsem místo na spaní a jídlo, rovněž pásku na paži, bílou nebo červenou, ale v žádném případě s hákovým křížem. Příštího rána začaly pochody se zpěvem a vojenský výcvik, pro nějž mně byla také svěřena puška, model 1914, s jednometrovou hlavní. Jednou jsem s ní také vypálil dvě, tři střely na terč a po druhé jsem se díval, jak velitel naší skupiny asi o 35 mužích odjistil dvakrát ruční granát a jednou ho hodil sám do lesa, po druhé ho nechal hodit muži z naší skupiny.

Dostal jsem se tedy k něčemu, co bylo později označováno jako sudetoněmecký Freikorps, proti čemuž jsem ale pocítil odpor, ačkoliv se mi zdál jako důležitý k osvobození sudetoněmecké národní skupiny z útlaku státu ovládnutého Čechy. Jednou z věcí, které nám byly sděleny, se týkala krajana, kterého na Pomezí zastřelili čeští vojáci. Byl to tentýž, kterého frývaldovský velitel kasáren několik dnů předtím rozkázal likvidovat?

Co v politice předcházelo, o tom jsme se takřka nic nedozvěděli, konečně jen tolik, že 30. září podepsanou mnichovskou dohodou byly Sudety připojeny k Německé říši. Domů jsme ale nesměli, nýbrž dále prováděli pochody a cvičení. V neděli 2. října bylo „služební volno" a já jsem směl jít do Vidnavy, do asi deset kilometrů vzdáleného městečka na pruské hranici a tam navštívit známé.

Až 4. nebo 5. října pochodovala naše skupina z Černé Vody po silnici přes Pomezí do Frývaldova, přičemž se k našemu zástupu připojovaly ještě skupiny z jiných míst. Když jsme - snad přes sto mužů - pochodovali přes Lipovou, potkal nás mně známý sociálnědemokratický obecní radní. Na jeho paži jsem poprvé po „anschlusu" spatřil pásku s hákovým křížem.

Jak se ve Frývaldově odehrálo rozloučení a rozpuštění našeho tak zvaného Freikorpsu, již nevím. Zřejmě bylo pro mne ještě méně působivé než jeho trvání předtím. Také jsem se později neucházel o sponu Freikorpsu, když jsem se o její existenci dověděl.

Matka projevila velikou radost, když jsem celý a zdravý opět před ní stanul. A většina z mých lipovských přátel se asi radovala se mnou, že „doba Čechů" skončila a my teď byli státně spojeni s říšskými Němci. Moji přátelé ze Staffelsteinu se zase objevovali jeden po druhém. Potkávali jsme se, slavili na Miroslavi, v katolickém spolkovém domě a jinde a doufali v radostnou a šťastnou budoucnost. Nevím, zda někdo z Lipové se dostal ihned do politických obtíží. Obchod se střižním zbožím naproti našeho kostela byl ovšem uzavřen. Nemohl jsem zjistit, co se stalo s židovským majitelem: odešel zavčas, nebo byl vyhnán?

Koncem října jsem se chtěl vrátit do Prahy, pokračovat v mých tamějších pracech, dále navštěvovat archivní školu. Zažádal jsem proto u nynějšího okresního úřadu o propustku do Československa. Když jsem o týden později, 26. října, opět navštívil okresní úřad, bylo mi naznačeno, abych počkal. Po nějakém čekání přistoupil ke mně gestapák, položil ruku na mé rameno a pravil: „Zatýkám vás, následujte mne!" A vedl mě k okresnímu vězení a předal mě tamějšímu dozorci. Ten byl k mému údivu dřívější dobrý známý mého - tehdy již pět let zemřelého - otce, ševcovský nebo krejčovský mistr. Oba si tykali a otec u něho také někdy něco nakoupil. Jak dozorce uslyšel mé jméno, protáhl obličej, nedával mi znát, tvářil se, že jsem mu zcela cizí. Také po celých pět týdnů strávených pod jeho křídly toto chování

ke mně nezměnil – nebo možná jen jednou, když některým vězňům nařídil koupel. Směl jsem, ačkoliv jsem patřil k těm zadním z deseti určených ke koupeli, vstoupit jako druhý do veliké kádě s teplou vodou a spláchnout mýdlo.

Mé ubytování od konce října do konce listopadu, tedy pět dlouhých týdnů, byla pěti nebo šesti lůžková cela v prvním nebo druhém patře vězení. Mými spoluvězni byli asi padesátiletý učitel a asi dvacetiletý kamenický dělník z Vápenné a dva nebo tři muži z okolí Supíkovic a Velkých Kunětic. Užší kontakt jeden k druhému nevznikl, snad že každý tomu druhému zcela nedůvěřoval. Jen jsme byli všichni ohromeni, když se vápenický kamenický dělník vrátil z výslechu do cely s krvácejícími ústy. Gestapák ho uhodil do obličeje.

Dva nebo třikrát jsem byl u výslechu, vždy u téhož úředníka, asi padesátiletého muže, který působil dobrým, vlastně důvěru vzbuzujícím dojmem. Pokaždé jsem se ho ptal, proč jsem ve vazbě, co je proti mně předloženo. Neví to, řekl, že se to chtěl zrovna dozvědět ode mne. Neměl jsem sebemenší tušení a znovu se ptal sám sebe, co jsem asi mohl provést, co podnítilo zatčení. Českým úřadům jsem byl patrně podezřelý, jinak by před několika týdny hlídající důstojník v Lipové neznal mé jméno. Proti státu Čechů jsem se ničeho nedopustil, cítil jsem se pouze příslušníkem sudetoněmecké národní skupiny utiskované československým státem a v tomto smyslu také příležitostně psal a publikoval. V květnu 1938 jsem se na nátlak jednoho pražského přítele přihlásil také do sudetoněmecké strany, byl jsem toliko čekatelem členství ve straně donedávna zastoupené v československém parlamentu, dle hlasů dokonce v nejsilnější straně ČSR. A teď mě říšskoněmečtí osvoboditelé označují jako nějakého politického zločince proti novému a také vytouženému režimu! Nemohl jsem to pochopit, jak velmi jsem o tom také opět a opět hloubal. Obvinil mě někdo falešně? Kdo? Proč? Nenacházel jsem žádnou odpověď.

Především šlo ale o to, uvědomit moji matku. Strážce prohlásil, že se tak stane. A úředník u prvního výslechu tvrdil totéž. Chtěl jsem matce napsat. Ne, toto není možné. Bude uvědoměna. Později, když jsem byl z vazby propuštěn, dozvěděl jsem se od matky, jak v den, kdy jsem jel na kole k okresnímu úřadu ve městě, čekala na můj návrat až do noci, obávala se zlé nehody. Čekala také druhý den a strachovala se. Teprve odpoledne – poté, co byla skoro třicet hodin bez zprávy o mně – přišel pak chlapec, synovec nově jmenovaného starosty, do obchodu a oznámil, že se starosta dopoledne na okresním úřadě dověděl, že jsem ve vazbě a ona mi má poslat nějaké nutné věci – mycí potřeby a spodní prádlo na výměnu. Toto bylo potom také znamením, když jsem za několik dnů tyto věci obdržel, že matka skutečně věděla, kde jsem.

První krátký výslech – asi teprve druhého dne – mi nic nevynesl: zůstal jsem ve vazbě a my jsme nyní v pěti nebo šesti vedli po dobu pěti týdnů život vyšetřovaných vězňů v cele o velikosti asi 20 m² se zamřížovanými okny, umývadlem, vodovodním kohoutkem a záchodem v jednom rohu a dostávali jídlo v plechovém nádobí. Dopoledne býval někdo z obyvatel cely u výslechu, odpoledne byla někdy střežená „chůze po dvoře". Když jsem se jí poprvé zúčastnil, s asi dvaceti muži, kteří nesměli spolu hovořit, objevil jsem mezi strážci, hrozícími nám puškami, strážce Gustla, kterého jsem znal z lipovského německého tělocvičného spolku. Samozřejmě mě také viděl a poznal, avšak neprozradil to ani pohledem. Když jsme se potom roku 1939 v Liberci, kde navštěvoval policejní školu, opět setkali, stali se z nás přátelé. Z druhé světové války se zpět nevrátil.

Nesměl jsem psát žádné dopisy, ani přijímat noviny. Když se můj přítel Dr. Rudolf Schreiber, tehdy asistent historického semináře Německé univerzity v Praze, stále ochotný pomoci, dozvěděl o mém zatčení, zorganizoval písemné stížnosti na frývaldovské gestapo, jak jsem se později dozvěděl. Dny mého vězení plynuly pro mne, ačkoliv jsem nedostával noviny a nemohl psát, nikoliv ve smrtelné nudě. Od hlídače jsem požadoval knihy, noviny, časopisy. Nabídl mi pouze dvě knihy k výběru: Bibli a Hitlerův Mein Kampf. Z bible, především z Nového zákona, jsem něco znal, zvláště jako „staffelsteinský" a také v souvislosti s mou doktorskou prací. Oproti tomu jsem měl Mein Kampf sotva kdy v ruce, ačkoliv tato kniha byla teď přece biblí německé Hitlerovy říše. Po nějaké úvaze jsem se rozhodl pro Mein Kampf, protože jsem chtěl zjistit, jak jsem nyní na tom, jak se budu muset rozhodnout pro další život. Začal jsem tedy číst Mein Kampf a četl stránku za stránkou až do konce. Z jeho obsahu ale dnes již moc neznám, ano, skoro nic. Vzpomínám si pouze na tři věci: že Němci jsou národ bez postačujícího prostoru, jak jsem také našel líčeno v románě Volk ohne Raum (Národ bez prostoru, 1928) od Hanse Grimmeho, dále, že německý národ se musí zmocnit sovětských ropných polí Kavkazu. Konečně, že Německo již nesmí vést válku na dvou frontách – jako chybně v první světové válce. Tušil jsem tehdy: pod Hitlerem zase někdy dojde k válce.

Na jednu věc z doby věznění si také ještě vzpomínám. Dostal jsem zlý, nadmíru bolestivý zánět a otok na pravém lýtku a byl ve vězení předveden frývaldovskému lékaři, jehož jsem neznal. Lékař mé lýtko prohlédl, řekl: „Flegmóna", vzal nůžky, bodl špičaté rameno do otoku a střihl nahoru. Strašlivě jsem vykřikl a viděl, jak z rány vytéká krev a hnis. Potom zopakoval lékař postup: vpich a střihnutí směrem dolů, dohromady asi 5 nebo 6 cm dlouhý řez. Měl jsem těžké bolesti po celé dny.

Při posledním, snad třetím výslechu 30. listopadu řekl vyslýchající úředník, že ještě stále neví, proč jsem ve vazbě. Pražští profesoři měli ale zaslat dopisy a vypovídat k mému prospěchu. Proto by mě chtěl propustit - na mé čestné slovo, že se budu týdně hlásit a bez oznámení na gestapu neopustím místo bydliště déle než na dvanáct hodin. Dal jsem čestné slovo a mohl jít domů do Lipové. Zde jsem se dověděl od známého, který se v říjnu přihlásil k SS, že je mé jméno zapsáno v pátrací knize gestapa a proto jsem byl zatčen. Ze „staffelsteinských" jsem byl ostatně, jak jsem se dověděl, jediný, který byl na podzim 1938 zatčen.

Proč se ale ocitlo mé jméno v knize stíhaných u gestapa, kdo nebo jaké provinění bylo podnětem? Byl to čin msty někoho? Nebo šlo zpětně o mé kritické stanovisko projevené k někomu po dobu pobytu letního semestru v Berlíně - Köpenick? Kritizoval jsem tam zejména vysloveně proticírkevní oslavu na počest humanisty Ulricha von Hutten (1488 - 1523). Skutečný důvod k mému podezřívání a vazbě jsem se nedozvěděl.

Nyní jsem tak říkajíc visel ve vzduchu: zpět do Prahy jsem nesměl, co jsem si měl počít? Vystěhovat se? Kam? A kdyby došlo k válce, kterou Hitler podle Mein Kampf přece zamýšlí, musel bych potom bojovat proti Němcům, proti mým krajanům! To bych v žádném případě nechtěl a nemohl! Tudíž jsem se musil přizpůsobit novým poměrům pokud možno zodpovědně.

V těchto prosincových týdnech jsem nadále duševně trpěl za nespravedlivé věznění, ačkoliv jsem byl doma a matka se o mne mateřsky starala. Když jsem šel skrz vesnici, měl jsem vždy dojem, že se na mne dívají, byl vězněn, a známí, které jsem potkával a kteří věděli, kde jsem prožil listopad, nevysloveně se budou přece domnívat, že jsem musel přece něco udělat, jinak by mě přece neuvěřili! Co jen jsem měl udělat, abych se stal bezúhonným?

Napsal jsem svému příteli Dr. Rudolfu Schreiberovi. Ten zorganizoval, aby se mě pražští profesoři zastali u frývaldovského gestapa a tím dosáhl mého podmíněného propuštění z vazby. Došel také do pražského bytu pro mé zbývající věci a jelikož chtěl se svou paní strávit vánoce u tchána a tchýně na severní Moravě, domluvili jsme si setkání ještě před vánocemi na nádraží v Novém Městě na Moravě. Tam jsme se opět shledali po politicky tak pohnutém a pro mne tak zlém a zahanbujícím podzimu 1938. Předal mi můj kufr a také sdělil, že mým pražským bytným neřekl, proč se nemohu do Prahy vrátit. Sám jsem jim také nenapsal, protože jsem se jako Němec styděl sdělit, že jsem více týdnů strávil v německém vězení.

Řešení pro moji tehdejší, přímo beznadějnou situaci přišlo od přítele Afino Czerného, pražského knihkupce. Sdělil mně, protože existuje plán na přeložení Německé univerzity z Prahy do Liberce, že plánuje zřídit v Liberci univerzitní knihkupectví. Najmul si již místnosti pro obchod v Nádražní ulici a chce tam 2. ledna 1939 otevřít nejprve malé knihkupectví. Nabízí mi jeho vedení. Vždyť jsem v jeho pražském knihkupectví často polupracoval, redigoval „Bücherspiegel" a již jako žák prodával za něho knihy. Najmul již také pomocníka. Pokud bych jeho návrh přijal, musel bych přijet koncem prosince do Liberce. Byt má pro mne již také vyhlédnutý. Nabídkou přítele Afina jsem byl samozřejmě velmi potěšen. Nejprve opět získat půdu pod nohama! A přislíbil jsem. Koncem prosince jsem opustil Lipovou a v Liberci začalo pro mne nové období života.

Ale předtím, ještě z Lipové, jsem se pokusil dosáhnout objasnění mého „případu" a proto jsem 19. prosince 1938 napsal na Nejvyšší státní policejní úřad v Berlíně a 30. prosince 1938 na Říšskou kancelář vůdce NSDAP a v prvním dopisu požadoval do deseti dnů zjistit důvod mého zatčení a Kancelář vůdce měla „zařídit rychlé propuštění" a pomoci „rychle objasnit moji věc". Po úvodním potvrzení o přijetí ze 17. ledna 1939 mi vedoucí Říšského úřadu Brach (?) z Kanceláře vůdce NSDAP 3. dubna 1939 sdělil:

„Během vícero okolností vyvstalo podezření, že jste byl nepřátelsky činným vůči Němcům. Poté, co bylo přezkoumáním proti Vám vyvstalých důvodů podezření beze zbytku vyvráceno, byla Vám poskytnuta svoboda stěhování. Tímto pokládám Vaši žádost z 30. prosince 1938 za vyřízenou."

Byl jsem také pozván k libereckému gestapu - zda v březnu, či dubnu 1939, již nevím a u dveří mě nějaký gestapák sdělil, že se již nemusím hlásit.

Ovšem „vyřízený" tímto můj „podzim 1938" nikterak nebyl. Zle mě poškodil a zhatil celé mé životní plány. Mezitím také mé v Praze započaté bibliografické práce byly z příkazu Prof. Wostryse a lipského profesora Köpkeho zastaveny a musel jsem hledat jiný způsob obživy. Ale především jsem musel znovu nalézt vnitřní rovnováhu.

* Lipovský rodák Dr. Rudolf Ohlbaum (1912-2006) napsal svou vzpomínku a věnoval redaktoru tehdejší Ročenky Vlastivědné společnosti muzejní K. Growkovi 21.12.1998. Překlad Krista Voráčová. O autorovi viz Vlastivědný sborník Jesenicko 2008/8, s. 62-63.

1938

Z ARCHIVNÍCH PRAMENŮ

Seznam antifašistů v Horních Hošticích dle sdělení bývalého starosty obce p. Ehrlicha Karla, vedoucího funkcionáře něm. sociálně demokratické strany v Horních Hošticích.

1. Beier Štěpán, nar. 7.3.1885, bytem v Horních Hošticích, čís. 20.
2. Bartsch Pavel, nar. 20.2.1887, -"-, čís. 83.
3. Beitzová Hilda, nar. 27.3.1907, -"-, čís. 71.
4. Baumgartnerová Hilda, nar. 18.7.1912, -"-, čís. 7.
5. Ehrlich Karel, nar. 12.6.1890, -"-, čís. 98.
6. Försterová Anna, nar. 10.1.1916, -"-, čís. 99.
7. Grimeová Klára, nar. 29.3.1915, -"-, čís. 98.
8. Grimeová Marie, nar. 16.1.1914, -"-, čís. 85.
9. Latzel Alfréd, nar. 12.11.1895, -"-, čís. 23.
10. Leder Karel, nar. 6.5.1880, -"-, čís. 21.
11. Lux Ferdinand, nar. 13.7.1890, -"-, čís. 96.
12. Ludwig Karel, nar. 21.11.1872, -"-, čís. 24.
13. Lorenzová Pavla, nar. 2.1.1901, -"-, čís. 68.
14. Menzel Jan, nar. 1.3.1903, -"-, čís. 36.
15. Rustová Hedvika, nar. 29.4.1904, -"-, čís. 82.
16. Ronge František, nar. 16.11.1869, -"-, čís. 61.
17. Seipeltová Růžena, nar. 15.9.1913, -"-, čís. 14.
18. Seidelová Anna, nar. 6.1.1897, -"-, čís. 52.
19. Thanhäuser Karel, nar. 15.11.1875, -"-, čís. 42.
20. Wache Vilém, nar. 11.7.1908, -"-, čís. 40.
21. Zeh Josef, nar. 29.8.1896, -"-, čís. 38.

V Horních Hošticích dne 20. 11. 1945.

Obecní úřad Horní Hoštice dne 28. 1. 1946

Protokol, sepsaný dne 28. 1. 1946, na obecním úřadě v Horních Hošticích se Štěpánem Beierem, nar. 7. 3. 1885 v Zigharticích, bytem v Horních Hošticích čís. 20, ženatým rolníkem, za účelem zjištění, že jmenovaný byl skutečně antifašistou a proti nacismu.

Výpověď vyslýchaného:

Já Štěpán Beier, nar. 7. 3. 1885 v Zigharticích, okres Frývaldov, bytem v Horních Hošticích čís. 20, ženatý povoláním rolník, prohlašuji pravdivě, že jsem nebyl vůbec členem neb jinak činným ve fašistickém neb nacistickém hnutí jak za trvání první Československé republiky, tak také za německé okupace.

Od r. 1919 až do r. 1924 jsem byl organisován v odborové organisaci svazu kameníků. V r. 1924 vstoupil jsem do komunistické strany v Zigharticích, kde jsem zastával funkci pokladníka strany a pak jsem byl postaven v čelo komunistické strany jako předseda. Taktéž jsem byl stranou vyslán do obecního zastupitelstva, kde jsem s 11 zástupci strany komunistické hájil zájmy dělníků a rolníků v obci Zigharticích, jak bylo povinností socialistického funkcionáře.

V roce 1937 jsem se odstěhoval do Horních Hoštic, kde jsem se přiženil na hospodářství a kde zůstávám po dnes. V Horních Hošticích zůstal jsem mimo organisaci. Ale své socialistické přesvědčení jsem nezměnil po dnešní den a zůstal jsem v postoji proti fašismu a nacismu což mi mohou dokázati níže podepsaní svědci.

Svou výpověď potvrzuji svým podpisem a dvěma svědky, kteří mě dobře znají, potvrzuji na svou čest a svědomí, že údaje na hoře uvedené jsou pravdivé.

(podpisy)

P.T.
Okresní správní komisi
ve Frývaldově

V Horních Hošticích 1. 12. 1945

Podepsaný Josef Zeh, nar. 29. 8. 1896, bytem v Horních Hošticích čís. 38, ženatý, obracím se se svou žádostí na ctěnou okresní správní komisi ve Frývaldově o vystavení antifašistické legitimace a svou žádost odůvodňuji:

Po celou dobu trvání první Československé republiky byl jsem se svou manželkou organisován v něm. sociální demokracii, kde jsem zastával funkci pokladníka. Byl jsem také členem obecního zastupitelstva za výše jmenovanou stranu ve zdejší obci.

Za pobytu tak zvaného „Freikorps" v obci, byl jsem ve své ložnici ohrožován velitelem pistolí. Bojoval jsem svého času proti hlavnímu nepříteli první Československé republiky Henleinovi za zachování samostatnosti republiky československé. Do r. 1938, byl jsem občanem státním, ale po příchodu nacistů proti své vůli bylo mě dáno občanství říšskoněmecké.

Proto se obracím se svou žádostí na ctěnou okresní správní komisi ve Frývaldově o vystavení antifašistické legitimace.

Doufám že má žádost bude kladně vyřízená, za což předem srdečně děkuji a znamenám se v dokonalé úctě.

(podpis)

* SOkA Jeseník, fond MNV Horní Hoštice, inv. č. 24, karton 1.

1948

POLITICKÝ PŘEVRAT V ČESKOSLOVENSKU V ÚNORU 1948 A JEHO NÁSLEDKY NA JESENICKU

† Mgr. Tomáš Knopp, Ministerstvo zemědělství, Pozemkový úřad Jeseník

Výše zmíněná událost, která ovlivnila na více než čtyři desítky let ekonomickou a politickou orientaci Československa, měla na Jesenicku zcela jiný průběh než ve významných aglomeracích s vysokým počtem obyvatelstva, množstvím úřadů a průmyslových podniků. V provinčních a venkovských oblastech probíhal únor 1948 méně bouřlivě, a to se týká rovněž Jesenicka, které navíc nedlouho předtím, prodělalo *velký třesk*, čili odsun původního slezskoněmeckého obyvatelstva a následné, komplikované dosídlování kolonisty z několika teritorií Evropy. Jak se uvádí v povídkové knize Kořenky, jejíž autorka pracovala na Místním národním výboru ve Vápenné jako matrikářka, na poválečné Jesenicko přišlo obyvatelstvo hlásící se až k šestnácti národnostem.[1]

Již parlamentní volby uspořádané 26. května 1946 ukázaly, že Komunistická strana Československa (KSČ) se těší převaze nejen v celorepublikovém, nýbrž i v místním měřítku. V okrese Frývaldov (od roku 1947 Jeseník) získala KSČ důvěru jedenapadesáti procent voličů. Na dalších místech se umístili národní socialisté, sociální demokraté a lidovci. Tyto výsledky se pochopitelně nemohly neodrazit v obsazení postů na okresním národním výboru (ONV), který vznikl 8. července 1946 přeměnou z okresní správní komise. Komunisté získali křesla předsedy ONV, třetího náměstka a vedení šesti referátů. Národní socialisté obsadili post druhého náměstka a vedení dvou referátů, lidovci vedení jednoho referátu. Sociální demokraté spolupracující s komunisty prosadili do ONV své dva členy - Františka Klugera a Františka Janáka.

Oblíbenost KSČ na Jesenicku lze pochopit. Většina obyvatel pocházela z velice prostých poměrů, bohatí lidé se v kraji vyskytovali sporadicky. Původní obyvatelstvo, včetně movitých a kdysi vlivných osob, bylo v průběhu roku 1946 odsunováno většinou do americké okupační zóny v západních a jihozápadních částech Německa, transfer se netýkal pouze vybraných průmyslových a lesních odborníků, jejich rodin a prokazatelných antinacistů, jichž však zde žilo poskrovnu. Navíc v roce 1946 nedisponovala drtivá většina Němců, včetně těch, kteří byli z odsunu vyňati, volebním právem, neboť jim dosud nebylo navráceno československé státní občanství.[2] Popularitě komunistů v širokých lidových vrstvách v pohraničí navíc napomáhala okolnost, že nemajetným osobám byl přidělován zkonfiskovaný německý majetek za tzv. přídělové ceny, které představovaly zlomek cen reálných.[3] V roce 1946 se ještě naplno neprojevila okolnost, že nemálo přídělců zemědělství vůbec nerozumí a že ani nemá motivaci naučit se novému způsobu obživy, a to i přesto, že lacino získaný majetek mohl, aspoň dočasně, tristní životní podmínky kolonistů vylepšit. Nelze se tedy divit, že jejich nešikovnost, chabý vztah k práci a přehnaně kladný vztah k alkoholu se stávaly terčem posměchu místních Němců.[4]

Koncem roku 1947 se komunisté stali předmětem nepříliš výrazné kritiky, že znemožnili přijetí tzv. Marshallova plánu, jímž hodlala vláda USA oživit ekonomiku válkou poškozených evropských zemí a pochopitelně si tak zajistit geopolitický vliv. Skutečnost však byla poněkud složitější. Československá vláda tento plán odmítla především na hrubý nátlak Kremlu, čímž signalizovala, koho pozvolna uznává za skutečného vládce střední Evropy. Na počátku roku 1948 začala politická situace v Československu signalizovat vážnou krizi, kterou zaznamenali i občané z Jesenicka. *„Obyvatelstvo kraje počítá s určitostí s tím, že zjara tohoto roku budou provedeny volby. To je příčinou toho, že všechny strany tajně agitují a že jsou zveřejňovány chyby některých straníků, o kterých by se jinak veřejnost nedozvěděla,"* uvedl v pravidelném měsíčním hlášení velitel Sboru národní bezpečnosti v Jeseníku poručík František Maličký.[5] Jenže i když lidé politickou situaci ve státě sledovali, mnohem víc je rozhořčoval dlouhodobý nedostatek potravin, obuvi a jiného zboží, který bezprostředně pociťovali. Vzdor častým policejním raziím se stále pokoutně prodávalo za přemrštěné ceny maso, mouka, obilí, krmný šrot, lněné semeno, brambory, mák a kuchyňská sůl. Příděl sardinek a pomerančů dorazil na Jesenicko s několikatýdenním zpožděním, sýry se na pultech obchodů neobjevily dva měsíce.[6]

Nedostatek spotřebního zboží vyvolával u části občanů, včetně žen, zvýšenou agresivitu. Cyklostylova-

ný věstník Informační služba zveřejnil následující zprávu: *„V poslední době dochází v Jeseníku k nehezkým výjevům. Před prodejnou národního podniku Baťa stojí, hlavně v dnech příchodu zboží, již před sedmou hodinou ranní zástupy žen z celého širokého okolí. Je příznačné, že zde vidíme ženy z měst a obcí, kde jsou též prodejny obuvi. To by ovšem nebyl tak velký přestupek. Horší již je, že zde dochází k velmi nechutným scénám, které se namnoze neobejdou bez urážek a dokonce bez rvaček. Pro pracující lid je úplně nemožnou věcí, aby si obuv nakoupil, jelikož je prodejna v pravém smyslu slova ve stavu obležení a na řadu přijdou často až za tři až čtyři hodiny čekání. Ba dokonce se zde stal případ, kdy příslušník SNB konající službu byl rozlíceným davem žen zle pocuchán...“*[7]

Ve dnech tzv. únorových událostí, kdy se převážně v Praze a velkých městech bojovalo o další osudy zatím ještě jakžtakž demokratického Československa, panoval na Jesenicku relativní klid, i když, dle pokynů z ústředí KSČ, začaly 24. února vznikat v obcích a závodech místní a závodní akční výbory Národní fronty (MAV NF, ZAV NF). Z dochovaných písemných pramenů však jednoznačně vyplývá, že místní komunisté byli solidně připraveni a že pouze čekali na pokyny k uchvácení moci. Dokazuje to usnesení okresního akčního výboru z 25. února 1948, na jehož základě měli být zbaveni funkcí v Místním národním výboru (MNV) v Jeseníku všichni členové národně socialistické a lidové strany. Jejich referáty měli převzít komunisté a sociální demokraté hlásící se k levému křídlu této strany.[8] Všichni nevyhození zaměstnanci ONV i MNV, tedy nejen úředníci, ale také učitelé, museli podepsat níže citovaný závazek: *„Slibuji, že se bezpodmínečně podřizuji příkazům vlády Klementa Gottwalda a ministra vnitra Václava Noska a že budu svědomitě plnit jejich příkazy.“* O slibu věrnosti měl být vyhotoven protokol a rovněž pořízen seznam těch, kteří odmítli slib složit. *„Každý, kdo by se pokusil o sabotáž, bude potrestán okamžitou suspensí,“* píše se v příkazu předsedy ONV v Jeseníku, komunisty Zdeňka Slezáka.[9]

Občané okresu jesenického!

Volejme všechny občany, poctivé demokraty a socialisty, lidi jimiž leží na srdci klidný vývoj naší lidově-demokratické republiky, aby se semkli kolem vlády Klementa Gottwalda.

Reakční elementy pod tichými záminkami snaží se rozbít Národní frontu, snaží se zmařit dílo květnové revoluce, snaží se zvrátit náš lidově demokratický režim zaprodat naše znárodněné závody zahraničním kapitalistům, vyvolat zmatek a chaos v národě, aby z něho mohli pak vrhnout republiku a lid o desítiletí zpět, nastolit vykořisťovatelský, kapitalistický režim.

Snaží se rozbít svaté svazky naší republiky se slovanskými národy spojené a hlavně rozbít náš svazek s naším nejlepším přítelem SSSR.

Náš lid důstojně a klidně odmítá tyto snahy.

Všichni činitelé všech zájmových organizací zaměstnaných, všichni poctiví příslušníci politických stran sešli se dnes v Jeseníku a vytvořili

akční výbor

Občané! Republika a demokracie je ohrožena!

Tvořte ihned ve všech městech, obcích a závodech Akční výbory, sdružujte v novou Národní frontu všechny poctivé lidi, všechny dělníky, rolníky, živnostníky a pracující inteligenci, bez rozdílu politické příslušnosti.

Utvořte pevné pouto pracujících měst a venkova na ochranu zájmů republiky a pracujícího lidu. Střežme jednotu národa, bodnou se stráží!

Plňme v klidu dvouletý plán! Nenechme se vyprovokovat k nepředloženým činům, klidně a pevně jděte se svým cílem, za lidovou demokratickou republikou.

Ať žije Československá republika!
Ať žije její president dr. Edvard Beneš!
Ať žije přátelství s SSSR!
Ať žije předseda vlády Klement Gottwald!

Akční výbor okresu jesenického
Podpisy:
předseda: Štb.kap. Kacell Ota předseda okr. výb. SNR
místopředseda: Vrch.stržm. SNB Putna Jan jednatel OOR
jednatel: Harabiš Ferdinand člen OV KSČ
zapisovatel: Goral Jan člen OV SČM
Dohnal Jaroslav před. OV SČM
ppl. Vagner Otta člen obce legionářské
Svoboda František předseda okr. výb. JSČZ
Gebauer Ladislav tajemník
Kroupa Miroslav předseda MRK Jeseník
Daniš Antonín člen MRK Jeseník
primář Dr. Pupík Bohuslav před. svazu př. SSSR
Čížinská Marie členka OOR
Gebnar Arnošt náddělní v. v.
Pavlas Jaroslav předseda ORK
Malina Zdeněk před. skupiny ROH Bansk. Hlučín

Výzva jesenického okresního akčního výboru (reprofoto)

Poté, co prezident republiky Edvard Beneš 25. února 1948 přijal demisi ministrů demokratických stran, čímž umožnil premiérovi Klementu Gottwaldovi doplnit vládu prokomunisticky smýšlejícími lidmi, rozpoutaly se po celém Československu první čistky. K velmi používaným metodám patřil zákaz pobytu v obci, kde dosud konkrétní osoba žila a působila. Cílem těchto opatření bylo vyjmout konkrétní osoby z prostředí, v němž zaujímaly určitou pozici, v němž měly na své okolí určitý vliv. Odpůrci komunistů z vnitrozemí, pokud neskončili přímo ve vězení, se často ocitali v pohraničí, kde je nikdo neznal, mnohým osobám naopak akční výbory pohraničí zapověděly a odeslaly je do jejich domovských obcí. Také na Jesenicku byla popsaná praxe zavedena a hojně používána. MAV NF v Jeseníku takto vyhostil jednak politické odpůrce komunistů, např. národního socialistu Františka Panta za „rozvratnou činnost ve zdejším životě“[10], správce ONV Augustina Bartoše za spolupráci na akcích směřujících proti představitelům lidové správy, rozeštváváni zaměstnanců ONV a obyvatel Jeseníku, za negativní postoj k lidově demokratickému uspořádání státu,[11] Hynka Šemberu za rozkladné jednání mezi zaměstnanci jesenických lázní[12] atd. Z Jeseníku musely odejít také osoby, které žádný přínos pro okresní město nepředstavovaly a které pro ně byly spíše přítěží. Jednalo se o osoby holdující alkoholu – Jindřich Drda (alkoholismus, výtržnictví, navádění čtrnáctileté dcery k souloži),[13] František Beck (podvodné finanční machinace, hrubost, krádeže konfiskovaného majetku),[14] Maxmilián Mudra (členství v NSDAP, krádeže, podvody),[15] Florián Daniel (majetkové delikty, přechovávání podezřelých osob),[16] František Schejbal (člen fašistické organizace Vlajka a České obce fašistické, hrubost, neurvalost)[17] aj.

Perzekuci byli odpůrci komunistů vystaveni i v jiných sídlech okresu Jeseník. Například někdejší národní správce likérky Albert Michler v Bukové Václav Chalupa, jenž se v noci z 1. na 2. května 1947 opil, vyvolal rvačku a na navíc prohlásil: *„Co hňup, to komunista.“* Expozitura Zemského národního výboru v Ostravě ho potrestala pokutou 3 000 Kč. Pokud by Chalupa uvedenou částku nezaplatil, čekalo by ho čtrnáctidenní vězení. Chalupovu žádost o milost ONV v Jeseníku dne 26. 2. 1948 zamítl z důvodu „nedostatku ohleduplných okolností“. Z dochovaných historických pramenů vyplývá, že se komunisté zjevně schopného muže obávali, neboť jejich sekretariát v Jeseníku Václava Chalupu ohodnotil takto:

„... Působil v našem okrese v Bernarticích, kde požíval celkem špatné pověsti. Ke KSČ choval se tehdy dle hlášení kádrového důvěrníka základní organizace nepřátelsky. Ve volbách 1946 agitoval proti KSČ. Jmenovaného je nutno pracovně využíti, ovšem politicky míti pod dohledem spolehlivých soudruhů." [18]

Devatenáctičlenný MAV NF v Dolní Lipové, ustavený 24. února 1948, v jehož čele stáli stolařský dělník Jaroslav Kouřil, hornický penzista František Majer a cestář Rudolf Chládek, uspořádal 27. února 1948 v obci veřejnou schůzi za účasti zhruba 250 občanů. Předseda MNV Ferdinand Drozd přečetl jména nových ministrů a požádal plénum o vyslovení důvěry vládě. *„Spontánním zdvižením rukou a potleskem přivítali všichni přítomní novou vládu, jíž takto projevili svou důvěru,"* napsal kronikář obce.[19] Jenže až tak idylické a jednotné nadšení Dolní Lipovou přece jen neovládlo, neboť národní socialisté a lidovci odmítli do MAV NF vstoupit. Proto je předseda MNV Drozd vyzval, aby bezodkladně opustili sál, což tito bez odporu učinili.[20]

Výše popsaný průběh schůze představoval pouhou předehru komunistické zvůle v Dolní Lipové, neboť následně byly perzekuovány desítky osob. Ze své přidělené vily musela odejít rodina úředníka ČSD Arnošta Bialončíka, protože MNV si vyhlédl jeho dům jako objekt vhodný pro zřízení mateřské školy, obchodník se smíšeným zbožím Ferdinand Oliva přišel o živnost (Oliva byl předseda dolnolipovských lidovců a postavil se proti MAV NF). Z podobných důvodů své domy pozbyli soudní aktuár Karel Zdobinský (předseda místní Československé strany národně socialistické, odpůrce MAV NF) a Augustin Teichman (styk s Němci, protilidové smýšlení). Ředitel měšťanské školy Albín Řeháček přišel o místo (člen Československé národně socialistické strany) a stejně dopadli šéflékař bývalých Schrothových léčebných ústavů MUDr. Vladimír Kamenář a jeho sedm podřízených. Z továrny na armatury komunisté propustili mistra Aloise Tomka a dělníka Nečekala, poněvadž pojali za manželky ženy německé národnosti.[21]

Akční výbory tvořené kariéristickými členy Československé národně socialistické strany (ČSNS) a Československé strany lidové (ČSL) učinily opatření, která by za normálních okolností mohla být označena za projev psychické choroby, popř. za zradu. AV ČSNS totiž své vedení vyloučil ze strany, místní organizaci rozpustil a svým řadovým členům doporučil vstup do KSČ, které daroval i majetek zanikající strany. Totéž učinil i AV ČSL a veškeré peníze ze stranické pokladny věnoval na opravu kostela svatého Václava v obci.[22]

Důkladně se na zúčtování se svými odpůrci připravil ZAV NF při národní správě Komorního ředitelství arcibiskupských statků v Javorníku ve složení Ing. Vavřík (předseda), Viktor Brabec, J. Skoumal, Marie Kohoutková a Alois Černota (členové). Zmíněný orgán rozdělil všechny zaměstnance lesních správ a dvorů do čtyř kategorií:

1. naprosto záporný postoj - ihned propustit z práce a dát k dispozici úřadu ochrany práce
2. záporný postoj - rozvázat pracovní poměr po opatření náhrady
3. špatný postoj - snížit služební hodnost, případně z trestu přeložit
4. špatný postoj - provést záznam v osobním spisu [23]

Prvomájová tribuna na náměstí v Jeseníku, 1. května 1948 (SOkA Jeseník)

Nejvíc výhrad měl zmíněný výbor vůči komornímu řediteli JUDr. Antonínu Mikeskovi, jenž se dočkal následujícího hodnocení: *„Agresivní lidový funkcionář, byl akčním výborem lidové strany v Javorníku vyloučen z této organizace. V kritické době neústupně hájil soukromo-kapitalistické zájmy církevního jmění, neúčastnil se manifestační stávky a jest důvodně se domnívati, že jeho příkladu mohli následovati jemu podřízení zaměstnanci, neboť přes padesát procent zaměstnanců ústředních kanceláří bylo stávkokazy a při vyšetřování nedali uspokojivé vysvětlení neúčasti a naopak naznačovali, že jejich jednání je výslednicí specifických politických poměrů na církevním majetku a snad odborářské neuvědomělosti..."* [24] Mikeskovi bylo též vytýkáno, že v kritických (tj. únorových) dnech převedl z podnikového konta ve spořitelně v Javorníku na účet administratury v Českém Těšíně tři miliony korun, že nedostatečně řešil německou otázku a že přehlížel poklesky některých podřízených. ZAV NF naopak pozitivně hodnotil ředitelův vlídný přístup k podřízeným, jenže i tak měl doktor Mikeska předat agendu a odejít.[25] Z písemných pramenů úředního původu však zřetelně vyplývá, že

nepohodlného ředitele se jen tak zbavit nešlo, neboť se zjevně jednalo o těžko postradatelného odborníka. A tak JUDr. Antonín Mikeska stál v čele Apoštolské administratury v Javorníku ještě v březnu 1950.[26]

Do problémů se dostala celá řada Mikeskových podřízených za malicherné poklesky, příp. za životní postoje a soukromé názory. Ze zaměstnání měli být okamžitě vyhozeni lesní dozorce z Horní Lipové Miroslav Beneš (předseda místní organizace národních socialistů, posměšné řeči o lidově demokratickém zřízení, jemuž prorokoval špatný konec, výroky, že komunisté budou vystříleni), lesní dozorce Josef Vronka (trvalý intimní vztah s Němkou, s níž měl dítě), kancelářský oficiál z Heřmanovic Jan Přichyslal za hanlivý protikomunistický výrok (komunisti poserou i s dvouletkou), kancelářský oficiál z Domašova Vojtěch Škola (důvěrný styk s Němkami, asociální přístup k dělníkům), lesní úředník z Javorníku Ing. Arnošt Bukovanský (vojenská služba ve wehrmachtu) a Matěj Jati z lesní správy Česká Ves (příslušník fašistických slovenských Hlinkových gard).[27]

Jen o málo lépe dopadly osoby zařazené do třetí a čtvrté skupiny. Javornický lesní rada Hubert Vařejka byl degradován na lesmistra, lesmistr Alois Hron se stal pouhým lesním správcem a stejně jako lesní správce Ing. Josef Bureš byl přeložen. Značnými nepříjemnostmi si prošel nýznerovský lesmistr Isidor Jílek, jehož manželka byla německé národnosti a jehož syn uprchl do západního (tedy „kapitalistického") Německa. Jílek navíc veřejně prohlásil celkem nesmyslný výrok „Raději gestapo než republiku", takže lze pochybovat o jeho momentální stoprocentní střízlivosti. Jílka nakonec zachránila okolnost, že mu henleinovci v roce 1938 zastřelili syna a že on sám byl na šest týdnů zavlečen do vězení. Navíc za války prokazatelně pomáhal sovětským zajatcům, takže jej v květnu 1945 velení Rudé armády jmenovalo správním komisařem v Nýznerově.[28]

Zcela nevinně se na program jednání ZAV NF dostal lesmistr František Ondroušek z Cukmantlu (Zlatých Hor), jenž proslul svou přísností a nekompromisními postoji vůči zaměstnancům s vlažnými postoji k práci. 11. března 1948 navrhl ZAV NF v Cukmantlu, aby byl Ondroušek pro asociální chování k podřízeným, hrubost a málo kladný postoj k demokratickému zřízení přeložen jinam. Ondroušek také údajně nutil jistého Karase ke vstupu do lidové strany, jinak že bude propuštěn. Udané důvody se však jaksi nezdály ani radikálním členům ZAV NF v Javorníku, protože do zápisu uvedli následující: *„Jako pracovník svědomitý a spolehlivý, poněkud přísný ke svým podřízeným. Vyhovuje se přání o přeložení, ovšem s výhradou nového projednání přeložení s akčním výborem v Cukmantlu s ohledem na provoz..."* [29] Je tedy zřejmé, že Ondrouškovy odborné lesnické kvality převážily jeho politicko-společenské nedostatky.

Za tři měsíce od únorových událostí, přesně 30. května 1948 se v Československu konaly volby do Národního shromáždění. Regulérní volební boj politických stran však nahradila tzv. jednotná kandidátka Národní fronty (NF), takže volič mohl buď podpořit NF, anebo do urny vhodit čistý hlasovací lístek. Není bez zajímavosti, že stejná napodobenina demokratických voleb v bývalých Sudetech, tehdy již zabraných nacistickým Německem, se odehrála 4. prosince 1939, kdy probíhaly volby do Říšského sněmu. Výsledek květnových voleb byl v celém Československu předem jasný, neboť komunisté své potencionální soupeře předem odstranili, příp. jinak pacifikovali. Proto se nelze divit volebnímu výsledku - v rámci celého státu získala jednotná kandidátka 89,2 procent hlasů, 10,8 procent představovaly bílé a neplatné lístky.[30] V tehdejším Opavském kraji zahrnujícím okresy Opava-město, Opava-venkov, Bílovec, Bruntál, Hlučín, Jeseník a Krnov hlasovalo pro NF 86,23 procent voličů.[31] Zatímco v okresech Bílovec, Opava-město a Opava-venkov dosáhla kandidátka NF „pouze" 76,48 - 81,66 procent, v okresech Bruntál, Jeseník a Krnov získala NF 95,5; 97,1 a 98,22 procent, za což se voliči dočkali v prokomunistickém tisku (jiný už tenkrát nevycházel) kladného ocenění: „... *Byli často hanění a ostouzeni pomlouvačnými lidmi ve vnitrozemí a nazýváni zlatokopy. Nedělními volbami dokázali, že to byly jen hrubé a sprosté pomluvy a že jsou lepšími než mnozí z těch, kteří se na ně dívají ze svého pohodlného prostředí přes prsty. V těchto nových okresech panuje nový duch, pokrokový a lidový, lidé se zde cítí solidárně, demokraticky. Proto takový Krnov, Bruntál a Jeseník musíme klást jako vzorný příklad vlastenectví a jako takovým budeme muset věnovat opravdu přednostní pomoc a podporu.*" [32] K tak přesvědčivému volebnímu vítězství Národní fronty v uvedených okresech pochopitelně přispěla sociální skladba obyvatelstva, které ještě výrazně ovlivnila masivní komunistická propaganda.

Mnozí voliči měli trpké životní zkušenosti z dob první republiky, kdy s nimi zaměstnavatelé (sedláci, majitelé firem) zacházeli velmi tvrdě a v honbě za ziskem se jen málo ohlíželi na potřeby svých podřízených, žijících často v nuzných poměrech. Věřili, že právě takové nespravedlnosti komunisté odstraní, aniž si uvědomili, že přijdou nejen další nespravedlnosti, ale přímo nezákonnosti a hrdelní zločiny. V té době totiž komunisté ještě odmítali, že ke „světlým zítřkům" bude Československo kráčet sovětskou cestou, lemovanou krádežemi soukromého majetku a půdy (tzv. zespolečenštění výrobních prostředků), miliony mrtvých a desítky milionů politických vězňů v gulazích, nýbrž hovořili o „vlastní československé cestě k socialismu". Že během několika let bude zbaven výrobních prostředků i ten

nejmenší živnostník, jenž nemohl nikoho vykořisťovat, neboť podnikal sám, příp. s nejbližšími rodinnými příslušníky, a že téměř všichni zemědělci skončí, většinou proti své vůli, v jednotných zemědělských družstvech (tzv. kolektivizace zemědělství), v roce 1948 nepadlo na veřejnosti ani slovo. Teprve politické procesy zahájené v roce 1949, končící udělením výjimečných trestů (poprava Heliodora Píky, Milady Horákové aj.) ukázaly, že komunistická justice bude postupovat nekompromisně vůči každému, kdo by mohl být považován za jejich potencionálního odpůrce.

Na Jesenicku měly orgány lidosprávy ulehčenou situaci - většina zkonfiskovaných německých firem neměla nového českého či slovenského majitele, nýbrž pouze národního správce. Národní správa se formálně rušila snadněji než vlastnictví, i když ani zrušení vlastnictví nepředstavovalo žádný zásadní problém. Také kolektivizace zemědělství na Jesenicku probíhala jednodušeji než v oblastech se staletými dědičnými grunty. U většiny nových hospodářů se během několika let nestačilo vytvořit pevné pouto k přidělené půdě, mnozí zemědělské práce, jak již bylo naznačeno výše, ovládali nedostatečně, takže vcelku ochotně vstupovali do JZD. Brzy však pochopili, že uvízli v pasti. Zemědělská družstva na Jesenicku dosahovala neuspokojivých hospodářských výsledků, jejich členové mívali víc než bídné platy. Příčina je zřejmá: u vedoucích činitelů JZD byl kladen důraz více na politickou spolehlivost a angažovanost než na odborné znalosti a schopnosti, často jim chyběla přirozená autorita. V podhorském kraji se takový nedostatek projevil rychleji než kdekoliv jinde, proto zde nastávaly jevy jinde nevídané. Četní družstevníci spatřovali řešení v odchodu do vnitrozemí, jenže státní orgány jim byly ochotny vyhovět pouze v případě, že za sebe našli adekvátní náhradu. To se často nedařilo, proto chudé rodiny ze svých přídělů sbíhaly tajně, čímž ovšem porušily přídělové podmínky, takže jim mohly být usedlost i půda odňaty, a co víc, hospodáři bývávali trestáni odnětím svobody za sabotáž. Chtělo-li dítě ze zemědělské rodiny studovat či jít na průmyslový učební obor, museli rodiče vyvinout značné úsilí, aby jim přání splnili. Státní úřady se snažily udržet v zemědělství, odvětví s katastrofálním nedostatkem pracovních sil, co nejvíce mladých, a to zejména v řídce osídlených pohraničních oblastech.

Hospodářská situace většiny JZD na Jesenicku se počátkem šedesátých let 20. století stala neudržitelnou. A protože návrat k soukromému hospodaření byl z ideologických důvodů nemožný, přistoupilo se k transformaci JZD v státní statky. Členové JZD se však museli vzdát svých zemědělských pozemků a živého a mrtvého inventáře ve prospěch státu. Soukromé hospodaření sice bylo z hlediska platných zákonů přípustné, ale stát je prakticky znemožňoval, neboť přednost ve všem měly socialistické organizace. Darování majetku státu rovněž představovalo podmínku k přijetí družstevníka do zaměstnání ve státním statku, kde dostával pevnou mzdu, a to často bez ohledu na pracovní výsledky. Tato opatření oslabovala vlastnickou vazbu zemědělců a jejich potomků k půdě. Ve Zlatých Horách se družstevníci dokonce shromáždili před radnicí a hlasitě se dožadovali ustavení státního statku. Dne 2. 2. 1961 toto palčivé téma projednala rada městského národního výboru a hned poté se konala členská schůze JZD, která vyjádřila souhlas s vytvořením státního statku. Privátní vlastnictví zemědělské a lesní půdy na Zlatohorsku prakticky zmizelo. K takovému stavu přispěly také úpravy státních hranic mezi Československem a Polskem (rok 1957), když předtím museli vlastníci půdy v katastrálním území Zlaté Hory, především z osad Skřivánkov (Lerchenfeld) a Salisov (Salisfeld) darovat své pozemky i usedlosti státu. Jejich nemovitosti se pak zčásti ocitly na území Polské republiky, přičemž ani porevoluční česká legislativa nijak neumožnila tuto majetkovou křivdu prakticky odčinit.

Postupem let se získávání pozemků v soukromém vlastnictví stalo součástí vládní politiky, neboť zejména po roce 1974 vyvíjely státní orgány aktivitu, aby přiměly občany, kteří vlastnili půdu v trvalém užívání zemědělských organizací (JZD), aby tuto darovali státu. Platila totiž zásada v demokratických zemích nemyslitelná - užívací právo socialistické organizace bylo nadřazeno právu vlastnickému. To znamená, že i když občan vlastnil půdu, kterou obdělávalo JZD, nemohl se svým nemovitým majetkem svobodně nakládat. V roce 1975 přijala vláda České socialistické republiky (ČSR) usnesení číslo 1/1975 a v souvislosti se zákonem číslo 122/1975 Sb. a zákonem číslo 123/1975 Sb. vydal ministr spravedlnosti ČSR pokyn číslo 105/75 - KO ze dne 3. 2. 1975 určený státním notářstvím, aby při přepisování smluv o převodech nemovitostí působili na účastníky, aby darovali zemědělskou půdu v užívání socialistických organizací československému státu. V praxi to znamenalo následující: chtěl-li vlastník prodat svůj dům se zahradou, a vlastnil-li současně zemědělské pozemky užívané JZD, notář vyvíjel na majitele nátlak, aby tyto nemovitosti daroval státu. Odmítal-li vlastník pozemky darovat, prodej domu se zahradou se komplikoval a protahoval, takže většina občanů nakonec notářovu přemlouvání podlehla. Stejný postup se aplikoval při projednávání dědictví.[33] Tímto způsobem postupně přišly o přidělenou půdu tisíce občanů z Jesenicka.[34]

Rolníci, kteří vstup do JZD (státního statku) rezolutně odmítali a dávali najevo svůj negativní vztah k lidově demokratickému zřízení, režim tvrdě postihl. K nejdrastičtějším příkladům státní zvůle vůči soukromým rolníkům na Jesenicku patří kauza poněkud svérázných bratrů Františka a Václava Boučkových z Javorníku. Těmto přídělcům, kteří kolektivizaci nezastřeně kritizovali a poté, co byli přinuceni

vstoupit do JZD, členy lidosprávy provokovali posměšnými řečmi i činy (např. ve svém domě pověsili na zeď obraz agrárníka Antonína Švehly, jehož komunisté hodnotili jako „typického a notorického představitele českých vesnických boháčů"), bezpečnostní orgány provedly domovní prohlídku. A protože bratři Boučkové, jako řada jiných, si schovali pro vlastní potřebu nedostatkové zboží - pšenici, ječmen, mák, ořechy, cukrovou řepu, telecí a vepřové maso a sádlo z neohlášených (černých) porážek, elektropřístroje, olej do reostatu, a dokonce platné kovové mince - stali se snadnými oběťmi komunistické justice. Rozsudkem Okresního soudu v Šumperku ze dne 23. 8. 1951 byli František a Václav Boučkovi shledáni vinnými ze spáchání trestných činů zneužití vlastnického práva, sabotáže, pobuřování proti republice a ohrožení tuzemských platidel, za což František Bouček obdržel trest odnětí svobody v délce patnácti let a Václav Bouček v délce deseti let. Jejich majetek propadl státu a oba byli na dobu deseti let zbaveni čestných občanských práv.[35] Aby měl verdikt odstrašující účinek na širokou veřejnost, konalo se soudní jednání přímo v Javorníku, kde Boučkovy všichni znali, a rozsudek byl publikován v denním tisku. Okresní soud v Šumperku usnesením čj. 1 Rt 526/90 z 30. 11. 1990 trestní stíhání Františka a Václava Boučkových zastavil.[36] Ani jeden z výše jmenovaných bratrů se však rehabilitačního verdiktu nedožil.

Výzdoba ke jmenování K. Gottwalda čestným občanem Mikulovic 23. 11. 1948 (SOkA Jeseník)

Snad nejznámější obětí komunistického režimu z Jesenicka se stal Ctibor Novák, kontroverzní vedoucí činitel poválečného Velitelství koncentračních táborů okresu Frývaldov (VKTOF) pro Němce, strýc mediálně proslulých bratrů Josefa a Ctirada Mašínových. Po jejich útěku do Západního Berlína na podzim 1953 byl major v záloze Ctibor Novák, stejně jako další rodinní příslušníci bratří Mašínů, zatčen, degradován, byla mu odebrána veškerá vyznamenání, obviněn z členství v protistátní skupině, z účasti na přípravě ozbrojených přepadů, sabotáží a z přípravy atentátů na vysoké komunistické činitele. Takové výpovědi, vymlácené z Nováka při brutálních výsleších, se však shodovaly s realitou jen nepatrně. Novák sice ke skupině bratří Mašínů patřil, ale s většinou jejich činů neměl nic společného, i když o nich leccos věděl. Novák svým radikálním synovcům jakožto zkušený zpravodajský důstojník radil a v jejich horlivosti je spíše brzdil. A protože komunistická justice pochopila, že Američané uprchlé Mašíny a Milana Paumera nevydají, proces nazvala Ctibor Novák a spol. Novákovi u soudu nepomohly ani prokazatelná odbojová činnost za války a více než pět let v nacistických věznicích. Zbyňka Janatu a Václava Švédu, kteří byli chyceni při útěku na Západ, a Ctibora Nováka soud poslal na šibenici (poprava realizována 2. 5. 1955), dále padl jeden trest doživotního vězení a dalších čtrnáct osob bylo odsouzeno celkem na 241 roků vězení (v průměru 17 let na jednoho). Ing. Zdena Mašínová, sestra Ctibora Nováka, matka Josefa a Ctirada Mašínových, která od soudu obdržela 25 let ve vězení, zemřela ve vězeňské nemocnici v roce 1956 na onkologickou chorobu. Emma Nováková, matka Ctibora Nováka, žijící od podzimu 1945 v Jeseníku, kde vedla domácnost svého syna, se dostala pod bedlivý dohled Státní bezpečnosti a byla opakovaně vystavena provokacím estébáckých agentů. A protože ji komunistický režim připravil o téměř veškerý rodinný majetek, musela ve vysokém věku nastoupit na místo pomocnice v kuchyni (později pokojské) v jesenických lázních. V roce 1990 a později byli všichni odsouzení ve vykonstruované kauze Ctibor Novák a spol. rehabilitováni. Ctibor Novák byl in memoriam povýšen do hodnosti podplukovníka a byla mu navrácena vojenská vyznamenání.[37]

Na Jesenicku, stejně jako v jiných venkovských regionech Československa, byly stovky nepohodlných zemědělců (v okrese Jeseník žilo zhruba 35 000 obyvatel) v noci odvezeny v nákladních autech s nejzákladnějšími věcmi z jejich usedlostí a vystěhovány do vyrabovaných a rozbořených domů po Němcích, případně do zcela jiných oblastí. Vrátit se nesměli, neboť jim byl úředně zakázán pobyt v pohraničí. Přitom se nejednalo o vesnické boháče, nýbrž o lidi, kteří pouze hájili svůj nevelký majetek a navíc se nebáli otevřeně říci funkcionářům lidosprávy svůj nelichotivý názor na jejich působení.

V závěru tohoto příspěvku konstatujme, že studium období po roce 1948 na Jesenicku historici prakticky ani nezahájili, existují pouze nečetné dílčí práce zabývající se např. perzekucí řádových sester a jejich internací na Javornicku. Komplexní studie zachycující aspoň období padesátých a šedesátých let 20. století přitom je nezbytná, máme-li zvídavé veřejnosti předložit co nejobjektivnější interpretaci dané epochy. Pro dnešek je totiž typické, že si všichni uvědomujeme zločinnost nacistické ideologie, ale sou-

časně odmítáme přijmout fakt, že následná ideologie - komunistická - způsobila duchovní i průmyslovou stagnaci jednoho z nejvyspělejších států Evropy, že spáchala zločiny ne-li horší, tedy aspoň stejné, a to na příslušnících vlastního národa, často na lidech statečných, hrdých a charakterních, vychovaných v úctě k tradici a demokratickým principům. Argument, že v dobách socialistického Československa obyčejný člověk požíval větších sociálních jistot než dnes, nelze přijmout bez vážných výhrad. Musíme si totiž uvědomit, jak vysokou cenu naše společnost zaplatila, a ještě zaplatí, za směšné poplatky za vodu, elektřinu a nájem, za bezplatné návštěvy zdravotnických zařízení, za lékařský předpis za korunu, nízké ceny základních potravin, laciné odborářské dovolené atd. Stýská-li se nám po socialistickém Československu, budeme muset začít chválit poměry ve Třetí říši, která rovněž svým občanům neprotestujícím proti režimu poskytovala do té doby nevídané vymoženosti.[38] Národ neznající svou historii je jako stádo ovcí - jde tam, kam ho ženou, praví klasik. Proto zmíněnou, prozatím neexistující studii tolik potřebujeme. Napomohla by totiž většímu rozšíření masarykovského poznatku, že „demokracie má své chyby, neboť občané mají své chyby" a že totalitu nelze principiálně reformovat, tím méně pak velebit.

POZNÁMKY

1. Markalousová, M.: Kořenky. Praha 1978.
2. Dekret prezidenta republiky (dále jen dekret) číslo 33/1945 Sbírky zákonů a nařízení (dále Sb.), zákon číslo 34/1953 Sb.
3. Německý zemědělský majetek byl konfiskován na základě dekretu číslo 12/1945 Sb. pouze na základě skutečnosti, že jeho vlastníkem byla osoba německé národnosti. Dekretem číslo 108/1945 Sb. byl konfiskován veškerý německý majetek, na nějž se nevztahoval dekret 12/1945 Sb. Zemědělský majetek se dostával do rukou přídělců na základě znění dekretu číslo 28/1945 Sb., přičemž se noví vlastníci museli podřídit různým omezením (např. museli na přidělené půdě osobně hospodařit). Při porušení stanovených podmínek jim příděl mohl být odňat.
4. Státní okresní archiv Jeseník (dále SOkA Jeseník), fond ONV, kart. 2, inv. č. 63, Měsíční zprávy o politické situaci - zpráva k 15. 1. 1946.
5. SOkA Jeseník, fond ONV Jeseník, kart. 2, Situační zpráva za měsíc leden 1948 ze dne 24. 1. 1948.
6. SOkA Jeseník, fond HDS, kart. 19, Články z novin - události na Jesenicku 1945 - 1948, Informační služba (IS), roč. 2, č. 36 ze dne 17. 2. 1948.
7. SOkA Jeseník, fond HDS, kart. 19, Články z novin - události na Jesenicku 1945 - 1948, IS, roč. 2, č. 37 ze dne 18. 2. 1948.
8. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 15, inv. č. 107, Fonogram ze dne 25. 2. 1948.
9. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 15, inv. č. 107, Slib zaměstnanců MNV ze dne 24. 2. 1948.
10. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 16, inv. č. 113, Výměr o vystěhování z Jeseníku Františka Panta ze dne 3. 3. 1948.
11. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 16, inv. č. 113, Výměr o vystěhování z Jeseníku Augustina Bartoše ze dne 3. 3. 1948.
12. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 16, inv. č. 113, Výměr o vystěhování z Lázní Jeseník Hynka Šembery ze dne 24. 4. 1948.
13. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 16, inv. č. 113, Výměr o vystěhování z Jeseníku Jindřicha Drdy ze dne 4. 6. 1948.
14. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 16, inv. č. 113, Výměr o vystěhování z Jeseníku Františka Becka ze dne 19. 6. 1948.
15. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 16, inv. č. 113, Výměr o vystěhování z Jeseníku Maxmiliána Mudry ze dne 4. 6. 1948.
16. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 16, inv. č. 113, Výměr o vystěhování z Jeseníku Floriána Daniela ze dne 3. 6. 1948.
17. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 16, inv. č. 113, Výměr o vystěhování z Jeseníku Františka Schejbala ze dne 9. 6. 1948.
18. SOkA Jeseník, fond MNV Jeseník, kart. 15, inv. č. 107, Posudek na Václava Chalupu ze dne 8. 6. 1949.
19. SOkA Jeseník, fond MNV Dolní Lipová, Kronika obce Dolní Lipová 1945 - 1948, s. 111.
20. SOkA Jeseník, fond MNV Dolní Lipová, Kronika obce Dolní Lipová 1945 - 1948, s. 111.
21. SOkA Jeseník, fond MNV Dolní Lipová, Kronika obce Dolní Lipová 1945 - 1948, s. 112.
22. SOkA Jeseník, fond MNV Dolní Lipová, Kronika obce Dolní Lipová 1945 - 1948, s. 112 - 114.
23. Protokol o šetřeních týkajících se očisty zaměstnanců arcibiskupského velkostatku v Javorníku. Kopie uložena u autora příspěvku.
24. Protokol o šetřeních týkajících se očisty zaměstnanců arcibiskupského velkostatku v Javorníku. Kopie uložena u autora příspěvku.
25. Protokol o šetřeních týkajících se očisty zaměstnanců arcibiskupského velkostatku v Javorníku. Kopie uložena u autora příspěvku.
26. Archiv Ministerstva zemědělství, Pozemkového úřadu Jeseník, Výměr Okresního národního výboru v Jeseníku o vykoupení církevních pozemků v katastrálním území Ondřejovice ze dne 25. 3. 1950.
27. Protokol o šetřeních týkajících se očisty zaměstnanců arcibiskupského velkostatku v Javorníku. Kopie uložena u autora příspěvku.
28. Protokol o šetřeních týkajících se očisty zaměstnanců arcibiskupského velkostatku v Javorníku. Kopie uložena u autora příspěvku.
29. Protokol o šetřeních týkajících se očisty zaměstnanců arcibiskupského velkostatku v Javorníku. Kopie uložena u autora příspěvku.
30. Kol.: Československé dějiny v datech. Praha 1986, s. 496.
31. Hraničář ze dne 5. 6. 1948, č. 23, s. 3.
32. Hraničář ze dne 5. 6. 1948, č. 23, s. 1.
33. Automatizovaný systém právních informací (ASPI), Usnesení vlády ČSR číslo 1/1975, zákon číslo 122/1975 Sb., zákon číslo 123/1975 Sb., pokyn ministra spravedlnosti ČSR číslo 105/75 - KO ze dne 3. 2. 1975.
34. U nemovitostí konfiskovaných Němcům a následně přidělených „slovanským kolonistům" používala státní notářství ještě jeden osvědčený prostředek k nátlaku na vlastníky, aby půdu darovali státu. U přídělů totiž často nebyla uhrazena celá přídělová

cena, neboť vložením pozemků do JZD se platba pozastavovala. Jakmile dědic či vlastník odmítal půdu darovat, bylo mu vyhrožováno, že v tom případě musí okamžitě uhradit nedoplatek přídělové ceny. I když toto tvrzení odporovalo platným zákonům, účastníci řízení neznalí svých práv mu často uvěřili, a jelikož nechtěli platit za majetek, který stejně nemohou používat, raději darovací listinu podepsali. Stejnou metodu používali úředníci okresních národních výborů v Jeseníku a Šumperku při získávání přidělených budov, které chtěli nějak využít. Jako satisfakce bývaly původním vlastníkům poskytovány nějaké výhody – doživotní bezplatné bydlení v domě apod. Na Jesenicku úředníci a historici zdokumentovali desítky takových případů.

35. Rozsudek Okresního soudu v Šumperku ze dne 23. 8. 1951. Kopie uložena u autora příspěvku.

36. Rozsudek Okresního soudu v Šumperku čj. 1 Rt 526/90 ze dne 30. 11. 1990. Kopie uložena u autora příspěvku.

37. Osobě Ctibora Nováka je věnována pozornost v knize jeho neteře Zdeny Mašínové a Rudolfa Martina Čtyři lidské osudy – tragický osud rodiny Mašínovy a v knize Tomáše Knoppa Předkládám na vědomí (Jesenicko 1945 – 1948). Z dohledaných historických pramenů a pamětnických výpovědí vyplývá, že Ctibor Novák, jenž za okupace aktivně pracoval se svým švagrem Josefem Mašínem v odboji a poté strávil přes pět let v nacistických káznicích, úlohu korektního vedoucího vojenského a správního činitele na Jesenicku nezvládl. Na jeho rozkaz bylo v koncentračních táborech pro Němce protiprávně popraveno nejméně osm mužů a chlapců, věnoval nedostatečnou pozornost dozorčímu táborovému personálu, který s internovanými osobami často nakládal zločinným způsobem (bestiální mučení, okrádání, sexuální násilí), svévolně nakládal se svěřenými finančními prostředky. Dodejme, že Novák se potýkal s vážnými zdravotními následky způsobenými pobytem v nacistických káznicích (bércové vředy, revmatismus, nervová choroba), takže v roce 1949 mu byla přiznána padesátiprocentní invalidita a byl uznán neschopným vojenské služby. Ctibor Novák se pak v Jeseníku živil jako trafikant, čímž se částečně vrátil ke svému letitému hobby – filatelii. Poté přijal zaměstnání vrátného ve vojenské zotavovně v Karlových Varech.

38. Dle ústní výpovědi již zesnulé pamětnice z Jeseníku-Dětřichova, která v době okupace pracovala jako dělnice ve vsetínské zbrojovce, se poměry v továrně po příchodu Němců výrazně zlepšily. Dělnictvo dostalo k dispozici sprchy a mohlo využívat závodní jídelny, v níž se podávalo teplé jídlo za přijatelné ceny. Starší pamětnice proto nikdy nepřestala tvrdit, že „pan Hitler byl hodný člověk".

ZUSAMMENFASSUNG

Der politische Umsturz in der Tschechoslowakei im Februar 1948 und seine Folgen in der Jeseniker Region

In der Jeseniker Region verlief die Machtübernahme durch die Kommunisten unter unterschiedlichen Bedingungen, als dies in Inneren des Landes, in den großen industriellen und traditionell landwirtschaftlichen Agglomeraten der Fall war. Die Abschiebung der deutschen Bevölkerung, die komplizierte Besiedlung durch Kolonisten und die Nachkriegsschwierigkeiten schufen für die Politik der kommunistischen Partei der Tschechoslowakei wohlgefällige Bedingungen. Die Neusiedler, häufig besitzlos, mit bitteren Lebenserfahrungen aus der Ersten Republik, die das konfiszierte deutsche Eigentum durch eine so genannte Zuweisung, also zu einem geringen Preis erhielten, gaben in den Wahlen des Jahres 1946 ihre Stimmen durchweg der KPČ. Aus den erhalten gebliebenen Archivdokumenten ergibt sich, dass die örtlichen Kommunisten auf die Ergreifung der Macht solide vorbereitet waren. Am 24. Februar begannen in den Gemeinden und in den Fabriken sofort die Aktionen der Volksfront (Národní fronta), die Säuberungen gegen die nicht kommunistischen Parteien auslösten. Der Autor führt viele Fälle von Repressionen in der Form von Aufenthaltsverboten in Gemeinden an, die so genannte Gegner der volksdemokratischen Ordnung selbst aus unbedeutenden Gründen trafen. Die soziale Zusammensetzung der Bevölkerung der Jeseniker Region und die massive kommunistische Propaganda ermöglichten diese Exzesse. Es kann daher nicht verwundern, dass drei Monate nach den Februarereignissen die Wähler des Kreises Jesenik bei den Wahlen des 30. Mai 1948 bis zu 97,1% der Stimmen den Einheitskandidaten der Volksfront gaben. Die darauf folgende Beseitigung des Privatbesitzes an Produktionsmitteln und die Gründung von landwirtschaftlichen Produktionsgemeinschaften verliefen gleichermaßen einfach, auch wenn sich hier eine Reihe von Beispielen der Erpressung, einschließlich einer Strafverfolgung, die eine abschreckende Wirkung haben sollte, anführen lässt. Zum bekanntesten Opfer des kommunistischen Regimes wurde der ehemalige Widerständler Ctibor Novák, der in Zusammenhang mit dem Fall der Brüder Mašín im Jahre 1955 hingerichtet wurde. Dieser Beitrag möchte das Interesse für ein tieferes Studium der kommunistischen Ideologie und ihrer Auswirkung hervorrufen.

STRESZCZENIE

Przewrót polityczny w Czechosłowacji w lutym 1948 i jego następstwa na Jesenicku

Przejęcie władzy na Jesenicku przebiegało w innych warunkach niż we wnętrzu kraju, na terenach przemysłowych i rolniczych. Wysiedlenie Niemców, zasiedlenie opuszczonych terenów, trudności gospodarcze okresu powojennego stwarzały warunki, w których polityka Komunistycznej Partii Czechosłowacji cieszyła się poparciem. Osadnicy, często niezamożni, z ciężkimi doświadczeniami życiowymi z okresu pierwszej republiki, którzy otrzymywali tanio skonfiskowany majątek poniemiecki, w wyborach w 1946 r. masowo poparli KPCz. Z zachowanych źródeł archiwalnych wynika, że miejscowi komuniści dobrze przygotowali się do przejęcia władzy. Już 24 lutego w miejscowościach i zakładach pracy zaczęły powstawać komitetu Frontu Narodowego, które rozpoczęły czystki skierowane przeciw partiom niekomunistycznym. Autor wymienia wiele przypadków represji w formie zakazu pobytu w miejscowości, których przyczyną była również małostkowość. Skład społeczny ludności Jesenicka i propaganda komunistyczna umożliwiały te ekscesy. Nic dziwnego, że po trzech miesiącach od lutowych wypadków, wyborcy z powiatu okresu Jesenik w wyborach 30 maja 1948 r. oddali aż 97,1% głosów na kandydatów Frontu Narodowego. Później nastąpiła likwidacja prywatnych firm i zakładanie spółdzielni produkcyjnych. Przebiegała ona bez zakłóceń choć i w tym wypadku można wskazać przykłady szantażu i aresztowań, które miały dawać odstraszający przykład. Najbardziej znaną ofiarą reżimu komunistycznego był dawny uczestnik ruchu oporu Ctibor Novák, stracony w sprawie braci Mašínów w 1955 r. Autor chce poprzez prezentowany artykuł spowodować głębsze zainteresowanie badaniem komunistycznej ideologii i jej skutków.

1948

Z KRONIKY OBCE DOLNÍ LIPOVÁ

Únorové události 1948

Ve vládě Česko-Slovenské republiky v Praze dochází ke krisi, která vyvrcholila 20. února. Ministři politických stran, národně socialistické, lidové a slovenské demokratické, společnou demisí vystoupili z vlády. Svým rozhodnutím hodlali učiniti zvrat v dosavadní poválečné politice, v níž pracující lid uplatňoval své požadavky ve výstavbě nové republiky. Byli v domnění, že svým odchodem z vlády přivodí pád celé vlády a že bude nastolena úřednická vláda.

Pracující lid, vedený Komunistickou stranou československou, postavil se za vládou Klementa Gottwalda. 22. února v Průmyslovém paláci v Praze schází se celostátní sjezd závodních rad a činovníků Revolučního odborového hnutí za účasti 8.000 delegátů. (Z Dolní Lipové za ČSD stanice D. Lipová Svačina a za Armaturku Vysocký).

Sjezd kategoricky žádá přijetí demise odstouplých ministrů a jejich vyřazení z další účasti ve vládě. Tato proklamace jest popřena 1 hodinovou demonstrační stávkou ve všech pracovištích závodů a továren celé republiky.

23. února tvoří se ve všech obcích Akční výbory národní fronty pro udržení klidu a pořádku. I v Dolní Lipové Akční výbor byl ustaven a to ze zástupců Komunistické strany československé, čs. Sociální demokracie, odborových organizací, železničářů, Armaturky, ze státních lázní, tělocvičné jednoty Sokol, československého svazu mládeže, Svazu národní revoluce a Svazu československých zemědělců. Národně socialistická strana a lidová strana účast v Akčním výboru odmítly.

Po způsobu těchto tvoří se akční výbory na dráze v Armaturce, v lázních, u Hospodářské záložny a u všech politických stran.

Akční výbor národní fronty v Dolní Lipové konal ustavující schůzi 24. února. Předsedou zvolen Jaroslav Kouřil, stolařský dělník, místopředsedou František Majer, hornický pensista za čs. soc. dem., jednatelem Rudolf Chládek, cestář, za KSČ a 16 členů výboru.

Při schůzi Místní rolnické komise 24. února usneseno vyslati dva zástupce na sjezd rolnických komisí v Praze, který se konal 28. a 29. února. Účastni byli: Alois Kostelník, rolník a Rudolf Kuchař, předseda rolnické komise. Mimo to schůze rolnické komise schválila dvě resoluce. První, žádající konfiskaci všech arcibiskupských panství, statků a lesů. Druhá, žádající spolupráci obrozené národní fronty.

25. února po napjaté situaci, president republiky Dr. Ed. Beneš jmenoval novou vládu obrozené národní fronty s předsedou Klementem Gottwaldem v čele.

Na veřejné schůzi lidu 27. února v Národním domě za účasti 250 osob zaujali vyhražená přední místa členové Místního národního výboru a členové utvořeného Akčního výboru.

Schůzi řídil předseda Národního výboru Ferdinand Drozd, který v úvodu přečetl jména členů nové vlády Klementa Gottwalda, složené ze všech politických stran obrozené Národní fronty a požádal přítomné o vyslovení důvěry nové vládě. Spontánním zdvižením rukou a potleskem přivítali všichni přítomní novou vládu, jíž takto projevili svou důvěru.

Předseda Akčního výboru v D. Lipové Jaroslav Kouřil vysvětlil úkol akčních výborů v obcích a přednesl první usnesení schůze akčního výboru ze dne 24. února. Jelikož organisace národně socialistické strany a strany lidové odepřely účast v místním akčním výboru, rozhodl se Akční výbor zbaviti členy obou těchto stran členství v Místním národním výboru. Na jejich místo jmenoval nové členy z řad celonárodních institucí a organisací (Svaz nár. revoluce, Č. svaz mládeže, odbor. organisace). Vyzval předsedu Národního výboru, aby usnesení akčního výboru provedl. Po té předseda Nár. výboru F. Drozd žádal členy obou jmenovaných stran, by jednání opustili, což tito ihned učinili.

Kladné stanovisko KSČ v D. Lipové přednesl její předseda Ferd. Janza prohlášením: Všechen pracující lid staví se do řad za novou vládu Klementa Gottwalda, na novou obrozenou Nár. frontu a proti všem škůdcům lidové demokracie. Předseda čs. soc. demokracie v Dol. Lipové Alois Podroužek učinil rovněž prohlášení důvěry nové vládě obrozené Nár. fronty s předsedou Kl. Gottwaldem v čele, jménem příslušníků této strany.

Očista v obci:

Akční výbor v Dol. Lipové zrušil národní správu domu čp. 496 Arnoštu Bialončíkovi, staničnímu úředníku v D. Lipové a budovu přidělil pro zřízení mateřské školky. Tím se skončil vleklý spor o tuto budovu, která svou velikostí vyhovuje školce, zatím co byla dříve užívána pouze tříčlennou rodinou. Náhradní národní správa nebyla jmenovanému A. Bialončíkovi přiznána, jelikož dříve náhradní budovu nepřijal.

Akční výbor zrušil národní správu živnosti obchodníku smíšeným zbožím Ferdinandu Olivovi. Obchod zůstane uzavřen, jelikož podobných jest v obci přebytek. Ferdinand Oliva, jako předseda lidové strany, byl mínění proti akčním výborům a proti lidově-demokratickému zřízení.

Národnímu správci Antonínu Začalovi zrušena nár. správa domu č. 525 a dům reservován k zdravotnickým účelům (byt a ordinace pro lékaře a místnosti pro poradnu matek).

Augustínu Teichmanovi, pensistovi, zrušená národní správa domu čp. 378 a zakázán pobyt v obci D. Lipové. Dům přidělen jinému uchazeči. Jmenovaný byl národnostně nespolehlivý (styk s Němci) a protilidového smýšlení.

Karlu Zdobinskému, soud. aktuáru v. v. zrušena nár. správa na dům čp. 174. Dům převzaly st. lázně v D. Lipové. Jmenovaný jako předseda nár. soc. strany, byl mínění proti akčním výborům a proti lidově-demokratickému zřízení.

Ředitel měšťanské školy Albín Řeháček zbaven byl místa ředitele. Jeho nástupcem stal se odborný učitel František Mikulka z Javorníku.

Velitelem stanice SNB jmenován praporčík Josef Dubec z Bílého Potoka, zatím co dosavadní velitel poručík Josef Kala přešel na zodpovědnější místo v Jeseníku.

Ve státních lázních v D. Lipové propuštěn ze služby MUDr. Vladimír Kamenář, vedoucí lékař lázní a jeho nástupcem prozatímně jmenována MUDr. Königsteinová. Dr. František Toušek jmenován ředitelem lázní. Z dělníků propuštěni Jaroslav Haderka, zámečník, kočí Cileček a Mikulík a masér J. Plošek. Z propuštěných všichni byli smýšlení proti lidově-demokratického.

V Armaturce byl propuštěn ze služeb inženýr Harrachov, mistr Alois Tomek a dělník Nečekal (oba poslední smíšené manželství).

V Hospodářské záložně v D. Lipové zproštěn byl funkce účetního Albín Řeháček, ředitel měšť. školy. Jeho nástupcem jmenován Rudolf Kuchař, správce statku a Antonín Škrabálek, cestmistr.

Ze seznamu členů Hospodářské záložny byli škrtnuti: Juraj Šandor, zemědělec (obstarával podpisy pro zachování panství arcibiskupských lesů a statků), Jaroslav Haderka, důlní zámečník v. v., Augustin Teichman, pensista, František Trnka, stolař a Ferdinand Oliva, obchodník, všichni pro protilidové smýšlení.

Akční výbor národně socialistické strany v Dolní Lipové vyloučil některé činovníky této strany z řad členů a konečně rozhodl tuto stranu v místě rozpustiti a zlikvidovati. Členům, pokud ještě tak neučinili, doporučil vstoupiti do strany KSČ. Majetek (peněžní hotovost) usneseno věnovati straně KSČ v Dolní Lipové.

Totéž rozhodnutí učinil akční výbor lidové strany v Dolní Lipové, pokud se jedná o vyloučení ze strany a rozpuštění strany. Finanční hotovost usneseno věnovati na opravu místního kostela.

Následkem únorových událostí z obce se později vystěhovali:

MUDr. Vladimír Kamenář s rodinou, Karel Zdobinský s dcerou, Augustin Teichman, František Trnka s rodinou, Juraj Šandor sám, rodina, žena a dítě zůstali, Ferdinand Oliva s rodinou, Antonín Začal s rodinou, Josef Ptošek s rodinou, Cileček a Mikulík sami (rodiny měli na Mor. Slovácku). František Čika s rodinou, usedlost předal starší dceři.

Josef Halabala s matkou a sestrou, hostinec a zemědělství předal jiné uchazečce Juříkové z Jeseníku, Jan Němec s rodinou, pekařství uzavřeno, Jan Janal, pošmistr s rodinou, Kadlčík a žena, francouzská doktorka, uprchli do Francie.

* Kroniku obce Dolní Lipová za rok 1948 s retro k roku (1938) 1945 napsal Alois Podroužek (*1899), horník z Orlové na penzi. Od r. 1920 byl členem čs. soc. dem. až do roku 1948, kdy po sloučení s KSČ se stal jejím členem.

1948

„PERLIČKA" ZE SOUDNÍCH SPISŮ

Okresní oddělení VB ref. I Jeseník
V Jeseníku dne 11. 4. 1953

TRESTNÍ OZNÁMENÍ

Pachatel(é): ZB, povoláním vedoucí závodní kuchyně
Ve vazbě: u OÚ-VV v Jeseníku od 10. 4. 1953 od 19 hod.
Trestný čin: Snižování vážnosti presidenta republiky - Hanobení ústavních činitelů.

Zpráva o vyšetření.

Případ byl zdejšímu OO-VB oznámen dne 10. 4. 1953 cestou důvěrnou. Šetřením bylo zjištěno, že ZB, která jest zaměstnána v závodní kuchyni při ONV v Jeseníku, prováděla po celé dopoledne dne 8. 4. 1953 nákup potřebných poživatin pro závodní kuchyň ONV, kde sama pracuje jako vedoucí kuchyně.

Dále bylo zjištěno, že uvedeného dopoledne, byla také v budově ONV, není zjištěno, v které kanceláři.

Do kuchyně se vrátila před 12 hod. a hned po příchodu řekla svým podřízeným, v kuchyni přítomným kuchařkám [...] několik vtipů, kterými byla snižována vážnost obou našich dělnických presidentů a to jak nedávno zesnulého prvního dělnického presidenta Klementa Gottwalda, tak i nově zvoleného druhého dělnického presidenta, Antonína Zápotockého.

První vtip zněl:

Za Martou Gottwaldovou, chodí celá vláda a s touto udržují intimní poměr. President Gottwald, aby měl jistotu, který z členů vlády za jeho chotí chodí, či nechodí, nasadil Martě Gottwaldové filcky. Při nějakém zasedání pak pozoroval, že všichni členové vlády až na Zdenka Nejedlého se škrabali v přirození. Po skončení schůze přišel Klement Gottwald za Zdenkem Nejedlým a řekl mu: Tys´jediný mi zůstal věrný! - Na to se počal Zdeněk Nejedlý škrabati pod nosem a ptal se Klementa Gottwalda, co že mu to povídal.

Vtipem bylo sledováno, že Zdeněk Nejedlý byl tímto sám také prozrazen z intimního poměru s Martou Gottwaldovou, ovšem v jiném způsobu provádění.

Druhý vtip zněl:

Letos na Letné přehlídka nebude, jelikož by nastal velký průvan. Antonín Zápotocký má velké uši a z těchto důvodů nebudou tištěny ani poštovní známky, jelikož by se president Antonín Zápotocký, vzhledem ku svým velkým uším na tyto nevešel.

Když byla jmenovaná tyto vtipy pronesla, byla oběmi kuchařkami upozorněna, aby si napříště takové vtipy nechala pro sebe a zároveň si všechny řekly, že o vtipech pomlčí.

Všechny výroky, přes svoje vtipné přednesení ani zdaleka vtipné nejsou. Je zde hrubě zneuctěna světlá památka našeho prvního dělnického presidenta Klementa Gottwalda, je tu výsměch našemu novému druhému dělnickému presidentovi Antonínu Zápotockému. Při šetření, byl výslech s podezřelou, zaměřen na otázku, od koho přednesený vtip slyšela. Přes veškerou snahu s naší strany, nebylo podezřelou na tuto otázku odpovězeno, aby tak mohli býti oznámeni viníci, od kterých se B. nepochybně uvedené vtipy dověděla téhož dne, kdy je sama v kuchyni vyslovila.

K případu je dále nutno podotknouti, že B. se dověděla od svých podřízených kuchařek, které byly zdejším I. ref. vyslýchané jako svědkyně, že vtipy byly neznámou nepovolanou osobou prozrazeny a z těchto důvodů odešla předčasně ze svého zaměstnání a vyčkávala příchodu svého manžela, který byl uvedeného dne na služební cestě v Javorníku. Toto učinila jmenovaná pravděpodobně z důvodu, aby jej do případu zasvětila, resp. aby se s ním dohodla na dalším postupu. Přesto, že bylo na jmeno-

vanou v místě vyhlášeno pátrání, nebyla nikde k nalezení a večer pak po setkání se svým manželem se sama na OO-VB dostavila.

[...]

ZB pochází z rodiny živnostníka. [...] Organisovaná nikdy nebyla, veřejné funkce nezastává.

Ve svých 20 letech se provdala za člena FS (Finanční stráže, pozn. red.) KB, se kterým žije dodnes. [...] Jmenovaná projevuje zpátečnické názory, pravděpodobně vlivem svého manžela, kterému se za I. republiky jako přísluš. FS velmi dobře dařilo. V jejím bytě je stále na obrázku uctíván smutek po zemřelém pres. Benešovi, přes kterého jest přelepena černá páska tak, jako by před 14 dny zemřel. Naproti tomu, obrázky dnešních představitelů nebylo možno v bytě najíti. Pracovní morálka u jmenované byla dobrá, jmenovaná také nikdy nezavdala příčinu k posouzení že by její poměr k lidově demokratickému zřízení byl záporný. Toto však činila pravděpodobně s ohledy na svoji studující dceru. Svým výrokem pro který jest oznamována, lze tvrditi, že byla odkryta maska z její tváře a že se odhalila jako skrytý nepřítel dnešního lid. dem. státu.

1968

ÚČAST POLSKÉ ARMÁDY NA INTERVENCI V ČESKOSLOVENSKU

Mgr Pawel Piotrowski, Oddział Instytutu Pamięci narodowej we Wrocławiu

Chtěl bych přiblížit vojenský aspekt polských příprav na intervenci a její průběh. Tato problematika byla stejně jako řada jiných zpracována až v devadesátých letech a je třeba zdůraznit, že jediná existující monografie, kniha Leszka Pajórka *Polsko a „Pražské jaro"*, je zároveň jediným dílem věnovaným intervenci, které vzniklo v jedné z pěti zemí, jež se na ní podílely.[1]

Oficiálně vyjádřili představitelé socialistických zemí znepokojení nad situací v Československu poprvé na sofijském zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy ve dnech 6. a 7. března 1968. Sovětská delegace představila události v Československu prizmatem boje mezi revizionistickým a levicovým zaměřením v KSČ. Situace byla shledána jako natolik závažná, že vůdcové socialistických zemí (kromě Rumunska, které bojkotovalo všechna společná rozhodnutí členských zemí Varšavské smlouvy) se rozhodli podrobit události v Československu analýze na zvláštní schůzce. K této došlo 23. března 1968 v Drážďanech, kde se v projevech objevil termín kontrarevoluce.[2] Leonid Brežněv tehdy mimo jiné vyjádřil znepokojení nad stavem, v němž se nacházela československá armáda. Útočně vůči československému vedení vystupovali také Władysław Gomułka a Walter Ulbricht. Podle vzpomínky tehdejšího místopředsedy vlády Oldřicha Černíka z roku 1990 měl Brežněv na jeho otázku, co znamená přítomnost generality na schůzce, odpovědět: *„Přítomnost těchto velitelů může znamenat i to, že když budete potřebovat pomoc v řešení vašich záležitostí, může být okamžitě poskytnuta."*[3] Výsledky schůzky byly pro československé vedení natolik šokující, že nebyly zveřejněny. Drážďanské setkání zahájilo období nátlaku na Československo, jehož cílem bylo „zavést v této zemi pořádek a potlačit kontrarevoluci".

Koncepční práce na přípravě intervence byly v Generálním štábu Sovětské armády zahájeny zcela jistě ještě před schůzkou v Drážďanech. Svěřeny byly skupině specialistů, která pod vedením pobočníka náčelníka Generálního štábu Sovětské armády generálporučíka Ivana Nikolajeva skončila tuto práci v dubnu 1968.[4] Na začátku tohoto měsíce byly na velitelství operační úrovně (vojenských okruhů armád) Sovětské armády a na generální štáby zemí Varšavské smlouvy (kromě Rumunska a Československa) zaslány operační pokyny Generálního štábu Sovětské armády, vystupujícího v roli Spojeného velitelství armád zemí Varšavské smlouvy, které nařizovaly vypracování plánů účasti jednotlivých zemí na plánované intervenci.

Na začátku dubna zahájil přípravy Generální štáb Polské armády. Z nařízení jeho náčelníka divizního generála Bolesława Chochy je koordinoval náčelník I. sekce Generálního štábu Polské armády brigádní generál Wojciech Barański.[5]

Generální zkouškou připravenosti sil Varšavské smlouvy a integrace štábů intervenčních sil a seznámením s oblastí budoucího působení bylo frontové velitelsko-štábní cvičení „Šumava". Původně se mělo konat v říjnu pouze za účasti Československé lidové armády a Sovětské armády, při své návštěvě v Praze 24. a 25. dubna 1968 však maršál Ivan Jakubovskij, velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy, v rozhovoru s novým ministrem národní obrany generálem Martinem Dzúrem požadoval, aby se cvičení uskutečnilo v květnu a rozšířilo se o vydělené štáby Polské armády a Maďarské lidové armády. Dzúr však v souvislosti s vnitropolitickou situací v zemi a personálními změnami v armádě navrhl Ústřednímu výboru KSČ odsunutí cvičení na rok 1969.[6] Až 4. května 1968 na setkání prvních tajemníků komunistických stran zemí Varšavské smlouvy v Moskvě podlehl Dubček nátlaku a souhlasil s provedením cvičení v termínu a za podmínek navržených Jakubovským. Bylo tehdy rovněž přijato politické rozhodnutí o zahájení intenzivní práce velitelství Varšavské smlouvy nad vojenským „zajištěním" Československa. V květnu 1968 bylo zahájeno přeskupování vojsk určených k intervenci, mimo jiné byla z oblasti Lvova přesunuta na polské území 24. gardová motorizovaná divize pěchoty, která byla rozmístěna v oblasti Cieszyn - Bielsko Biała - Pszczyna. Úkolem této divize v případě intervence byla okupace Ostravsko-karvinské uhelné pánve. Z politických důvodů nemohl být tento úkol svěřen Polské armádě. Kromě toho Gomułka informoval Brežněva, že z důvodů historických reminiscencí nebudou polské oddíly působit v Záolží.

Cvičení „Šumava" se konalo od 18. června do 2. července 1968 jako součást širších manévrů vojsk Varšavské smlouvy v jižním Polsku a jižní části NDR. Obsahem cvičení, jemuž velel maršál Jakubovskij, bylo vedení boje spojeneckými armádami v počátečním období války.[7] Cvičení se zúčastnily vyčleněné jednotky armády sovětské, československé, východoněmecké (ty pouze na území NDR), maďarské a polské v celkovém počtu 30 - 40 tisíc vojáků, z toho 24 tisíc na území Československa. V souvislosti s cvičením na československém území operovaly štáby a vydělené jednotky uvedených armád v síle pluku, které byly rozmístěny ve výcvikových prostorech. Jejich důstojníci mimořádně aktivně navštěvovali československé posádky a podniky - především se seznamovali s budoucími oblastmi působení. V průběhu cvičení panovala mezi představiteli ČSLA a důstojníky ostatních armád napjatá atmosféra. Od počátku byl totiž každému zřejmý politický cíl cvičení - nátlak na československé vedení, aby přitvrdilo svůj postoj k reformám. Až po intervenci maršála Jakubovského u nejvyšších představitelů ČSSR byl 19. června 1968, v den zahájení cvičení, vydán souhlas se vstupem na československé území štábu Polské armády a 10. obrněné divize.[8] Problémy byly i se stažením vojsk. Ačkoliv maďarské a československé jednotky byly hned po skončení cvičení přesunuty do kasáren, polské a sovětské zůstávaly v ČSSR až do 13. července 1968 i přes intervence gen. Dzúra a předsedy vlády Černíka.

Cvičením „Šumava" období intenzivních manévrů Varšavské smlouvy neskončilo. Naopak v červenci se konaly manévry Spojené baltské flotily, velitelství a vojsk protivzdušné obrany Varšavské smlouvy (jimž podléhaly také jednotky protivzdušné obrany ČSLA) a ubytovatelských vojsk. V rámci cvičení byly také zjišťovány funkční možnosti a propustnost vzdušného mostu v trojúhelníku Baltské moře - Moskva - Černé moře, tedy v oblasti plánovaných velkých výsadkových operací. Cvičení mělo zajistit logistickou podporu a zajistit vzdušný prostor na Západní oblasti vojenských aktivit. Operační vojska připravená k intervenci zahájila také komplexní cvičení s kódovým označením „Pochmurné léto", které mělo od konce července 1968 pokračovat jako operace „Dunaj", čili invaze do Československa. Štáb intervenčních vojsk byl umístěn v polském městě Lehnice. Velitelem se stal maršál Jakubovskij a kvůli zajištění spojení s armádami dalších zemí Varšavské smlouvy se u velení intervenčních vojsk (označovaného někdy jako Centrální fronta) nacházely operační skupiny generálních štábů Polské armády a Národní lidové armády NDR. S konečnou platností bylo rovněž rozhodnuto o složení vojsk určených k invazi. Největší kontingent zajišťovala samozřejmě Sovětská armáda.

Skupina vojsk „Sever", jíž velel armádní generál Ivan Pavlovskij (štáb v Lehnici), měla překročit československé hranice z NDR a Polska. Složena byla z 1. gardové obrněné armády, 11. gardové armády a 2. armády WP. V NDR byla dislokována v Kaliningradském obvodě a opustila tento prostor mezi 28. červencem a 20. srpnem 1968, kdy se po železnici přesunula přes území Polska do oblasti Zhořelec - Drážďany. Tato armáda byla druhým sledem Skupiny vojsk „Sever".

Zmíněná 2. polská armáda, zformovaná na základě nařízení ministra národní obrany z 27. července 1968, byla vytvořena velením Slezského vojenského okruhu.[9] Jejím velitelem se stal brigádní generál Florian Siwicki, velitel Slezského vojenského okruhu, a náčelníkem štábu byl plk. Tadeusz Bełczewski, náčelník štábu Slezského vojenského okruhu. Součástí 2. armády se staly: 4. pomořská mechanizovaná divize, 10. sudetská a 11. obrněná divize, 15. pluk Vojsk vnitřní obrany, 66. pluk protiletadlového dělostřelectva, 10. spojovací pluk, 6. pluk zajištění velitelského stanoviště, 49. pluk vrtulníků, 7. radiotechnický pluk Vojenské kontrarozvědky, 1. útočný prapor, prapor Vojenské kontrarozvědky, 11. prapor radiotechnického průzkumu, 14. radiotechnický prapor, 62. rota zvláštního průzkumu a 11. eskadra spojovacího letectva. Zároveň byla vytvořena operační skupina Generálního štábu Polské armády, která pracovala při velitelství cvičení pod vedením divizního generála Eugeniusze Molczyka, prvního zástupce náčelníka Generálního štábu Polské armády.[10]

Úkoly 2. armády byly již 27. července stanoveny v šifrogramu maršála Jakubovského ministru národní obrany, divizníhu generálovi Wojciechu Jaruzelskému. Armáda ve složení tří divizí měla obsadit severní Čechy.[11]

Úkolem skupiny „Sever" bylo obsazení severních a západních Čech, přičemž byl mimořádně velký význam kladen na operační směr Karlovy Vary - Plzeň - České Budějovice, uzavírající hranice se Spolkovou republikou Německo. Tam byla vyslána 1. obrněná armáda, která byla nejrychlejším a nejsilnějším operačním svazem skupiny. Leteckou podporu skupiny zajišťovala 4. letecká armáda (štáb v Lehnici), podřízeny jí byly také letecké jednotky vyčleněné ze 16. letecké armády dislokované v NDR a z Baltského vojenského okruhu.

Skupina vojsk „Jih", jíž velel generálplukovník Konstantin Provalov (se štábem v Matyasfoldu u Budapešti), měla překonat československé hranice z Maďarska, NDR a Zakarpatské Ukrajiny. Složená byla z 20. gardové armády rozmístěné v NDR (štáb v Eberswalde), která tvořila druhý operační sled Skupiny vojsk Sovětské armády v Německu, Jižní skupiny vojsk Sovětské armády dislokované v Maďarsku a 38. armády ze Zakarpatského vojenského okruhu (štáb v Ivano-Frankivsku). Maďarská lidová armáda

vydělila 8. motorizovanou divizi pěchoty. Úkolem Skupiny vojsk „Jih" bylo obsazení Slovenska a jižních a středních Čech i s Prahou. Leteckou podporu zajišťovala 36. letecká armáda dislokovaná v Maďarsku. Výsadková vojska vydělila pro plánovanou operaci 7. gardovou výsadkovou divizi (štáb v Kaunasu), která měla obsadit Prahu, a 103. gardovou výsadkovou divizi (štáb ve Vitebsku), jejímž úkolem bylo obsazení Brna.

Účast Národní lidové armády NDR na intervenci zůstávala donedávna neobjasněná. Dnes již víme, že k intervenci byly určeny jednotky Lipského vojenského okruhu - 7. obrněná divize (štáb v Drážďanech) a 11. motorizovaná divize pěchoty (štáb v Halle). Dne 21. června 1968 vydal Walter Ulbricht jako předseda Rady národní obrany NDR rozhodnutí o vyhlášení bojové pohotovosti štábu Lipského vojenského okruhu a přípravě intervence.[12] Dne 29. července 1968 přešly tyto divize pod velení Štábu Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy.[13] Předpokládalo se, že 7. obrněná divize bude v rámci 20. armády operovat v oblasti na sever od Prahy, zatímco 11. motorizovaná divize pěchoty měla být v rezervě 1. gardové obrněné divize s eventuálním směrem působení na čáře Karlovy Vary - Plzeň - České Budějovice. Nakonec však východoněmecké jednotky 21. srpna 1968 do Československa nevkročily, pravděpodobně na prosbu jednoho z československých politiků podporujících intervenci. Ve štábu intervenčních vojsk v Milovicích se ale nacházeli východoněmečtí důstojníci a skupina vydělená z 2. spojovacího pluku východoněmecké armády. V Drážďanech byla umístěna radiostanice „Vltava", která vysílala pro občany Československa.

V době, kdy pokračovaly snahy o politické řešení československého problému, jejichž součástí byla setkání ve Varšavě, Čierné nad Tisou nebo nakonec v Bratislavě, čekala intervenční vojska v nástupních prostorech na signál k akci. Vedení KSSS považovalo rozhodnutí o zahájení operace „Dunaj" za krajní řešení. I přes to, že vojska zaujímala výchozí pozice od 29. července 1968, bylo konečné rozhodnutí o invazi učiněno až po alarmujících hlášeních z Velitelství Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy a Velitelství pozemních vojsk Sovětské armády, která varovala, že invazní armády nemohou déle vyčkávat, aniž by se vystavily riziku rozpoznání a ztráty faktoru strategického překvapení. Další události byly tedy podmíněny směřováním vojáků k silovému řešení.

Ve dnech 15. až 17. srpna 1968 se uskutečnilo zasedání nejvyššího vedení KSSS, které rozhodlo o vstupu do Československa v noci z 20. na 21. srpna. Dne 18. srpna byli o rozhodnutí a termínu invaze informováni vůdci stran „varšavské pětky". V noci 20. srpna 1968 (po 22.00 hod.) sovětský velvyslanec v Praze Červoněnko předal Dubčekovi rozhodnutí politbyra ÚV KSSS intervenovat v Československu. Ve stejném okamžiku mluvil telefonicky gen. Dzúr s ministrem obrany SSSR maršálem Andrejem Grečkem, jemuž slíbil, že československá armáda nebude klást intervenujícím vojskům odpor. Již 21. srpna v 00.20 hod. vydal rozkaz pozemním vojskům: *„Zabezpečit, aby v žádném případě nebylo použito zbraní (...), sovětským vojskům, která přešla na naše území, poskytovat maximální všestrannou pomoc."* Druhý rozkaz, určený 7. armádě protivzdušné obrany a 10. letecké armádě, stanovil: *„Zakazuji s okamžitou platností vzlet všech letounů bez souhlasu ministra národní obrany nebo náčelníka generálního štábu. Ukládám vám zabezpečit přistávání sovětských letounů na letištích Brno a Ruzyně."* [14] Také prezident Ludvík Svoboda, kterého informoval o „internacionální pomoci" Červoněnko, slíbil učinit vše, aby se zabránilo krveprolití.

Intervence

V noci z 28. na 29. července 1968 byly jednotky 2. polské armády v rámci cvičení „Pochmurné léto 1968" přeskupeny do nástupních prostorů, které se nacházely 20 až 40 km od hranic s Československem. Začalo čekání doprovázené rozsáhlou propagandistickou akcí mezi vojáky, která měla odůvodnit intervenci.[15] Domlouval se systém velení armády a vztahy s vyššími velitelstvími. V této době navštívil štáb armády velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál Ivan Jakubovskij a do štábu byla přidělena styčná skupina letectva Sovětské armády, jíž velel generálmajor Plotnikov.

V rámci spolupráce s ministerstvem vnitra, které realizovalo vlastní opatření ve vztahu k Československu, se 30. července uskutečnilo setkání náčelníka Správy Vojenské kontrarozvědky brigádního generála Teodora Kufla a velitele Vnitřních vojsk brigádního generála Bronislava Kuriaty s představiteli ministerstva, věnované organizaci táborů pro uprchlíky z ČSSR. Jeho závěrem bylo, že veškeré záležitosti spojené s touto problematikou převezme ministerstvo vnitra, které mělo v každém příhraničním okrese připravit střediska soustředění a separace.[16]

Dne 19. srpna 1968 ve 20.00 hod. obdržel velitel 2. polské armády z velitelství cvičení „Dunaj" rozkaz k zahájení realizace úkolů spojených s intervencí.[17] Nařizovalo se do 20. srpna do 18.00 hod. vydat jednotkám munici a hodina „H" - překročení státní hranice - byla určena na 00.00 hod. 21. srpna 1968. Jednoznačně se rovněž přikazovalo: *„Vůči oddílům ČSLA, Lidových milicí a jednotlivým občanům, kteří*

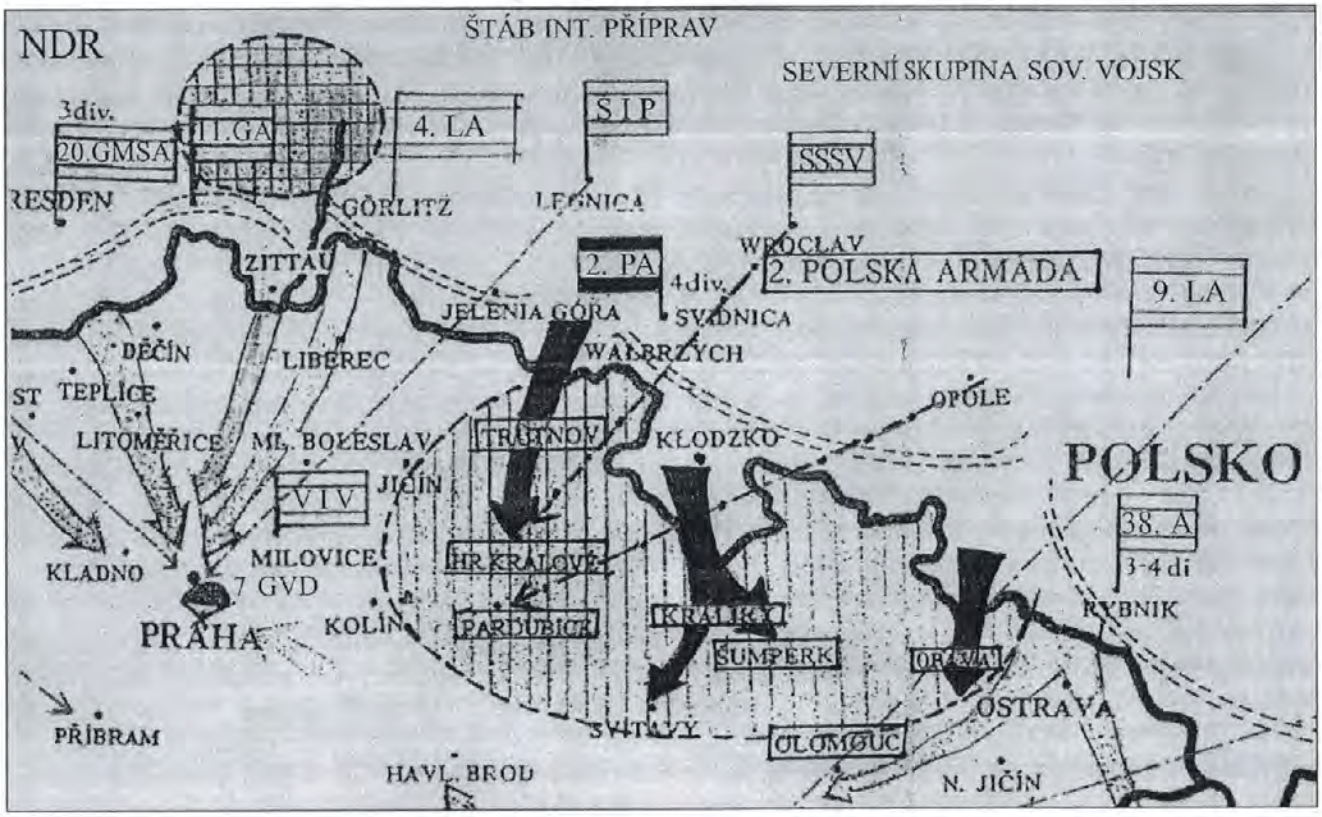

Prostor nástupu a cíle 2. polské armády z 20. na 21. srpna 1968
(podle Benčík, A.: Rekviem za Pražské jaro. Praha 1998)

se proti našim vojskům postaví se zbraní v ruce, použít zbraně a odzbrojit." [18] Na tomto základě vydal gen. Siwicki následující den operační direktivu č. 2: „*Politická krize v Československu vstoupila do stadia, v němž českoslovenští straničtí a státní představitelé považovali za nevyhnutelné obrátit se o pomoc ke spojeneckým zemím. K poskytnutí této pomoci byla kromě jiných spojeneckých armád vyčleněna z polských jednotek 2. polská armáda.*" [19] Dále určil, že armáda v působení ve směru č. 1 - Broumov, Jaroměř, Kolín - a č. 2 - Krnov, Zábřeh, Havlíčkův Brod - měla „*udělovat pomoc levicovým silám ČSSR, nedopouštět převzetí moci kontrarevolučními živly a zajišťovat výdobytky socialismu bratrského národa.*"

Oblast působení zahrnovala území u Ústí nad Labem, podél Labe k soutoku s Vltavou, Kralupy, Čáslav, Havlíčkův Brod, Brno, Olomouc, Opavu. Jednalo se o celý Východočeský a velkou část Jihomoravského kraje.

Vojenské akce byly zahájeny 20. srpna 1968 kolem půlnoci. Hranice v Lubawce a Mieroszowie překročila 11. obrněná divize, která měla obsadit prostor mezi Čáslaví, Kolínem, Vrchlabím a Trutnovem. V prvním sledu se pohybovala 1. rota 1. útočného praporu, která obsadila a odzbrojila posádky československých pohraničních objektů, čímž otevřela cestu jednotkám divize. V oblasti Opavy a Krnova hranice překročila 10. sudetská obrněná divize, jíž otevřela cestu 2. rota 1. útočného praporu. Úkolem divize bylo obsadit prostor Havlíčkův Brod - Litomyšl - Šumperk, což bylo ale již během pochodu změněno: 5. mechanizovaný pluk byl nasměrován do Olomouce, jelikož postup sovětských jednotek, které měly město obsadit, byl značně zpožděn.[20] Oddíly Polské armády zdržované překážkami na silnicích obsadily plánované pozice večer 21. srpna nebo ráno 22. srpna 1968. Večer 23. srpna byl štáb armády přemístěn ze Svídnice do Hradce Králové.

Napravo od 2. armády působící sovětská 20. obrněná divize, umístěná v mírové době ve Świętoszowie, prošla přes Jakušický průsmyk na jih Čech do oblasti Českých Budějovic.

Nalevo od polských vojsk působící 24. gardová motorizovaná divize pěchoty, jež byla součástí 38. sovětské armády, překročila polsko-československou hranici 20. srpna 1968 kolem 24.00 hod. v prostoru Karviné a Těšína. Ve 3.00 hod. byla obsazena Ostrava, kam se také přemístil štáb divize.[21] Na polsko-československé hranici od Těšína do styku s hranicí se SSSR panoval klid a nedošlo tam k žádným pokusům o obsazování nebo odzbrojování československých pohraničních objektů.[22]

Po dosažení určených operačních prostorů vytvořily divize 2. armády velitelství posádek v těchto městech: 11. obrněná divize - Trutnov, Dvůr Králové, Hořice, Hradec Králové, Pardubice, Přelouč, Čáslav a Jaroměř; 10. obrněná divize - Šumperk, Ústí nad Orlicí, Svitavy, Bystřice, Hlinsko, Žďár nad Sázavou a Havlíčkův Brod. Bojové jednotky pak přistoupily k blokování posádek Československé lidové armády

rozmístěných v oblasti působnosti 2. armády. V souvislosti s tím, že jednotky ČSLA zachovávaly klid, vydal velitel 2. armády rozkaz, podle něhož neměly být odzbrojovány; původně totiž měly být posádky obsazeny a jednotky v nich umístěné měly být tudíž odzbrojeny. Po rozhovorech v Hradci Králové mezi delegací Polské armády, prvním tajemníkem KV KSČ a velitelem 10. letecké armády generálem Kúkelem 22. srpna 1968 bylo také rozhodnuto nerozmísťovat ve městě jednotky a těžkou techniku.[24]

V druhém sledu armády zůstávala 4. pomořská mechanizovaná divize, rozmístěna v oblasti Sobótka - Ząbkowice Śląskie - Strzelin. Měla být připravena k přesunu do oblasti Mladá Boleslav - Nymburk. Již během operace, 21. srpna 1968, byl 17. mechanizovaný pluk této divize podřízen 10. obrněné divizi a odeslán na jih od Mezilesí k obsazení retranslační televizní a rozhlasové stanice v Ústí nad Orlicí.[25]

Zbylé jednotky měly vykonávat úkoly vyplývající z jejich specializace. Například 66. pluk protiletecké obrany zajišťoval velitelské stanoviště 2. armády, 10. spojovací pluk zajišťoval spojení štábu armády s podřízenými jednotkami, 14. radiotechnický prapor rozpoznával vzdušné objekty v oblasti odpovědnosti armády. Druhé armádě podřízený 15. pluk Vojsk vnitřní obrany ponechal svoje hlavní síly v oblasti stálé posádky v Prudniku, 1. prapor však 23. srpna 1968 přešel do oblasti Krnova s úkolem blokovat místní československou jednotku.

Štáb armády byl umístěn na letišti v Hradci Králové a podléhal velitelství Skupiny vojsk „Sever", při kterém se nacházela operační skupina Generálního štábu Polské armády. Zde je třeba zdůraznit, že velitelství 2. armády nebylo štábem skupiny vojsk „Sever" informováno o rozmístění, úkolech a plánech bezprostředních sousedů. Jak během operací, tak i později neexistoval žádný společný postup ani spojení se sousedními sovětskými divizemi a armádami. Neexistovalo také - ačkoliv 2. armáda ochraňovala letiště v Hradci Králové, Pardubicích, Milovicích a Čáslavi - spolupráce se sovětskými leteckými jednotkami, rozmístěnými na těchto místech, jelikož po skončení první fáze operace byla stažena sovětská skupina pro navádění letectva.

Již v první etapě operací, 20. srpna 1968, byla očekávána velká aktivita českých radiostanic. Pro jejich lokalizaci, neutralizaci a pro rozpoznání systému spojení a velení ČSLA (jíž podléhala většina radiostanic vysílajících „nepřátelské" programy) byla soustředěna velká síla jednotek průzkumu a radioelektronického boje. Úkoly s tím související vykonávaly: 7. radioelektronický pluk Vojenské kontrarozvědky, 49. pluk vrtulníků, 1. útočný prapor (bez 1. a 2. roty), 11. radioelektronický prapor a prapor Vojenské kontrarozvědky. Úkolem jednotek Vojenské kontrarozvědky bylo také likvidovat nelegální tiskárny letáků.

Doposud neznámou oblastí byla činnost těch součástí okupačního systému, které byly spojeny se zvláštními službami. Při operaci „Dunaj" bylo zodpovědností Vojenské kontrarozvědky kontrašpionážní zajištění operace, zjišťování „nepřátelských" radiostanic a působení proti nim, vyšetřování, pátrání a zajišťování pořádku.[26]

Součástí velení 2. armády byla Správa Vojenské kontrarozvědky, vedená plk. Edmundem Bułou, náčelníkem Správy Vojenské kontrarozvědky Slezského vojenského okruhu. Správa byla složena ze tří oddělení a skupiny radiové kontrašpionáže.[27] Podřízena jí byla oddělení Vojenské kontrarozvědky u divizí rozmístěných v Československu. Síly Vojenské kontrarozvědky vyslané do Československa měly celkem 552 vojáků. Při Správě Vojenské kontrarozvědky pracovala rovněž skupina z ministerstva vnitra, složená z 33 příslušníků.[28] Podporu radiové kontrarozvědky vojenské tajné služby zajišťovalo pět likvidačních skupin a skupina radiové kontrašpionáže krátkého dosahu, které byly vyslány samostatným oddělením Radiové kontrašpionáže ministerstva vnitra.

Zároveň byla ve vedení Vojenské kontrarozvědky vytvořena operační skupina, kterou řídil plk. Czesław Kiszczak. Měla držet stálou službu, udržovat spojení se Správou Vojenské kontrarozvědky 2. armády a analyzovat a zpracovávat údaje týkající se operační situace vojsk rozmístěných v Československu.[29]

Velení posádek umístěných v Československu bylo složeno z velitele, jeho zástupce pro věci politické a zástupce ve věcech kontrašpionážních. Ke každému velitelství byli rovněž přiděleni jeden nebo dva příslušníci ministerstva vnitra.

Polští tankisté v Šumperku (Sbírka VM v Šumperku)

Bezprostřední reakce obyvatel na vstup vojsk (Sbírka VM v Šumperku)

Je třeba zdůraznit, že již v direktivě z 20. srpna 1968 velitel 2. armády - kromě propagandistických frází určených vojákům - například *„vojska 2. armády vstupují na území bratrské a spřátelené země ČSSR, jejíž národ a zřízení je nerozlučně spjato s osudem celého socialistického tábora"* - rozkazoval velitelům, aby podřízené nabádali k přátelskému postoji k československým vojákům i civilnímu obyvatelstvu, nedopouštěli vznik škod na majetku občanů a společnosti ČSSR, zejména v průběhu přeskupování vojsk, postupovali rozvážně, a pokud to bude možné, vyhýbali se užití síly vůči provokacím.[30] Již v průběhu přesunu obdržely jednotky rozkaz gen. Floriana Siwického, zakazující samovolné rekvírování, a také příkaz, aby se obrátily na československé instituce s žádostmi o příděl jakýchkoliv zásobovacích prostředků (brambor, zeleniny, potravin a paliva).[31] Všechny tyto prostředky byly k jednotkám dováženy z polského území. Až do konce pobytu polských vojsk v Československu byl systém jejich zásobování založen na dodávkách z Polska; za tímto účelem byla v oblasti Kladsko - Mezilesí vybudována zásobovací základna, odkud si divize vlastní dopravou odebírala dodávky. Dobová spotřeba materiálních prostředků vojsk byla odhadována na 23 až 28 vagonů, přičemž zpočátku byly dodávky kvůli bojkotu českých železničářů prováděny automobilovou dopravou. V pozdějším období plnila nejdůležitější roli železniční doprava.

Podle informace náčelníka Generálního štábu ČSLA gen. Rusova se 25. srpna 1968 na území Československa nacházelo 27 intervenčních divizí v plném bojovém stavu, z čehož bylo 12 divizí obrněných, 13 divizí motorizované pěchoty a dvě výsadkové divize a také jedna letecká armáda vybavená všemi prostředky včetně raketových. Těžká vojenská technika byla zastoupena 6 300 tanky, 2 000 děly, 550 bojovými a 250 dopravními letadly.[32]

První fáze operace skončila vojenským úspěchem, nedošlo ke střetům s československou armádou, byla zablokována kasárna a letiště a pod kontrolou byly sklady paliva, střeliva a výzbroje. Nevyřešeným problémem zůstávala politická legalizace intervence. Pasivní odpor společnosti - demonstrace, rozsáhlá distribuce letáků, činnost podzemních radiostanic - způsoboval, že vzrůstalo ohrožení již dosažených cílů. Nepodařilo se vytvořit tribunál ani revoluční vládu a hrstka politiků KSČ, kteří se smířili s kolaborací, byla odtržena od společnosti a nebyla reprezentativní ani pro kremelskou partokracii. Jako nevyhnutelné se záhy ukázalo zahájení rozhovorů s reformním vedením KSČ v čele s Dubčekem a prezidentem Svobodou. Nejistý výsledek moskevských rozhovorů znamenal nezbytné posílení intervenčních sil. Trvaly obavy z případné aktivizace ČSLA, podpořené tím, že propaganda nebyla příliš úspěšná. Velitelům československých oddílů se dařilo zachovávat disciplinovanost jednotek a z celé země přicházely zprávy o incidentech a všeobecném odmítání spolupráce. Posílení intervenčních sil bylo považováno za žádoucí jak z vojenského hlediska (posílení blokád), tak i jako součást politického nátlaku na československé vedení.

Již 23. srpna 1968 byly na Generálním štábu Polské armády připraveny plány blokování jednotek ČSLA, které *„měly být uplatňovány v případě potřeby"*.[33] V tomto případě to znamenalo odzbrojování, v případě odporu použití všech bojových prostředků. Ve stejný den navštívili velitelství armády náměstek ministra obrany gen. Tadeusz Tuczapski a brigádní gen. Wojciech Barański. Pod jejich velením byly určeny úkoly pro armádu v případě vyostření situace. Dne 24. srpna ministr obrany SSSR maršál Grečko vydal rozkaz ve věci příprav na odzbrojení ČSLA nebo odražení jejího ozbrojeného vystoupení.[34] Za tímto účelem byly posilovány blokády a na území ČSSR byly vysílány nové jednotky. Přeskupeny byly rovněž jednotky 2. armády, Severomoravský kraj byl i s Olomoucí předán Sovětské armádě a 23. srpna 1968 byl 25. mechanizovaný pluk, který doposud město okupoval, přesunut do Šumperku.

Posílena byla také 2. polská armáda. V souladu s direktivou ministra národní obrany z 25. srpna 1968 vstoupila do ČSSR 4. pomořská mechanizovaná divize, která se doposud nacházela v týlu armády. Jejím úkolem bylo blokování posádek ČSLA v Mladé Boleslavi a Milovicích. Z 16. obrněné divize byl vyčleněn

1. tankový pluk, který byl nasměrován do Mezilesí, kde byl podřízen 6. pomořské vzdušně-výsadkové divizi, jež se letecky i po zemi přesunula z výcvikového prostoru „Muszaki" na Mazurech a 26. srpna 1968 se soustředila v kladské kotlině. Úkolem divize bylo blokovat posádky ČSLA v severní části Východočeského kraje.[35] Do Československa byly jako posila odeslány také dva motorizované prapory 10. pluku Vojsk vnitřní obrany. Zároveň byly přeskupeny síly, jež měly posílit blokády a zablokovat doposud nezajištěné jednotky.[36]

Celkem měla Polská armáda v Československu téměř 30 000 vojáků, 750 tanků, 592 obrněných transportérů a kolem 7 000 automobilů.[37]

Jedním z nejzávažnějších problémů byla činnost „nelegálních" radiostanic. První z nich začaly vysílat již v poledne 21. srpna 1968 a přinášely rovněž programy v polštině.[38] V prvních dvou dnech intervence jednotky Polské armády zneškodnily dvě radiostanice – v Hradci Králové a Mělníku – a dvě televizní retranslační stanice – v Pardubicích a Trutnově.[39] Boj proti radiostanicím se stal hlavním úkolem zvláštních jednotek 2. armády a jí přidělené 6. výsadkové divize.

V období pobytu polských jednotek na území Československa došlo mnohokrát k událostem označovaným jako „mimořádné". Nejznámější z nich byl incident v Jičíně, kde 7. září 1968 jeden z vojáků ve službě, který se nacházel pod vlivem alkoholu, zahájil palbu do skupiny civilistů, přičemž dvě osoby zabil a šest, včetně dvou polských vojáků, těžce zranil.[40] Mnohokrát byla v oblasti rozmístění polských jednotek zaznamenána střelba neznámého původu a také vojáci plníci strážní službu zranili několik osob. Při dopravních nehodách a v důsledku neopatrného zacházení se zbraní zahynulo deset vojáků. Zaznamenány byly také dva případy dezerce.[41]

Ve dnech 24. až 26. srpna 1968 se v Moskvě uskutečnily rozhovory mezi československou delegací, v jejímž čele stáli Ludvík Svoboda a Alexander Dubček, a delegací sovětskou, jíž vedli Leonid Brežněv a Alexej Kosygin. Dne 26. srpna československá delegace podepsala tzv. moskevský protokol. Výměnou za slib pacifikace země bylo ujištění, že intervenční vojska budou stažena po likvidaci ohrožení socialismu v Československu. Od tohoto okamžiku začalo napětí polevovat. Intervenční jednotky zahájily stahování z měst a soustředily se v lesích a na územích kolem měst. Během návštěvy československé delegace v Moskvě 3. října 1968 byla projednána realizace moskevského protokolu. Sovětská strana informovala o plánu ponechat kontingent svých vojsk v Československu, o čemž měli dále jednat Kosygin a Černík. Dne 16. října 1968 byla v Praze podepsána smlouva o podmínkách dočasného pobytu Sovětské armády na území Československa.

Rozmístění stálého sovětského kontingentu umožnilo zahájit stahování intervenčních vojsk. Ministr národní obrany PLR vydal 23. října 1968 rozkaz, podle něhož byl velitel 2. armády povinen do 11. listopadu 1968 vyvést jednotky Polské armády z Československa a rozpustit velitelství posádek.[42] Dne 2. listopadu 1968 byla 2. armáda přeskupena, dočasně zůstal v ČSSR pouze 25. mechanizovaný pluk 10. obrněné divize.[43] Dne 12. listopadu 1968 v 7.00 hod. překročil hranice poslední transport stahujících se polských jednotek – automobilový sled 25. mechanizovaného pluku, společně s nímž se do vlasti přeskupila operační skupina Generálního štábu Polské armády, která působila při velení operace „Dunaj".[44] Bylo to zároveň ukončení účasti polských jednotek na této operaci – v rámci invaze do Československa působily na jeho území 84 dnů.

Nejvyšší vládní i armádní místa hodnotila účast Polské armády na intervenci jednoznačně pozitivně. Zdůrazňovalo se, že vedení takového počtu vojsk na území cizího státu proběhlo v souladu s plány a fungování logistiky bylo také bez výhrad. Pro řadu důstojníků byla účast na intervenci odrazovým můstkem pro další kariéru – například gen. Siwicki, velitel 2. armády, již v roce 1971 povýšil na prvního zástupce náčelníka Generálního štábu Polské armády a v roce 1973 se stal náčelníkem štábu a náměstkem ministra obrany. Dokonce i v 90. letech nebyla řada důstojníků, kteří se účastnili operace „Dunaj" (rozhovory s nimi publikoval Lech Kowalski[45]), schopna reflektovat důsledky intervence a spíše zdůrazňovali profesionalitu armády, zamezení materiálním i lidským ztrátám, velké porozumění pro kontakty s místními úřady nebo také plnou soběstačnost. Nemění to ale nic na tom, že Polská armáda v Československu plnila úlohu okupanta, nacházela se tam proti vůli vlády a společnosti, a intervence povážlivě zatížila vztahy mezi Poláky a Čechy.

Přeložil Luboš Veselý

POZNÁMKY

1. PAJÓREK, L.: Polska a „Praska wiosna". Udział Wojska Polskiego w interwencj zbrojnej w Czechoslowacji w 1968 roku. Varšava 1998. (Ed. pozn. - téma uchopilo ve skutečnosti již několik dalších autorů, žijících ve státech, které se na intervenci v roce 1968 podílely - například LATYŠ, M. V.: „Pražskaja vesna" 1968 r. i reakcija Kremlja. Moskva 1998.)

2. GARLICKI, A. - PACZKOWSKI, A. (eds.): Zaciskanie pętli. Tajne dokumenty dotyczące Czechoslowacji 1968 g. Varšava 1995, s. 51. Český přepis byl publikován v edici dokumentů: VONDROVÁ, J. - NAVRÁTIL, J. (eds.): Mezinárodní souvislosti československé krize. Prosinec 1967 - červenec 1968. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 - 1970, díl 4/1, Brno 1995, s. 73 - 116.

3. BENČÍK, A.: Operace „Dunaj". Vojáci a Pražské jaro 1968. Studie a dokumenty. Praha 1994, s. 19.

4. PAJÓREK, L.: Polska a „Praska wiosna", s. 51. V této knize byla podrobně popsána účast Polské armády na intervenci. Popis vojenských aspektů intervence, založený z velké míry na západních materiálech, však obsahuje řadu chyb a nepřesností.

5. Tamtéž, s. 108 - 109.

6. BENČÍK, A.: Operace „Dunaj", s. 24 - 25.

7. Tamtéž, s. 40.

8. Archivum Instytucji MON w Modlinie, 380/92/1030, Notatka służbowa głównego inspektora szkolenia gen. Tadeusza Tuczapskiego, dotysząca ćwiczenia operacyjno-strategicznego „Szumawa", k. 9-14.

9. CAW, 1489/1, Dyrektywa ministra obrony narodowej nr 01/Oper z 27.7. 1968 r. godz. 7,00 do przeprowadzenia ćwiczenia „Pochmurne lato '68", k. 1.

10. Tamtéž, 1498/17, Rozkaz operacyjny dowódcy 2. Armii WP nr 2, Świdnica, 20. 8. 1968, s. 40.

11. Tamtéž, 1498/1, Szyfrogram nr 2789/323/8 naczelnego dowódcy Zjednoczonych Sił Zbrojnych UW marzs. Iwana Jakubowskiego do ministra obrony narodowej PRL gen.dyw. Wojciecha Jaruzelskiego, 13.55 hod., 27. 7. 1968, k. 89-91.

12. BENČÍK, A. - PECKA, J.: Varšavská Čtyřka proti Československu 1968. Praha 1998, s. 44.

13. PREIS, L. - KURAL, V. - VILKE, M. (eds.): Die SED und der „Prager Frühling" 1968. Berlin 1996, s. 203.

14. Tamtéž, s. 119.

15. CAW, 1498/2, Meldunek operacyjny nr 01/Oper SG WP w sprawie realizacji zadań ćwiczenia „Pochmurne lato '68", 29. 7. 1968, godz. 16.00, k. 1.

16. Tamtéž, Meldunek operacyjny nr 02/Oper SG WP w sprawie realizacji zadań ćwiczenia „Pochmurne lato '68", 30. 7. 1968, godz. 16.00, k. 6.

17. Tamtéž, Meldunek operacyjny nr 022/Oper SG WP w sprawie realizacji zadań cwiczenia „Pochmurne lato '68", 20. 8. 1968, godz. 8.00, k. 33.

18. Tamtéž, Pismo dowódcy grupy „Północ" w ćwiczeniu „Dunaj" gen. armii Iwana Pawłowskiego do dowódcy 2. Armii WOP gen. bryg. Floriana Siwickiego, 19. 8. 1968, s. 135-136.

19. Tamtéž, 1498/17, Rozkaz operacyjny dowódcy 2. Armii WP nr 02, Świdnica, 20. 8. 1968, k. 40.

20. PAJÓREK, L.: opak. cit., s. 224.

21. Gen. Grigorij Jaškin, velitel 24. gard. divize motorizované pěchoty, je autorem paměti Etu žyzň ně pěrepišeš zanovo. Moskva 1994. Část vzpomínek týkajících se invaze v roce 1968 byla publikována v knize JIŘÍK, K. (ed.): Svědectví o roce 1968 v Ostravě. Studie, vzpomínky, dokumenty. Ostrava 1998, s. 197.

22. BENČÍK, A. - PECKA, J.: opak. cit., s. 116.

23. Zakládání velitelství posádek neprobíhalo všude podle plánu. Např. 21. srpna 1968 nebyly do Pardubic kvůli odporu civilních obyvatel města vpuštěny jednotky, které měly velitelství posádky založit.

24. CAW, Sprawozdanie operacyjne nr 004 z działalności 2. Armii WP w operacji „Dunaj" za okres od 8.00 do 17.00 dnia 22. 8. 1968, k. 52.

25. Tamtéž, Sprawozdanie operacyjne nr 022 z działalności 2. Armii WP w operacji „Dunaj" za okres od 8.00 do 16.00 dnia 21. 8. 1968, k. 42.

26. CAW, 1498/15, Ocena i wnioski udziału Wojskowej Służby Wewnętrznej w operacji „Dunaj", 19. 11. 1968, k. 18.

27. Plk. Bulemu podléhalo pět zástupců: plk Zbigniew Siekierzyński (šéf Odboru WSW vojenského námořnictva), plk. Bogusław Brodniewicz (zástupce šéfa Správy WSW SOW), pplk. Zbigniew Ginoacz (pro politické otázky), pplk. Adam Brodawka a pplk. Jan Szewczyk, zastávající dočasně funkci náčelníka štábu (odvolán byl do Polska 10. 9. 1968).

28. Skupinu ministerstva vnitra řídil plk. Henryk Żmijewski, zástupce náčelníka II. správy MSW.

29. A IPN, 00775/224, „Skład osobowy grupy operacyjnen na kierunek Czechoslowacji", k. 3.

30. CAW, 1498/17, Rozkaz operacyjny dowódcy 2. Armii WP nr 02, Świdnica, 20. 8. 1968, k. 45.

31. Tamtéž, Pismo dowódcy 2. Armii WP do podległych jednostek, 21. 8. 1968, k. 47.

32. BENČÍK, A: opak. cit., s. 118. Gen. Rusov tyto údaje uvedl 26. srpna 1968 na jednání branně bezpečnostního výboru Národního shromáždění, téhož dne však byla zahájena operace přeskupování oddílů 11. armády a jiných jednotek na území ČSSR, o čemž Rusov ještě nevěděl.

33. CAW, 1498/2, Sprawozdanie operacyjne nr 005 z działalności 2. Armii WP w operacji „Dunaj" za okres od 17.00 22. 8. do 8.00 dnia 23. 8. 1968, k. 54.

34. BENČÍK, A. - NAVRÁTIL, J. - PAULÍK, J. (eds.): Vojenské otázky československé reformy 1967 - 1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967 - 1968). Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 - 1970, díl 6/1, s. 280-281. gen. Provalov v hlášení psal: „Současně podle dispozic ministra obrany štáb skupiny [„Jih"] a štáby vyšších jednotek zpracovaly úkoly s cílem odzbrojit ČSLA, eventuálně odrazit její ozbrojený útok." Tamtéž, s. 291.

35. CAW, 1498/1, Dyrektywa ministra obrony narodowej nr 0045/Oper w związku z zaistniałą potrzebą zagęszczenia ugrupowania operacyjnego 2. Armii, 25. 8. 1968, k. 6.

36. PAJÓREK, L.: opak. cit., s. 161-162. Autor uvádí, že posílení vojsk nastalo z důvodu vyhodnocení poměrů vlastních sil a sil ČSLA a také na základě návrhu veliteství intervenčních vojsk, nepotvrzuje přímo, že přeskupení vojsk 24. 8. 1968 mělo za cíl přípravu na odzbrojení jednotek ČSLA, nacházejících se v prostoru, kde operovala 2. armáda WP.

37. PAJÓREK, L.: opak. cit., s. 211.

38. CAW, 1498/8, Informacja o stanie moralno-politycznym wśród żołnierzy 2. Armii biorącej udział w działaniach „Dunaj" wg danych z godz. 14.30 21. 6.1968, k. 69-70.

39. Tamtéž, 1498/19, Grupa operacyjna Sztabu generalnego medunek bojowy nr 01, Sztab 2. Armii Świdnica, 14.00 hod., 22. 8. 1968, k. 2.
40. Tamtéž, 1498/6, Informacja WSW o wypadkach nadzwyczajnych.
41. PAJÓREK, L.: opak. cit., s. 218.
42. CAW, 1498/1, Dyrektywa nr 004/II/Oper w sprawie zakończenia udziału wojsk 2. Armii w operacji „Dunaj", 23. 10. 1968, k. 37.
43. Tamtéž, Dyrektywa ministra obrony narodowej nr 005/Oper w sprawie rozformowania 2. Armii WP, 2. 11. 1968, k. 128.
44. Tamtéž, 1498/2, Sprawozdanie operacyjne nr 0068 z działalności 2. Armii WP w operacji „Dunaj" za okres od 8.00 6. 11. do 8.00 dnia 12. 11. 1968, k. 128.
45. KOWALSKI, L.: Kryptonim „Dunaj". Udział wojsk polskich w interwencji zbrojnej w Czechosłowacji w 1968 roku. Varšava 1992.

STRESZCZENIE

Udział Wojska Polskiego w interwencji w Czechosłowacji

Praska Wiosna w 1968 r. wywołała wśród państw Układu Warszawskiego zaniepokojenie „kontrrewolucją". Z tego powodu Sztab Generalny Armii Radzieckiej, który pełnił rolę Naczelnego Dowództwa wojsk Układu Warszawskiego rozpoczął przygotowania do interwencji. W kwietniu rozpoczął przygotowania także Sztab Generalny Wojska Polskiego. Próbą gotowości do interwencji stały się ćwiczenia wojskowe pod kryptonimem „Szumawa" w czerwcu i lipcu, które płynnie przeszły w operację „Dunaj" czyli inwazję Czechosłowacji w nocy z 20 na 21 sierpnia.

Częścią grupy armii „Północ" była 2. Armia Wojska Polskiego utworzona ze Śląskiego Okręgu Wojskowego pod dowództwem generała Floriana Siwickiego. Armia składająca się z 3 dywizji miała obsadzić północne Czechy i część Moraw. Po zajęciu zakładanych obszarów polskie dywizje tworzyły dowództwa, m.in. 10 dywizja pancerna w Šumperku. Częścią dowództwa 2. Armii był kontrwywiad składający się z 552 żołnierzy mający za zadanie m.in. zwalczanie nieprzyjacielskich radiostacji i nadajników.

Ze względu na to, że nie doszło do politycznej legalizacji interwencji i obywatele stosowali bierny opór, wojska okupacyjne obawiały się aktywizacji Czechosłowackiej Armii Ludowej. 23 sierpnia polski Sztab Generalny przygotował plany blokowania i rozbrojenia jednostek czechosłowackich. Dokonano także wzmocnienia wojsk interwencyjnych. Ogółem Wojsko Polskie dysponowało w Czechosłowacji 30 000 żołnierzy, 750 czołgami, 592 transporterami wojskowymi i 7000 samochodów.

Po podpisaniu tzw. protokołu moskiewskiego 26 sierpnia jednostki interwencyjne zaczęły wycofywać się z miast. 16 października podpisano w Pradze umowę o warunkach „tymczasowego pobytu" Armii Radzieckiej na terenie Czechosłowacji. Umożliwiło to wycofanie 12 listopada, po 84 dnia okupacji, ostatnich polskich oddziałów.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Teilnahme der Polnischen Armee an der Intervention in der Tschechoslowakei

Der „Prager Frühling" des Jahres 1968 führte bei den Vertretern der Länder des Warschauer Vertrages zur Beunruhigung über eine „Konterrevolution". Der Generalstab der Sowjetarmee, der die Rolle eines Vereinigten Kommandos der Armeen des Warschauer Vertrages spielte, begann daher eine Intervention vorzubereiten. Im April begann auch der Generalstab der polnischen Armee (Armia Polska) mit den Vorbereitungen. Die Militärübungen „Šumava" im Juni und Juli wurden zu einer Überprüfung der Einsatzbereitschaft zur Intervention, die fließend in die Operation „Dunaj" („Donau") oder die Invasion der Tschechoslowakei in der Nacht vom 20. auf den 21. August überging.

Bestandteil der Armeegruppe „Sever" („Nord") war die 2. Armee der Armia Polska, die aus dem Schlesischen Wehrkreis unter dem Kommando von Brigadegeneral F. Siwicki gebildet wurde. Die Armee mit drei Divisionen sollte Nordtschechien und Teile Mährens besetzen. Nach der Einnahme der Operationsräume bildeten die polnischen Divisionen Kommandanturen, so u. a. die 10. Panzerdivision in Šumperk. Bestandteil des Kommandos der 2. Armee war auch die Militäraufklärung mit 552 Soldaten, die u. a. auf die radiotechnische Bekämpfung feindlicher Radiostationen und -sender ausgerichtet war.

Da es nicht zu einer politischen Legalisierung des Einfalls der Truppen kam und die Bevölkerung passiven Widerstand leistete, befürchteten die Okkupationsarmeen aktive Handlungen der tschechoslowakischen Volksarmee. Am 23. September bereitete der polnische Generalstab einen Plan vor, die tschechoslowakischen Einheiten zu blockieren und zu entwaffnen und es kam zu einer Verstärkung der Interventionstruppen. Insgesamt hatte die Armia Polska in der Tschechoslowakei 30 000 Soldaten, 750 Panzer, 592 gepanzerte Transportfahrzeuge und etwa 7000 Autos.

Nach der Unterzeichnung des so genannten Moskauer Protokolls vom 26. August begannen die Interventionseinheiten, aus den Städten abzuziehen. Am 16. Oktober wurde in Prag ein Vertrag über den „zeitweiligen Aufenthalt" der Sowjetarmee auf dem Territorium der ČSSR unterzeichnet. Dies ermöglichte, dass ab dem 12. Dezember nach 84 Tagen Okkupation die letzte polnische Einheit die Tschechoslowakei verließ.

1968

Z KRONIKY MÍSTNÍHO NÁRODNÍHO VÝBORU PÍSEČNÁ

Politické události

Rok 1968 patří mezi politicky nejrušnější a nejvýraznější roky našich národů. Pokusím se proto shrnout fakta, obsahující myšlenky a činy tohoto památného roku. Je to snad dějinná hra náhod, že v životě našich národů hraje význačnou roli právě osmička. Kolik je to v tisícileté paměti našich zemí letopočtů, které se staly křižovatkou historie: 1348 založena universita, 1618 - 1648 jako mezníky třicetileté války, revoluční rok 1848, vznik RČS 1918, 1938 její konec, 1948 rok socialisace. Nebyly to vždy roky vítězství, byly i zlé a neblahé, ale tak už to v životě národů bývá.

Politický rok 1968 začal projevem presidenta Ant. Novotného, který se očekával s velikým napětím. Mezi jiným řekl, že to bude rok, jehož výsledky ovlivní celý další vývoj republiky. A měl pravdu. Ještě na počátku ledna skončilo zasedání ÚV KSČ a funkce prvního tajemníka a funkce presid. republiky byly od sebe odděleny. Prvním tajemníkem KSČ se stal Alex. Dubček, Slovák a člen ústř. výboru KSČ a presidentem zůstal A. Novotný. Krajské, okresní výbory se postavily za Dubčeka a velká většina národa si tohoto muže téměř zamilovala. Událostem, které po tomto historickém lednu následovaly, říkáme „polednové a také progresivní". Na politickou scénu vystupují noví lidé, politikové a význační straničtí funkcionáři: O. Černík, J. Borůvka, O. Šik, J. Špaček, Č. Císař, G. Husák, J. Smrkovský, Fr. Kriegel, generál L. Svoboda a mn. jiných.

V březnu se hladina veřejného mínění neuklidnila a politické napětí stále vzrůstalo. A v této době velkou úlohu sehrály sdělovací prostředky (tisk, rozhlas a televise), které přinášely zprávy o událostech svobodně a bez cenzury. Veřejné mínění sílilo a vynutilo si odchod mnoha veřejných a stranických funkcionářů, kteří se neblaze exponovali v letech 1949 – 1968. Na Slovensku se objevuje požadavek federalisace.

Nesmírné pobouření mezi oběma národy vzniklo po zprávách o deformacích ve veřejném životě, straně a soudnictví, o zločinných procesech v létech 1949 - 60, o politických vraždách aj. Proud byl tak silný, že se nedal zastavit. Na mnoha shromážděních byl vysloven požadavek odstoupení A. Novotného z funkce presidenta republiky. Tento tak učinil a 30. března 1968 byl novým presidentem zvolen generál Ludvík Svoboda, pro něhož hlasovalo 282 poslanců a 6 se zdrželo hlasování.

Většina národa měla radost ze zvolení tohoto muže presidentem, k němuž hledí obyvatelstvo s úctou a láskou, jak si je pro své osobní vlastnosti a přínos, který vložil do boje za národní a státní samostatnost našich národů, pro svou oddanost socialismu, pro hluboký demokratismus a obětavé vlastenectví zasluhuje. Hrdina a velitel našich vojsk za hranicemi, velitel tažení od Buzuluku, přes Sokolovo, Duklu do Prahy.

V těchto pohnutých událostech za našimi hranicemi bylo zlověstné ticho. Jen kusé informace, bez hodnocení, bez účasti. Už dříve v únoru se setkal A. Dubček s J. Kádárem z Maďarska a Gomulkou v Polsku. Na počátku března na konferenci v Sofii a ku konci měsíce v Drážďanech se dostalo naší delegaci určitého varování, aby se na našem demokratisačním procesu nepřiživovaly protisocial. elementy.

V dubnu zasedal plenární ÚV KSČ, který schválil vypracovaný akční program strany, který obsahoval hlavní linii k realisaci hlavních úkolů našeho dalšího vývoje. Jedním z důležitých úkolů byla „rehabilitace". Připravovala se obnova dřívějších procesů, zkoumalo porušování zákonitosti, volalo se po nápravě křivd, po vysvětlení dřívějších událostí a záhad. Do konce roku však vysvětleny vůbec nebyly.

Dny byly nabity událostmi, denně mizely ze stánků náklady novin a lidé seděli mnohé chvíle u radií a televise. V těchto dobách ze států Varšavské smlouvy se ozývaly hlasy, které kriticky hodnotily situaci a události u nás. Do Prahy přijíždí maršál Jakubovskij.

Dne 8. dubna byla jmenována nová vláda s min. předsedou O. Černíkem. Předsedou parlamentu se stal J. Smrkovský a Dr. F. Kriegel předsedou ÚVNF.

Na počátku května odjela do Moskvy čsl. delegace: Dubček, Černík, Smrkovský a Bilak. Komuniké po skončené návštěvě však mnoho neříkalo. Vznikly dohady o návštěvě, do kterých přišla zpráva, že do Moskvy se sjely nejvyšší delegace z Bulharska, Maďarska, Polska, Něm. d. republiky bez účasti Československa. To ovšem byly zprávy velmi závažné. Na plenárním zasedání ÚV KSČ A. Dubček upozorňoval, že v našem státě vystupují antikomunistické a protisocial. živly, proti nimž nutno hájit nový obrodný proces. Na území našeho státu přijíždí první skupina vojsk Varšavské smlouvy na cvičení.

V červnu tisková kampaň proti našemu obrodnému procesu ve spojeneckých státech ještě zesílila. Informace byly jednostranné, vybírané k desorientaci vlastních čtenářů. Náš parlament přijal zákon o rehabilitaci a uzákonil zákaz cenzury, což byla velká událost pro naše sdělovací prostředky.

Opravuje se zápis na str. 211 řádek 6.7.8. zdola v tom smyslu, „že informace tisku ve spojeneckých státech byly pravdivé a nevedly k desorientaci vlastních čtenářů".

Do těchto událostí přišla výzva s názvem 2000 slov, kterou podepsalo mnoho našich vědců, kul. pracovníků a sportovců.

Tato výzva se různě hodnotila, ale naprosto negativně ve státech Varšavské smlouvy a byla zde hodnocena jako otevřená výzva reakce k ohrožení socialismu ba jako výzva ke kontrarevoluci.

V červenci cvičení spojeneckých států Varš. spolku skončilo a nervozitu způsoboval pomalý odsun vojsk z území státu. Vedení naší KSČ dostalo dopisy od pěti stran social. zemí (kromě Rumunska). Předsednictvo ÚV KSČ na dopis (v němž byli naši představitelé zváni na společnou schůzku) odpovědělo návrhem na dvoustranné jednání. Do Varšavy se však sjeli vedoucí činitelé pěti států V. smlouvy. Na naši obranu a obhajobu vystoupili veř. činitelé Jugoslávie, Rumunska, Ital. kom. strany, Franc. kom. strany a Velké Británie.

Z Varšavského zasedání byl poslán našemu vedení dopis, ve kterém se poukazuje na to, že u nás vznikla situace, která ohrožuje základy socialismu a zájmy ostatních social. zemí. Zároveň byly stanoveny úkoly naší straně. V odpovědi naše strana odmítla tvrzení obsažená v dopise. Byl přijat návrh KSČ na dvoustranné jednání představitelů KSČ a KSSS na území našeho státu.

Na schůzku v Černé nad Tisou odcestovala naše delegace a 29. července začalo jednání. Rozhovory skončily 1. srpna společným prohlášením, které mnoho neříkalo. Usneseno, aby se zástupci stran Bulhar., Maď., Polska, NDR a KSSS sešli 3. srpna v Bratislavě. Jednání bylo jednodenní a zpráva o jednání hlásila, že mezi účastníky došlo k smírnému řešení všech sporných otázek.

Vše se zdálo být na nejlepší cestě k všeobecnému uklidnění. Do Prahy přijel představitel Jugoslávie pres. Broz-Tito a nejvyšší představitel Rumunska Nikol. Ceaučesku, oba bouřlivě vítáni a pozdravováni. V Karlových Varech se sešli naši straničtí představitelé s delegací NDR v čele s W. Ulbrichtem. Bylo však stále jasnější, že něco visí ve vzduchu. A tak na zasedání předsednictva ÚV KSČ došla zpráva, že 20. srpna 1968 o 23. hod. překročila vojska pěti států státní naše hranice. Stalo se tak bez vědomí presid. republiky, předsed. Národního shromáždění, předs. vlády, bez prvního tajemníka strany.

Opravuje se proto zápis na str. 213. Zápis na řádcích 7 až 17 má znít:

Dr. G. Husák říká: 17. srpna 1968 píše politické byro ÚV KSSS předsednictvu naší strany dlouhý oficiální dopis, v němž upozorňuje, že dohodnutá usnesení se u nás neprovádějí a vývoj směřuje do nebezpečných poloh. Tento vážný dokument byl předsednictvu KSČ předložen asi hodinu po tom kdy bylo oznámeno, že vojska pěti států k nám vstoupila.

Spojenci podle dokumentů a dle jejich projevů tento krok udělali z obavy o vývoj socialismu u nás, z obavy o ohrožení socialistického tábora a proto, že při ztrátě důvěry k vedení naší strany neviděli jiné východisko.

Proto také usnesení předsednictva ÚV KSČ v noci z 20. na 21. srpna 1968 o tom, „že vstup vojsk je popřením základních norem mezinárodního práva" je netřídní přístup k problémům, lidem nevysvětluje co přicházelo a jak se vztahy mezi námi a pěti státy zauzlovaly. Proto jako takové bylo v celé šíři zrušeno a odvoláno.

Útoky reakčních sil jsou velmi vyostřené a používají rozvratných hesel jako: „ČSR je okupovaný stát". Odtud vznikají slova okupace, okupovaný a p. Jsou na našem území některé jednotky Sovětské armády. Jsou zde podle dohody. Tyto přesně dodržují a do našich polit. a hospodář. záležitostí nezasahují. Opravují se proto v tomto smyslu i výrazy okupace a p. v zápisu kroniky.

Předsednictvo ÚV KSČ vydalo provolání, v němž považuje tento akt za odporující nejen základním zásadám vztahů mezi social. státy, ale za popření základ. norem mezinárod. práva. Nastává katastrofa a obsazení státu. Vedoucí činitelé naší strany, vlády a Nár. shromáždění odvezeni neznámo kam, president musil zůstat na Hradě. Situace byla zoufalá. V Praze, Košicích, Prostějově a jinde okup. vojska střílela do lidí, byli mrtví a zranění. Na silnicích, budovách byly způsobeny milionové škody. V rozhlase, kde hlasatelka vysílala do obsazení budovy, bylo slyšet střelbu a rachot pušek a samopalů.

V pátek 23. srpna odletěl pres. L. Svoboda do Moskvy s Dr. Husákem, gener. Dzúrem, min. Kučerou, Pillerem, Indrou a Bilakem. Tam už byli dopraveni Dubček, Černík, Smrkovský a Kriegl. Z Moskvy se delegace vrátila 27. srpna. Lidé trpělivě čekali. A možno říci, že naši potomci se budou ptát, jak to bylo možné, že občané tak malého státu, různého smýšlení unesli na svých bedrech tu tíhu zodpovědnosti, odvahy a rozvahy, statečnosti a státnosti bez zhroucení a krveprolití.

V těchto pohnutých dnech zasedalo Nár. shromáždění nepřetržitě a poslanci v budově spali a jedli a budovu opustili 29. srpna 1968. (po osmi dnech).

Dne 22. srpna v jednom z pražských závodů se sešli delegáti mimořádného XIV. sjezdu KSČ. Účastnilo se ho 1192 delegátů, který však později nebyl uznán za legální a usnešení zrušena.

Naše vesnice v těchto dobách:

Zpráva o obsazení byla oznámena rozhlasem v ranních hodinách 21. srpna. Lidé zprávy sdělovali jeden druhému, tvořily se hloučky a rozčileně se debatovalo. Přes vesnici jezdila auta s nápisy „okupanti táhněte domů" a j. Z aut byly rozhazovány letáky s obsahem proti obsazení země. Lidé bedlivě poslouchali zprávy z rozhlasu. Ve středu 21. srpna v poledne zněly závodní sirény na protest proti okupaci. Někde visely vlajky na půl žerdě. V továrnách a podnicích se dělalo. Také doprava pracovala. 22. a 23. srpna v obchodech a na MNV byly vyloženy listiny k podpisům proti okupaci, které podepsala velká většina obyvatelstva.

Opravuje se zápis na str. 214, 6. řádek zdola
„že v obchodech a na MNV byly 22. a 23. srpna vyloženy listiny k podpisům občanům proti okupaci".
v tom smyslu a dle pravdy, že v těchto listinách bylo napsáno:
1. aby sovětské armády odešly z území našeho státu,
2. aby se delegace našeho státu vrátila z Moskvy domů.

23. srpna byla vyhlášena generální stávka, zněly sirény továren a píšťaly lokomotiv.

Aby okupační vojska se špatně orientovala, lidé odstraňovali z rozcestí směrovky. Tyto činy neměly valného významu, ale na tom lze ukázat, jakého byli obyvatelé smýšlení.

26. srpna večer v 21 hod se konala ve Společ. domě schůze občanů (jediná a poslední), na které promluvil p. Ing. Görlich z Jeseníku, účastník mimořádného sjezdu KSČ. Účast malá, lid očekával návrat delegace z Moskvy.

26. srpna na protest proti okupaci houkají sirény, jezdí auta s houkajícími klaksony (zvony, které také měly zvonit - nezvonily).

26. srpna přes Písečnou od Supíkovic jela první auta s polským vojskem.

27. srpna houkaly sirény, klaksony, píšťaly lokomotiv na nádraží na uvítání naší delegace z Moskvy. Mezi obyvatelstvem nastalo všeobecné zklamání z moskevských porad.

Noviny Rudé právo z Prahy zastaveno a do vsi jest kolportováno tzv. spojené Rudé právo z ostravských časopisů. Televise vysílá z Ostravy jen určitou dobu. Podobně i rozhlas. A tak možno poděkovat těmto dvěma sděl. prostředkům, že jsme nezůstali bez zpráv.

Obdivovali jsme se organisátorům rozhl. vysílání z Prahy, Brna, Č. Budějovic, Plzně a Gottwaldova, kteří za velmi těžkých podmínek, hraničících až s dobrodružstvím, podávali zprávy. První Rudé právo přišlo z Prahy 3. září, kdy byla redakce vrácena Rudému právu.

Str. 215 - tisk, rozhlas a televise

Dnes každý ví, jaká ohromná moc je rozhlas, tisk a televise. Bez nich žádný režim nemůže existovat, jestliže na ně nemá vliv. U nás se tyto prostředky vymkly z vlivu strany a státních orgánů. Byly postupně řízeny skupinami lidí, kteří patřili do pravicového a antisovětského tábora. A tak těmito prostředky byl lid desinformován, věřil tomu, zvláště když v tomto duchu vystupovali významní představitelé strany a státu. A jen tak se mohlo stát, že události v naší obci tak jak se vyvíjely a jsou popsány v kronice na str. 214 a 215 byly konány pod vlivem, hesly a propagandou těchto sdělovacích prostředků.

Při těchto událostech docházelo také k nepěkným zjevům, na př. k panickému výkupu potravin a zboží. Prodavačka ve St. Zejfu prodávala najednou takové množství potravin, že musila obchod pro nedostatek zboží uzavřít. Proto se začalo prodávat jen určité množství zboží. Masa 1 kg, uzenin ½ kg. Dne 9. října přijela do Jeseníku sovětská posádka a ubytovala se v kasárnách, které musilo naše vojsko vyklidit. Tím se stalo, že mnoho našich vojenských rodin bylo odloučeno od rodin, manželů a otců.

Další události:

27. října byla podepsána smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk na našem území. Slovo dočasný jest velmi neurčité a kdy skončí, žádný nedovede blíže určit. V listopadu odcházejí vojenské jednotky zemí Varš. smlouvy kromě sovětského vojska z území našeho státu. 11. a 15. prosince projížděly přes Písečnou vlaky se sovětskými vojáky a zbraněmi do Jeseníku. Přijížděly od Glucholaz z Polska. Lidé zvláště těžce nesli to, že naši zemi spoluokupovaly jednotky NDR. V myslích lidí byly a žily vzpomínky na události poslední svět. války.

Během srpna a dalších měsíců z území našeho státu emigrovalo mnoho lidí do ciziny, buď ze strachu z příštích událostí, nebo z důvodů hmotných, z nečistého svědomí. Emigrovali i mnozí redaktoři, kteří k nám v rozhlase a televisi, novinách vlastenecky a socialisticky promlouvali a v dobách těžkých zradili. Dle prohlášení vlády však žádný občan z důvodů politických nebyl u nás zatčen. Byla zavedena částečná censura, poněvadž některé noviny (Listy, Reportér, Politika a j.) přinášely články protisocialistické,

protikomunistické a protisovětské.

Jisté je také to, že během roku v těchto událostech vyvstávaly síly zpátečnické, které se snažily dostat veřejný život a pol. poměry do poměrů buržoasních. Ústředí strany to vědělo a listopadová resoluce ÚV KSČ o tom podává důkazy. Politický život se uklidnil, krise stíhala krisi a za těchto poměrů končí tento památný rok.

V těchto bouřlivých událostech se pozapomínalo na hospodářské a finanční poměry. Mnoho organisací žádalo zvýšení platů (a také je dostalo), hrozilo se stávkami a tak pomalu narůstá inflace. Lidé tvořili před obchody fronty a vykupovali zboží všeho druhu. Utráceli hotové peníze, vybírali vklady a činili si takové zásoby, že je to až k neuvěření. Soli a zápalek mají mnozí na léta. Z obchodů zmizely látky, textil, koberce, přijímače, ledničky a j. Lidé nakupovali i takové zboží, které nepotřebovali, poněvadž věřili zprávám o inflaci a peněz. reformě. Ku konci roku byl úplný nedostatek nábytku, stavebnin a uhlí. Zásobování běžnými potravinami bylo však plynulé a celkem bez poruch. Klid a vytrvalou práci vykazovali naši zemědělci.

Doplňuje se:

Činnost MNV v těchto dobách byla normální, nepodlehla tendenčním vlivům. Totéž platí o práci a činnosti organ. KSČ a v místním JZD.

Složení komise:
Václav Šmerák, předseda KSČ
Anton Duben, předseda MNV a člen KSČ
Svatop. Kohoutek, člen KSČ a člen R MNV
Josef Sedláček, člen R MNV a KSČ
Josef Pažout, člen R MNV a KSČ
Jan Sapara, kronikář, bezpartijní

Oprava zápisu:
Dodatečný zápis pro obecní kroniku na rok 1968

Dle nařízení ONV v Šumperku prostřednictvím školské a kulturní komise se ukládá R MNV v Písečné provést shodnocení a kontrolu provedeného zápisu v obecní kronice za rok 1968.

Toto zhodnocení se zvláště dotýká zápisů o politic. událostech ve státě a obci. Během r. 1969 vyšla celá řada prohlášení nově zvolených vedoucích činitelů v KSČ, ve vládě a komunikačních prostředcích, která přinášejí nová fakta o polit. událostech roku a pravdivě vysvětlují činnost protistranických, protisovětských jednotlivých osob a celých skupin v r. 1968 do dubna 1969.

Toto hodnocení bylo provedeno na schůzi R MNV dne 15. prosince 1969 a usneseno, aby v té části kroniky, která pojednává o polit. událostech byly provedeny dodatečné opravy. Tyto provede v konceptu kronikář a po schválení komisí, pro tento účel zvolenou, bude poveden čistopis.

Zápis o dodatečné opravě byl schválen komisí dne 12. února 1970 a do kroniky zapsán dne 16. února 1970.

Jan Sapara, kronikář

Správnost zápisu potvrzuje:

V Písečné dne 18. února 1970. Ant. Duben

(podpis nečitelný), inspektor pro kulturu ONV,

24. března 1970

* Kronika obce Písečná se začala psát až v roce 1960. Retrospektivní zápis dovedl kronikář Josef Štůla jen do roku 1954. Pak v něm pokračoval učitel Josef Satrapa (*1903 Senice na Hané). Od r. 1963 důchodce, kroniku vedl do roku 1972, kdy se odstěhoval do Kyjova.

1968

FOTOKRONIKA SRPNOVÝCH DNŮ V JESENÍKU

Ve fotografickém archivu Vlastivědného muzea v Šumperku se nachází soubor 41 fotografií zachycujících události po 21. srpnu 1968 v Jeseníku.* Fotografie do muzejních sbírek zařadil Zdeněk Brachtl, správce muzea v Jeseníku, který však určil pouze jednoho autora, fotografa Františka Kyjovského - ostatní zůstali z pochopitelných důvodů v anonymitě. Vybrali jsme několik ukázek pro dokreslení atmosféry těchto pohnutých dní.

František Kyjovský zachytil skupinu mladíků, která psala na náměstí Svobody protiokupační hesla. Nejen za výkladními skříněmi se objevily nápisy podporujícími politiky „Pražského jara". Jeden z nich se solidárně obracel i k Polákům, další nápisy byly určeny Sovětům od jednoduchého: „Vraťte se domů" až po aktualizaci jejich nápisů z druhé světové války o odminovaných prostorech: „Prověřeno, kontrarevoluce tu není „Lidé podepisovali v průchodu z náměstí prohlášení podniku Severografie Liberec, aby se shromáždilo 14 milionů podpisů proti okupaci vojsky Varšavské smlouvy. 23. srpna proběhla na náměstí manifestace, za učitele zde vystoupil M. Kadlec. Z radnice - sídla městského národního výboru - se v srpnových dnech po městě šířilo vysílání Rozhlasu po drátě, které zajišťovali mj. místopředseda MěNV J. Till, Šedivý, Kozel aj.

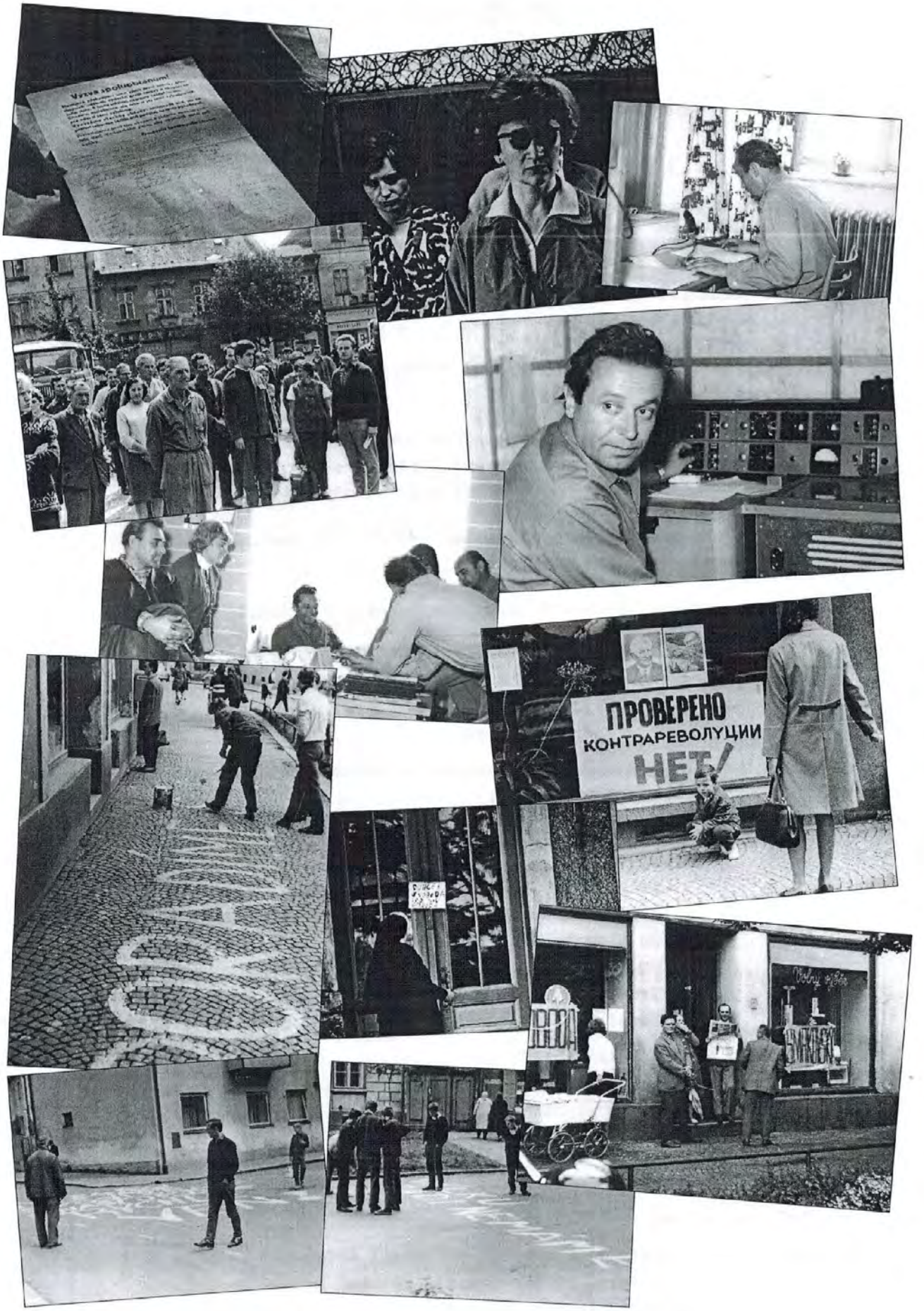

* Děkujeme vedení Vlastivědného muzea v Šumperku a zejména pak jeho historikovi PaedDr. Zdeňku Doubravskému za poskytnutí fotografií.

1968

„PERLIČKA“ Z LIDOVÉ TVOŘIVOSTI

Oznamujeme P T veřejnosti !!!,
že po týdenním usilovném přebudovávání zastaralých objektů,
jsme dokončili výstvbu nového hotelu a restaurace

" U PĚTI OKUPANTŮ "

Známka dobré služby a uspokojení všech nároků je v naší známé dlouholeté tradici.

H o t e l o v á služba je vybavena všemi modernimi prvky jako: Jakostní karabáče všeho druhu, postříbřené okovy, ledové sprchy, psychologická klimatizace a další nové neznámé vymoženosti.

R e s t a u r a c e má k dispozici velký výběr chutností a svůj sortiment bude dále rozšiřovat.

Jídelní výběr: /vyznačené ceny jsou pevné - v rublech /tvrdých/:

Polévka: Vývar z ruské blbosti 0,24

Studené předkrmy: Český nářez 0,60
Vejce ala zachvatčik 0,45
Antek v aspiku 0,70

Levná bezmasá jídla: Ruské přátelství na huntě 0,60
Pravá ruská pitomost 0,65

Hotová jídla: Česká sekaná v pěti obměnách:
po rusku 1,00
po sasku 0,90
po bulharsku 0,85
po uhersku 0,80
po polsku 0,75
Ivan v rýži 1,10
Mozeček ala Pavlovský 1,15

Minutky: Brežněv ala divočák 1,80
Kozí brada ala ajntopf 1,75
Kolder ala vypečenec 1,70

Moučník: Gomulka se šlehačkou 0,40

Machorka se podává jen na lékařský předpis.

Vodka se podává jen na čichání.

Jídla z nejčerstvějších surovin připravil šéfkuchař Antonín Novotný
Ceny překontroloval a na cho dohléží vedoucí Leonid Brežněv.
Vzornou obsluhu zajišťují: Drahomír Kolder, Vasil Bilak, Alois Indra.

Naše heslo: Spokojený přítel - náš cíl!

II. MISCELLANEA

JESENICKO V LETECH 1918–1938 OČIMA POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH

Mgr. Květoslav Growka, Státní okresní archiv Jeseník

Role pomocných věd historických se v dnešní době nedá již omezovat jen na služebnost „čisté" historii. Navíc v rámci jednotlivých disciplín pomocných věd dochází stále více jak k specializaci, tak k interdisciplinárním posunům. Vydělují se zcela nové podobory, jež prozatím postrádají punc oficiality, nejsou kodifikovány a nejsou v rámci studia historie vyučovány. A jestliže jejich obsahem jsou v dnešním historickém bádání spíše marginálie, zřejmě se tento stav ani nezmění. Ovšem právě tyto marginálie, či doplňkové a okrajové jevy velice přesvědčivě vypovídají o dobách, v nichž se zrodily. Použijeme tedy jejich metody zkoumání historických jevů na příkladě meziválečného Jesenicka.

Notafilie

Podoobor numismatiky, nauky o penězích, zabývající se problematikou papírových platidel.

Překotné události, které vedly ke vzniku samostatného československého státu, uvedly do běžného života mnohá provizoria. Stát nebyl kupř. připraven na osamostatnění měny a ani po jejím zavedení zhruba po čtyřech měsících nedošlo ke konsolidaci oběhu platidel. Do 1. března 1919 zůstávala Československá republika v měnovém společenství s Rakouskem, jehož cedulová banka zaplavovala trh inflačním oběživem. Stav platidel se od července 1918 do března 1919 zvýšil ze dvou na 35 miliard rakouských korun. Proto ministr financí Alois Rašín prosadil radikální měnovou odluku.[1] Stalo se tak zákonem ze dne 25. února 1919 č. 84/19 Sb., na jehož základě bylo provedeno okolkování bankovek a soupis jmění. Bankovky v hodnotě 10, 20, 50, 100 a 1000 korun byly opatřeny kolkem v hodnotě 1 % jejich nominální hodnoty, 50 % hodnoty bankovek bylo zadrženo a přeměnilo se ve státní zúročitelnou půjčku. V oběhu zůstaly jen neokolkované bankovky v hodnotě 1 a 2 koruny spolu s rakousko-uherskými mincemi. Jejich oběh se odhadoval na 220 milionů korun, ale bylo jich staženo za 295 mil. K, takže přes 60 mil. K bylo dovezeno ilegálně ze sousedních států. Toto opatření tedy jednoznačně sledovalo makroekonomické ukazatele k ozdravění měny. Vlastní provedení pak mělo dva závažné dopady.

Jednak se kolky daly snadno napodobit nejen domácími spekulanty, ale též z okolních států, v nichž vypukla hyperinflace. Nepomohl ani přísný zákon o padělání peněz z května 1919 (č. 269/19 Sb.). Falzifikáty byly zadrženy, falešné kolky znehodnoceny (improvizovaně razítkem či perem), v případě, kdy byla vyloučena spekulace, došlo k 50 % náhradě. Celková škoda v neprospěch držitelů bankovek však byla odhadována na 250 mil. Kč.

Dále šlo o negativní dopady v mikroekonomické oblasti, o čemž vypovídají mnohé záznamy v obecních kronikách té doby.

V kronice města Frývaldova[2] se píše:

Vláda v Praze učinila nařízení, aby papírové peníze vyskytující se ve vnitrozemí byly orazítkované a to se povedlo nalepením KOLKU se státním znakem na bankovky. Toto opatření mělo zabránit, aby papírové peníze z bývalých rakouských státních území a z ciziny byly pašovány. Již, když bylo okolkování prováděno, bylo důvěrníky obyvatelstva zjištěno, že tyto kolky nejsou úplně stejné. Malé rozdíly existovaly. Toto se za nějaký čas stalo pro obyvatele města přímo katastrofou.

Státními úřady byly hned ty, hned ony orazítkované kolky prohlášeny jako nepravé, podle toho bankovky jako zfalšované. Následkem bylo, že státní úřady (pošta, berní úřad) odmítly převzetí jakožto „falešné" okolkované bankovky.

Docházelo k následujícím případům: Koncem týdne vyzvedávaly peněžní ústavy u poštovního úřadu jisté obnosy, které zase byly předány dále podnikatelům na výplaty mezd a platů zaměstnancům. Obchodníkům, kteří nyní za tyto mzdy vydají obyvatelstvu potraviny a potom chtěli obnosy za několik málo dní poukázat přes poštu na své dodavatele, bylo u téhož poštovního úřadu vysvětleno, že bankovky jsou falešné. Takový zmatek se mohl lehce stát osudným. Obchodníci se zdráhali přijímat papírové peníze, jelikož neměli žádnou záruku, že tyto bankovky by byly druhou stranou opět použity k placení. Dělnictvo ale požadovalo potraviny za svoje výdělky. Opakovaně tak docházelo k velikému shlukování lidí u stát-

ních úřadů, zejména 15. listopadu 1919 u zdejšího poštovního úřadu. Pouze prozíravostí řídících vůdců tehdejší doby se podařilo zabránit výtržnostem.

K dopadům na ceny potravin se vyjadřuje kronika farnosti Skorošice:[3]

Peníze ztratily cenu a nastala drahota. [...] Pokles ceny peněz se projevil tím, že československá koruna má malou hodnotu. Proto i drahota dosáhla neslýchané výše.

Ceny na jaře 1920:

1 kg	*hovězího*	*14 K*
	telecího	*12 K*
	vepřového	*28 K*
	slaniny	*32 K*
pánské boty		*200 K*
1 m látky		*200 K*
1 m plátna		*35 K*

Kolkovaná 20 K bankovka (SOkA Jeseník, kronika obce Travná)

Současně s kolkovací akcí se rozběhly práce na přípravě emise papírových peněz vydaných státem. Státovky v hodnotě 1 a 5 Kč platily od 24. 9. 1919, 100 Kč 7. 7. 1919, 500 Kč 20. 10. 1919, 50 Kč 8. 11. 1919, 1000 Kč 12. 12. 1919, 20 Kč 31. 1. 1920 a 10 Kč od 26. 2. 1920. Řada z nich byla navržena v secesním pojetí Alfonsem Muchou, čímž přišly na svět sice bankovky výtvarně krásné, leč nedostatečně chráněné proti padělání, takže vypukl „zlatý věk falzifikace" a muselo se přikročit k vydání II. emise i za pomocí tiskárny v New Yorku.

I když okamžitý dopad na drobné vrstvy obyvatelstva byl skutečně rázný, z dlouhodobého hlediska, které již pamětníci a kroniky neregistrují, či nechtějí registrovat, šlo o prospěšnou státní akci. V okolních zemích - Německu, Rakousku a Maďarsku - vypukla totiž taková hyperinflace, že se peníze proměnily naprosto v bezcenný papír. Toho byli občané Československa ušetřeni!

Další zvláštností peněžního oběhu, která se projevila v československém pohraničí obývaném většinově německým obyvatelstvem, a tudíž i na Jesenicku, bylo vydávání nouzových platidel. Informace o nouzovkách z našeho regionu jsou však velice skoupé, pomineme-li jejich pouhou evidenci v numismatické literatuře.[4] Až nález depotu 134 kusů mincí, papírových platidel, medailí a vyznamenání ve schránce makovice věže kostela Nejsvětější Trojice v Javorníku, pocházejících většinou z 22. července 1921, umožnil rozkrýt okolnosti této pozoruhodné emise.[5]

Větší část numismatického materiálu byla darem ředitele Ing. Karla Meisnera; zejména 22 papírových platidel cílevědomě mapovalo politickou a měnovou situaci ČSR, kterou javorničtí Němci nikterak nepřivítali. Vedle platných rakousko-uherských 1 a 2 korunových bankovek zde byly i na našem území neplatné bankovky Maďarské republiky rad a Německého Rakouska. Okolkované bankovky byly zastoupeny desetikorunou a dvacetikorunou se znehodnoceným, tedy falešným 20 haléřovým kolkem. Spíše manifestací sounáležitosti s německým sousedem než ukázkou oběživa se zde našla sada papírových i kovových nouzovek německých slezských měst Pačkova (dnes Paczkow), Landeku (Lądek Zdrój), Greiffenberku (Gryfów), Frankensteinu (Ząbkowice Śląskie) a Nisy (Nysa). Pamětní zápis starosty Raimunda Pesche, který teprve před rokem vystřídal dlouholetého starostu Aloise Rösnera, a městského důchodního Willibalda Theinera objasňují jednu zajímavou skutečnost: i město Javorník vydalo nouzové peníze.

Jejich emise sledovala dva zřetele, tím prvním byl ekonomický. Po okolkování rakousko-uherských bankovek v březnu 1919 i nadále pokračoval nedostatek drobného oběživa. Musíme si uvědomit, že prozatím neexistovaly žádné mince československého státu, první československé mince dvaceti- a padesátihaléř byly raženy až roku 1921. Drobné mince rakousko-uherské v hodnotě 1, 2 a 10 haléřů obíhaly až do 5. 12. 1924 a všechny ostatní mince včetně zlatých a stříbrných korunové i zlatníkové měny přestaly de iure platit až 22. 6. 1928!

Městská rada v Javorníku se 15. listopadu 1919 rozhodla vydat nouzové peníze a zaslat objednávku na jejich vytištění firmě Hosch u. Schleif do Nového Jičína. Byly vydány nouzovky v úhrnné hodnotě 29.434,80 K, výdaje činily 3.364,02 K, přičemž průměr nákladů na jeden kus nouzovky vycházel na 2,78 haléřů.

HODNOTA	VYDÁNO (KS)	HODNOTA (K)	STAŽENO (KS)	HODNOTA (K)	ROZDÍL (K)
50 H	32.500	16.250	11.400	5.700	10.550
20 H	43.480	8.696	16.300	3.260	5.436
10 H	44.888	4.488,80	10.900	1.090	3.398,80
CELKEM	120.868 KS	29.434,80 K	38.600 KS	10.050 K	19.384,80 K

Po 1. červenci 1921 byly nouzovky staženy z oběhu v zůstatkové hodnotě 10.050,- Kč, která byla občanům při výměně vyplacena. Čistý zisk městské pokladny, odečteme-li náklady na jejich vytištění, činil 16.020,78 Kč.

Druhým zřetelem byla politická manifestace. K ní se připojila i dvě další města jesenického okresu. Vidnava vydala dvě nouzovky dne 1. 4. 1920 v hodnotě 10 a 20 haléřů. Bližší údaje o emisi nejsou známy. Rovněž městská rada ve Zlatých Horách přistoupila 18. 12. 1920 k tisku 10 a 20 haléřové nouzovky s datem 1. 1. 1921 o celkové hodnotě 5.000,- K.[6] Zlatohorským byla známa i ekonomická výtěžnost takové emise, měli totiž zkušenosti s vydáním nouzovky již v roce 1848.

Nouzové peníze města Javorníku (soukromá sbírka)

Posuzováním papírových peněz, které se našly v dalších depotech, můžeme též ilustrovat skryté poselství budoucím. Snahu o zachycení politických nálad obyvatelstva lze zaznamenat kupř. v kostelním depotu ve Velkých Kuněticích.[7] Schránka z makovice kostela sv. Alžběty obsahovala dokumenty z roku 1928. Numismatický materiál zde vložený obsahoval 16 německých marek (Darlehenkassenscheine) v hodnotách 1 až 50 M (z let 1914 - 1920), 20 ks inflačních říšských marek v hodnotách 10 až 1 milion M (1915 -1923) a 5 tisíc polských marek 1920. Kromě toho zde bylo ještě 7 ks nouzovek německých slezských měst, čili peníze na území Československa neplatné. Platné československé mince či papírová platidla se zde - v roce 10. výročí vzniku samostatnosti ČSR - zcela účelově nenacházely! Obdobně postupovali v roce 1923 v Domašově při ukládání schránky do pomníku padlým z 1. světové války.[8] Byly zde nalezeny rakousko-uherské bankovky, nouzovky Rakouské republiky a válečné poukázky z Lombardska-Benátska. Chybějící československé oběživo v celém kontextu depotu je rovněž výmluvným politickým stanoviskem.

O politické manifestaci odporu Němců na Jesenicku vůči československému státu vypovídá dále případ s poškozováním a pozměňováním platidel z roku 1938, které bylo chápáno jednoznačně jako trestný čin. I když causa na první pohled vypadala jako výstřelek pivní společnosti, ukázala se ve skutečnosti cílenou kampaní Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei, SdP) po odevzdání memoranda československé vládě 7. června 1938. Dne 18. srpna 1938 zaslal Okresní soud v Jeseníku Národní bance československé v Praze dva přípisy se dvěma znehodnocenými exempláři desetikorunové bankovky. Každá bankovka je opatřena písmeny série a číslovačem. Tyto exempláře nesly písmena SP, mezi něž neznámý pachatel dopsal malé písmeno „d", čímž vznikla zkratka Sudetoněmecké strany SdP. Rozvinula se okolo toho diskuse, která však nikam nevedla.[9]

Znehodnocená čs. desetikoruna (soukromá sbírka) - pozměněné místo zvýrazněno

Všechny uvedené případy dokládají narušování monopolu státu v oblasti měnové politiky, emise, oběhu a ochrany peněz, nikoli však jen ze zištných důvodů, ale z hlubších politických a sociálně-psychologických příčin.

Faleristika

Interdisciplinární pomocná věda historická, která zkoumá vyznamenání, tj. řády a dekorace, jejich vznik a udělování.

Vznik Československa v roce 1918, státu založeného de iure na zahraniční akci politiků a legií, přinesl symbolický rozchod se všemi atributy monarchie a Rakousko-Uherska. Zasáhlo to nejen šlechtu, připravenou o titulaturu, vyšší hodnostáře a zasloužilé občany vyznamenané civilními císařskými řády, ale i tisíce obyčejných vojáků, kteří byli zbaveni možnosti nosit, a to bez náhrady, získaná válečná vyznamenání v rakousko-uherské armádě. Stalo se účelovou lží nové státní ideologie, že všichni tito vojáci bojovali za „zájmy císaře pána". A jestliže v českém prostředí vítězila Haškova legenda „českého válečníka" Josefa Švejka jako protiklad státotvorné legionářské tradici, naprosto to neplatilo na čs. území, kde žilo německé obyvatelstvo.[10] To totiž vznik republiky jednoznačně odmítlo a posléze byť i sebemenší projev necitlivosti postojů české vlády vůči „menšině", do níž byla pasována z pozice pro ně nadřazeného národa, chápalo jako újmu na národní cti. Politikové totiž málokdy operují se sociologicko-psychologickými kategoriemi, jakými jsou kulturní vzorec chování, národní mentalita či duch národa. V podmínkách existující demokracie, zajištované kvantifikujícím modelem voleb, jim připadají vágní a nedůležité. Ale ve střední Evropě to jsou jedny ze základních předpokladů pro osvětlení dějinných zvratů! Tím, že vítězné velmoci zadupaly po roce 1918 poražené Německo do země, zbavily ho cti expandujícího národního německého ducha od dob válek proti Napoleonovi, zadělaly si na malér s revanšistickým programem nacistů.[11]

I na Jesenicku se německé obyvatelstvo pokusilo využít stejného práva na sebeurčení národů bývalého Rakousko-Uherska a vyhlásilo vznik provincie Sudetenland a spolu s dalšími třemi provinciemi zemských českých Němců delegovalo své poslance do sněmu Německého Rakouska, usilujícího o připojení k Německu.

Vznikla zde lidová domobrana (Volkswehr), zásobovaná zbraněmi z Německa, jež byla připravena hájit zájmy Němců proti nově vzniklému státu. Ačkoli 3. ledna 1919 obsadilo československé vojsko a četnictvo okresní město Jeseník, situace se rozhodně neuklidnila. Stoupenci Sudetenlandu se střetávali se státní mocí, množily se ozbrojené incidenty. Již v lednu 1919 musel okresní hejtman Walter Jakubowski vydat vyhlášku o odevzdání loveckých zbraní. Očekávaný klid to nepřineslo. Proto 1. března vydala slezská zemská vláda prohlášení, v němž marně nabádala obyvatelstvo ke klidu. 6. června vyhlásila československá vláda na území tzv. Sudet výjimečný stav, který se 13. srpna 1920 (!) v okresech Jeseník a Krnov změnil ve stanné právo. Těmito mimořádnými opatřeni došlo ke konsolidaci poměrů a stanné právo mohlo být 25. srpna odvoláno. Ačkoli idea o založení Sudetenlandu se rozplynula, problém zůstal přítomný.

Již v roce 1919 započal projekt Okresního úřadu v Jeseníku pod názvem „Čestná kniha vlasti", jehož cílem bylo shromáždit informace o více než tisíci padlých občanů Jesenicka na všech bojištích 1. světové války. Do předtištěných formulářů zaznamenávali v jednotlivých obcích údaje o padlých. Kromě základních osobních údajů zde najdeme okolnosti vojenské služby: datum povolání na frontu, jednotku, hodnost, místo smrti a pohřbení a obdržená vyznamenání. V některých případech jsou zde záznamy o průběhu vojenských operací, při nichž jmenovaný zahynul, fotografie, dopisy z fronty. Soupisy se však bohužel nedochovaly v ucelené podobě, zůstalo jen torzo.[12] Jmenovité zjištění padlých a nezvěstných bylo zachyceno taktéž v první pomníkové vlně ve 20. letech. Další vlna stavění pomníků padlým z 1. světové války, která probíhala v druhé polovině 30. let, byla již do značné míry motivována pocity sounáležitosti s politickými událostmi v sousedním Německu.

Přičlenění Sudet k Třetí říši - a následně pak i v Protektorátu Čechy a Morava - bylo provázeno sice ideologicky účelovým, ale naprosto efektivním krokem: povolením znovu nosit dosažená vyznamenání z 1. světové války. Je holou skutečností, že bývalí frontoví bojovníci tvořili páteř německého nacionalistického hnutí v Československu a tradice spolků válečných veteránů byla u nich velice silná. Německé a rakouské firmy začaly pro jejich potřebu znovu razit rakousko-uherská vyznamenání. Měli bychom též umět posoudit hodnotu válečných vyznamenání. Z faleristického hlediska ty nejobyčejnější dekorace, k nimž řadíme rakouské medaile Za statečnost, pruský Železný kříž, ruský Svatojiřský kříž, francouzský, britský, československý a italský Válečný kříž, byly skutečně vykoupeny krví a utrpením! Jejich vnitřní hodnota byla pro každého nositele proto značně vysoká. Ale aby mohla vyznamenání sloužit jako historická výpověď, musíme znát jejich nositele.

Jako výraz morálního zadostiučinění a naprostého přiklonění k původně „německému bratru ve zbrani" byli v Sudetech jak bývalí frontoví bojovníci, tak civilní osoby a pozůstalí po padlých vyznamenáváni prezidentem Hindenburgem založeným, ale kancléřem Hitlerem udělovaným německým Čestným křížem 1. světové války 1914 – 1918. Toto vyznamenání mělo nárokový charakter, daná osoba o něj

mohla požádat. Záhy k němu přibyly dekorace dalších poražených států v 1. světové válce Rakouska (a samostatně Tyrolska), Maďarska a Bulharska. Z psychologického hlediska je naprosto pochopitelné, že dekorovaní cítili vděčnost vůči novému režimu, aniž by mnohdy znali jeho skutečné záměry. Míra jejich příklonu k nacismu se musí posuzovat jednotlivě, i když určité paušalizaci se vyhnout nedá. Uveďme to na příkladu jednoho z aktérů henleinovského puče v září 1938 ve Zlatých Horách, nositele mnoha ocenění.

Sada vyznamenání frontového bojovníka - 4. kříž zleva: německý Čestný kříž 1. světové války (soukromá sbírka)

Účetní Franz Wilhelm Strauf se nar. 25. 1. 1895 v Králíkách, od r. 1924 bydlel ve Zlatých Horách. Po ukončení měšťanky v Králíkách se v letech 1909 - 1913 vyučil obchodníkem a účetním ve velkoobchodě vdovy po G. Schindlerovi v Žulové a do 15. 3. 1915 byl zaměstnán v této firmě jako účetní, jakož i ve firmě A. Stanowsky, parní mlýn a elektrárna.

V období 15. 3. 1915 - 1. 11. 1918 sloužil na frontě u 57. k. k. pěšího pluku a dosáhl hodnosti šikovatele. Získal následující vyznamenání: stříbrná medaile Za statečnost II. třídy, bronzová medaile Za statečnost, Železný záslužný kříž s korunou, Železný záslužný kříž a Karlův vojenský kříž. Po válce byl v letech 1918 - 1929 zaměstnán jako 1. účetní, vedoucí provozu a disponent v Žulové u 4 zaměstnaneckých a hospodářských společností a dále v továrně na nitě Brauner & Fuchs a Fuchs & Komp. a v továrně na výrobu kol ve Zlatých Horách, od r. 1929 působil jako soukromý finanční a daňový poradce ve Zlatých Horách.

Strauf patřil k těm frontovým bojovníkům německé národnosti, kteří se nikdy nesmířili s válečnou porážkou a s pro ně s najednou novým, menšinovým postavením v právě vzniklé Československé republice. Již od 20. 1. 1920 - 1. 10. 1933 byl členem a vedoucím okresním funkcionářem DNSAP. Pro svou protistátní politiku byl v letech 1933-1935 postaven pod policejní dohled (včetně cenzury korespondence) a byl mu vysloven dvouletý zákaz členství v politických stranách. Hned 1. 11. 1935 vstoupil do SdP (leg. č. 491883) a do 1. 10. 1938 vykonával funkci vedoucího místní skupiny ve Zlatých Horách (Ortsgruppenleiter SdP). V době politického nátlaku nacistického Německa na Československo patřil k hlavním oporám sudetské „páté kolony" na Jesenicku.[13] Velkou posilou pro jeho zlatohorské soukmenovce byla návštěva Konrada Henleina ve Zlatých Horách r. 1937. Dne 1. 5. 1938 se přidal k ordnerům, v září 1938 uprchl do Německa. 22. 9. 1938 při henleinovském puči se aktivně podílel na obsazení Zlatých Hor, 6. 10. 1938 vítal na hranicích německá okupační vojska. K 1. 11. 1938 byl přijat do NSDAP (leg. č. 6423119). Do roku 1942 ze strany vyloučen pro spory se špičkami SdP na okrese, poté rehabilitován a přijat zpětně. Od 20. 10. 1938 působil v SA - Sturm 13/GJ5 Zuckmantel (20. 4. 1941 Rottenführer, Scharführer), později ve volkssturmu (Batalionsführer).

Jako starý frontový bojovník obdržel další vyznamenání: Německý čestný kříž 1. světové války 1914 - 1918 pro frontové bojovníky, Tyrolská, Maďarská a Bulharská pamětní medaile 1. světové války 1914 - 1918. Zásluhy o rozbití Československa mu vynesly Medaili na paměť 1. 10. 1938 a čestné uznání

wehrmachtu.[14] Dne 19. 10. 1946 byl odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Opavě na 20 let těžkého žaláře, trest si odpykával v trestnici na Mírově, veškeré žádosti o odsun, obnovu procesu či o milost byly zamítnuty, propuštěn byl až 27. 5. 1965.[15]

Dále lze též zkoumat, jaká vyznamenání mohli občané Československa obdržet za své pracovní a občanské zásluhy o rozvoj demokracie. Bohužel musíme konstatovat, že žádná. V porevoluční euforii přelomu let 1918/1919 se naši zákonodárci přiklonili k Masarykově stanovisku, které načerpal ze specifického vývoje americké demokracie, a nezřídili žádné československé státní vyznamenání, s výjimkou vojenských vyznamenání legionářů. Až praxe diplomatického protokolu, kdy se představitelé vítězných států vzájemně odměňovali nejvyššími řády, přinutila Československo založit Řád bílého lva, ovšem jen jako vyznamenání určené cizincům. I na tuto kartu vsadili nacisté po příchodu k moci a založili dvě masově udělovaná vyznamenání: kříž Za věrnou službu, udělovaný v nejnižším stupni již za 25 let práce v jednom povolání, a rasově motivovaný Mateřský kříž, jejichž nositeli se na podzim 1938 stalo mnoho sudetoněmeckých mužů a žen i na Jesenicku. Ale výklad tohoto jevu již překračuje rámec našeho spíše metodického příspěvku.

Závěrem jen konstatujme, že i faleristický materiál nám může pomoci rozkrýt motivace a chování jedinců v takto vypjatých dobách.

Filatelie

Je chápána pouze jako sběratelský obor, ačkoli úzce souvisí s činností státu vydávajícího poštovní ceniny určené k zúčtování poštovního styku.

Pro historickou paměť jsou nejzajímavější poštovní celistvosti, tj. poštou prošlé dopisní obálky, korespondenční lístky aj., které v určitých přelomových dobách vypovídají o náladách ve společnosti. Dal by se tak zmapovat celý vývoj meziválečného Jesenicka, ale uveďme alespoň dva, spolu jen zdánlivě nesouvisející příklady.

Když bylo v roce 1926 přijato vládní nařízení č. 17 o státním jazyku, velice přesně řešilo postavení menšinových jazyků. V článku 78 též dopisování úřadům, které upřednostňovalo státní jazyk před jazykem obce. V dochovaných spisech města Jeseníku[16] lze dohledat dvouletou „jazykovou přestřelku", která proběhla mezi jesenickou městskou radou a magistrátem hlavního města Prahy, aby ji nakonec řešilo až prezídium Zemského úřadu v Brně. Z výkladu zákona totiž plyne, že pražský magistrát nebyl oprávněn přijímat jiná podání než v jazyce státním, protože jazykem obce Praha je čeština. Městská rada v Jeseníku, kde byla jazykem obce němčina, měla vést korespondenci s ním v českém jazyce. Starosta Jeseníku Dr. jur. Alois Bulla a jeho sekretariát se však tomuto nařízení zákona odmítali podrobit, podávali odvolání a odesílali německy psanou korepondenci do Prahy, Plzně či Loun, odkud jim byla vracena zpět. Spor vyústil v principiální záležitost a netoleranci, jak lze ukázat na dochované celistvosti: adresa je psána německy, na prvním místě je uvedeno Prag, na druhém v závorce (Praha). I takto vypravený dopis byl vrácen zpět, aniž by byl otevřen a posouzen jeho obsah. Národnostní napětí a předsudky mezi Čechy a Němci se tak jen prohlubovaly, aby pak vyústily v konflikt podzimu 1938.

Vom Stadtrate in Freiwaldau.

Zahl 577.

An

den Magistrat der Hauptstadt

Prag (Praha)

Portofreie Gemeinde-Dienstsache.

Dopis odeslaný z Jeseníku 23. 6. 1927 (soukromá sbírka)

Jako druhý příklad z oboru filatelie lze zvolit právě rok 1938. Pro osvětlení se ale ještě musíme vrátit do roku 1918. Každé přelomové, revoluční období je i v poštovním styku provázeno některými provizorními opatřeními. Po vzniku Československa nebyly k dispozici poštovní známky nového státu. Poštovní zásilky se frankovaly známkami vlastně již neexistujícího Rakousko-Uherska, byla připravena emise těchto známek přetištěná razítkem POŠTA ČESKOSLOVENSKÁ 1919 a i po vydání prvních československých známek s obrazem Hradčan mohli občané *frankovat poštovní zásilky všemi těmito známkami do doby* ukončení platnosti. Je pravdou, že filatelisté - sběratelé mnohdy úmyslně vytvářeli takové kombinace zámek, terminologicky označovaná jako „mache", protože jejich účel nebyl prvořadě záležitostí komunikace v poštovním styku, ale čistě snahou získat „zajímavost" do sbírky a mít zisk z jejího prodeje.

Ovšem na podzim roku 1938 došlo na Jesenicku k událostem, které uvedly do poštovního styku opět provizorní opatření, ale částečně se vymykající výše popsaným filatelistickým jevům.[17]

Stupňující se nátlak Sudetoněmecké strany (SdP) směřující nepokrytě k rozbití Československa vedl konečně čs. vládu 16. září k jejímu rozpuštění jako protistátní organizace. I z Jesenicka, z prostoru bezprostředního válečného střetnutí, utíkali za hranice nejen funkcionáři SdP, ale též obyvatelstvo. 22. září, tedy den před vyhlášením všeobecné mobilizace, došlo na Jesenicku k henleinovskému puči. Oddíly freikorpsu, vyzbrojené a řízené z Německa, překročily čs. státní hranice a zaútočily na pohraniční obce a města spoře obsazená jednotkami Stráže obrany státu a četnictva. 23. září bylo na Jesenicku vyhlášeno stanné právo, de facto jen pro 12 obcí ze 40 na čáře Zlaté Hory - Ondřejovice - Rejvíz - Písečná - Vápenná - Žulová.[18]

Správu na území obsazeném freikorpsem vykonávala provizorní okresní správa se sídlem v Javorníku, jež podléhala landrátu v Nise. Poštovní služby zabezpečovala kurýrní služba freikorpsu, která převzala pošty vesměs řízené poštmistry české národnosti. Sebedůvěru v již trvalé připojení k Německu a zároveň znak pečlivé a předem zorganizované činnosti nacistů lze mj. doložit na poštovním styku. Již 22. září byly vypraveny do Německa první poštovní zásilky. Ve Vidnavě byly oráženy denním razítkem, z nějž byl vylámán český opis. Zato v Javorníku bylo dáno do provozu gumové razítko s nápisem JAUERNIG / 22. 9. 1938/ SUDETENLAND opatřené znakem SdP a hákovým křížem. Z dochovaných zásilek v souromých sbírkách se lze domnívat, že zásluhu na tom má Rudolf Kollibabe, hutní inspektor vítkovických železáren na penzi, který se po příchodu do Javorníku v roce 1933 aktivně zapojil do spolkového života, mj. vedl zdejší městské muzeum. Jeho činnost při nacistickém puči mu vynesla v roce 1939 funkci obvodního matrikáře. Tyto celistvosti lze chápat sice jako protistátní, nicméně regulérní poštovní zásilky. Nelze však u nich nevidět i jejich propagandistický úmysl, prakticky na všech dopisech byly škodolibě nalepeny známky s portréty Masaryka, Beneše a s československým státním znakem a následně znehodnoceny razítkem s hákovým křížem.

Provizorní razítko javornické pošty 22. 9. 1938 (SOkA Jeseník, kronika MNV Javorník I., s. 32)

Ještě před mnichovskou kapitulací a bezprostředně po obsazení Jesenicka wehrmachtem se v poštovním styku objevila příležitostná razítka s hákovým křížem a opisy typu DIE FREIE SUDETENDEUTSCHE STADT ... pro Jeseník, Zlaté Hory[19] a městys Mikulovice.[20] Až na mikulovický přetisk hodnoty přímo na poštovní známce se jednalo většinou o zásilky motivované politicky, nezřídka znovu vytvářené k sběratelským účelům. Po okupaci 6. října byl poštovní styk na Jesenicku podřízen na dva týdny polní poště wehrmachtu, než postupně přešel do rukou německé pošty.

Závěrem:

Lze se domnívat, že výzkum a výklad námi nastíněných jevů přispívají k proudu historického bádání, jenž se označuje jako „dějiny každodennosti". Jsou to dějiny žité obyčejnými lidmi, těmi tzv. dole, se všemi z toho plynoucími filozofickými, politickými, ekonomickými a sociálně-psychologickými dopady. Vidíme na nich míru ideologické manipulace, mytologizaci dějin založenou na předsudcích, falešnou víru v pokrok i rozporuplné postavení jedince v dějinách. Události žité každý den se však v toku času vytrácejí, oficiální historiografie uchovává v kolektivní paměti lidí (národa) spíše tzv. velké okamžiky a události. Přitom interpretace námi zmíněných marginálií nemusí sloužit jen jako ilustrace „velkých dějin", ale jsou jejich plnohodnotnou součástí.

POZNÁMKY

1. SPÁČIL, Bedřich: Československá měna od dávné minulosti k dnešku. Orbis, Praha 1974, s. 99-104; ŠEM, Julius: Papírové peníze na území Československa 1762–1975. ČNS, Hradec Králové 1977, s. 91-101; HAUSDORF, Luděk - KOUNOVSKÝ, Josef: Cizí mince na území Československa v létech 1918–1945. ČNS, Praha 1986, s. 13–19.

2. SOkA Jeseník, fond AM Jeseník, Kronika města Frývaldova.

3. SOkA Jeseník, fond FÚ Skorošice, Kronika farnosti Skorošice, 1919–1920, s. 87.

4. FRIEDRICH, Karel: K numismatickým památkám Jesenicka. Kulturní zpravodaj, březen 1985, s. 12-13.

5. GROWKA, Květoslav: Pieniądz zastępczy z Jawornika. Wrocławskie Zapiski Numizmatycne 1996/11, s. 18-20; Pamětní depot platidel a vyznamenání z věže kostela v Javorníku. Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy 1997/1, s. 37-38.

6. SOkA Jeseník, fond AM Zlaté Hory, inv. č. 146, Kniha protokolů zasedání městské rady 1920–1922.

7. GROWKA, Květoslav: Výpověď numismatického materiálu z bání kostelů na Jesenicku. In: Peníze v proměnách času IV. Ostrava 2007, s. 177-182.

8. GROWKA, Květoslav: Schránka z pomníku padlým v Domašově. Jesenicko. Vlastivědný sborník, sv. 3, Jeseník 2002, s. 42-43.

9. ŠŮLA, Jaroslav: Provokace sudetoněmeckých fašistů na československých papírových desetikorunách v roce 1938. Severní Morava, sv. 56, Šumperk 1988, s. 54-59.

10. Naprostou kuriozitou je životní příběh jediného československého legionáře okresu Jeseník Němce Hermana Junga, posléze člena NSDAP. Viz GROWKA, K.: Českoslovenští legionáři okresu Jeseník. Jeseník 2003, s. 16-17.

11. O tom, že se velmoci poučily, svědčí skutečnost, že Německo se po jeho porážce roku 1945 dostalo značné pomoci, aby se mohlo vrátit na cestu vývoje evropské demokracie.

12. SOkA Jeseník, fond Sbírka archiválií různého původu.

13. GRAW, Julius: Die Stadt Zuckmantel / Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Cloppenburg 2004, s. 38-45; ŠMOLDAS, Josef: Podzim 1938 aneb o čem se už nemluví. Zlatohorsko 2007/10, s. 10-12.

14. SOkA Jeseník, fond NSDAP - OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 75.

15. ZA v Opavě, fond MLS Opava, sign. Ls 1557/46. Děkuji kolegyni Mgr. J. Hradilové za poskytnutí informací z tohoto spisu.

16. SOkA Jeseník, fond Archiv města Jeseník, inv. č. 896.

SOkA Jeseník, fond MNV Javorník, kronika města Javorníku, I. díl 1949-1958, s retrospektivou r. 1938, str. 32.

17. Zkušenosti z první republiky vedly v roce 1945 příslušné státní orgány, že žádné tzv. revoluční přetisky protektorátních známek a dokonce soukromá vydání známek, ve valné míře vydaných za účelem sběratelským, čili s cílem obohacení se, nebyly uznány a byly vyloučeny z poštovního styku.

18. SPURNÝ, František: Henleinovský puč na Jesenicku. Severní Morava, sv. 11, Šumperk 1965, s. 41-45.

19. GRAW, Julius: Die Stadt Zuckmantel / Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938. Cloppenburg 2004, s. 44-53.

20. HÖRR, H. J. - DUB, E.: Die Postwertzeichen des Sudetenlandes. Gebr. Senf, Leibzig 1941, s. 124-144 (2. vydání 1963); NICKMANN, Gerhard - KUPETZ, Klaus: Eine Philatelistiche Besonderheit - die Briefmarken der „Niklasdorfer Befreiungsausgaben". Niklasdorfer Heimatbote 2003/13, s. 53-57.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Region Jeseník in den Jahren 1918–1938 mit den Augen historischer Hilfswissenschaften

Im Rahmen der einzelnen Disziplinen historischer Hilfswissenschaften kommt es ständig immer mehr sowohl zu einer Spezialisierung als auch zu interdisziplinären Übergängen. Es schälen sich ganz neue Unterfachgebiete heraus, die einstweilig nicht kodifiziert sind. Ihr Inhalt ist in den heutigen historischen Forschungen eher eine Marginalie, die jedoch sehr überzeugend von den Perioden berichtet, in denen sie entstanden. Der Autor nutzte ihre Methoden der Untersuchung historischer Erscheinungen am Beispiel der Region Jesenik zwischen den Weltkriegen. Die Notaphilie ist ein Unterfachbereich der Numismatik, der Wissenschaft vom Geld, der sich mit der Problematik der papierenen Zahlungsmittel beschäftigt. In den Chroniken der Gemeinden, in den Gedenkdepots, die in den Spitzen von Kirchtürmen hinterlegt wurden, und in Gerichtsakten befinden sich abgestempelte Banknoten aus dem Jahre 1919, Notgeld der Stadt Javornik und durch die nazistische Propaganda entwertetes tschechoslowakisches Geld. Alles spricht von einer Haltung der deutschen Bevölkerung der Jeseniker Region, die insgesamt das Entstehen der Tschechoslowakei nicht begrüßte.

Die Phaleristik ist eine interdisziplinäre historische Hilfswissenschaft, die die Auszeichnungen untersucht, d.h. Orden und Dekorierungen, ihr Entstehen und ihre Verleihung. Der tschechoslowakische Staat verbot ausnahmslos, österreichisch-ungarische Kriegsauszeichnungen zu tragen, was viele Teilnehmer am ersten Weltkrieg aus der Jeseniker Region als eine Benachteiligung begriffen. Umso mehr waren sie dann bereit, auf die Verlockungen der nazistischen Propaganda zu hören, deren Bestandteil nach München 1938 die massenhafte Verleihung deutscher Auszeichnungen war, so z. B. des Eisernen Kreuzes des ersten Weltkrieges für Frontkämpfer.

Die Philatelie wird nur als Sammelfach aufgefasst. Dabei kann man die Methoden und die Terminologie der Philatelie auch in einem anderen Kontext als für die Geschichte der Post nutzen. Aus dieser Sicht sind für die Region Jesenik in der Post vergangene Briefumschläge, Korrespondenzen und ähnliches eine Aussage. Der Autor wählte zwei Beispiele aus, als den ersten Streit über die Staatssprache nach dem Jahre 1926. Ganz außerordentlichen Charakter hatte dann der Postbetrieb des Freikorps in der Javorniker Region nach seinem Putsch am 22. September 1938, der sich in den Aufdrucken der verwendeten Stempel ausdrückt.

STRESZCZENIE

Jesenicko w latach 1918–1938 oczyma nauk pomocniczych historii

W ramach poszczególnych dziedzin nauk pomocniczych historii stale dochodzi do specjalizacji i przedsięwzięć interdyscyplinarnych. Powstają nowe specjalności badające bardzo szczegółowe zagadnienia, które jednak przynoszą wiele informacji. Autor wykorzystał ich metody do badań okresu międzywojennego na Jesenicku.

Notafilia jest specjalnością numizmatyki, zajmującą się problemem papierowych środków płatniczych. W kronikach miejscowości, pamiątkowych depozytach złożonych w gałkach wież kościelnych i w aktach sądowych zostały odnalezione opatrzone znaczkami skarbowymi banknoty z 1919 r., pieniądze zastępcze miasta Javornika i pokryte nazistowską propagandą pieniądze czechosłowackie. Wszystkie one mówią o nastrojach niemieckiej ludności Jesenicka, która powszechnie wrogo przywitała powstanie Czechosłowacji.

Falerystyka jest intedyscyplinarną nauką pomocniczą zajmującą się odznaczeniami, ich powstaniem i zasadami nadawania. Państwo czechosłowackie zabroniło nosić austro-węgierskie odznaczenia bez żadnego odszkodowania co wielu uczestników I wojny światowej z Jesenicka uznało za ujmę na honorze. Z tego powodu byli bardziej skłonni ulec nazistowskiej propagandzie, której częścią po Monachium było masowe nadawanie niemieckich odznaczeń, np. Honorowego Krzyża I wojny Światowej dla Walczących na Froncie.

Filatelistyka jest uznawana za działalność kolekcjonerską. Trudno także wykorzystywać jej metody i terminologię w innym kontekście niż dzieje poczty. Z tego względu na temat Jesenicka mówią koperty i karty korespondencyjne. Autor wybrał dwa przykłady. Pierwszy dotyczy sporu o język państwowy w 1926 r. Wyjątkowy charakter miała poczta freikorpsu na Javornicku, po jego puczu 22 IX 1938 r., udokumentowana zachowanymi pieczęciami na przesyłkach.

LÉTA OSUDOVÝCH OSMIČEK V GEOLOGICKÉM SVĚTĚ JESENICKA

RNDr. Jan Hauk, CSc., Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku

Český stát a jeho lid takřka od nepaměti postihují tzv. osudové osmičky. Někdy dobré, jindy zlé. Proč tomu tak je, zatím vysvětleno nebylo, ale funguje to. Dokonce můžeme říci, že často i v jiných státech, než je Česká republika. Ale i v letech osudových událostí pokračuje normální lidský život a důkazem jsou kupř. geologické aktivity a jejich častý průvodní jev - geologické publikace. Citací si můžeme připomenout některé z mnoha prací, které v těchto letech vznikly a dotýkají se Jesenicka, případně jeho blízkého okolí. Také se krátce zastavíme u některých autorů, neboť i oni (a samozřejmě mnozí další) měli v osudových letech význam, a to vesměs kladný.

Psal se rok 1918, končila 1. světová válka, hroutila se habsburská monarchie, nicméně různé lidské aktivity pokračovaly, včetně vzdělávání a vědeckých výzkumů. Jako např.:

Slavík F. (1918): Nerostopis Moravy, Slezska a Slovenska. - Za vzděláním, sv. 108, R. Vilímek, Praha nebo

V. Goldschmidt (1918): Atlas der Kristallformen.- Heidelberg (jeden z dílů vydávaných v letech 1913 - 1923)

Ale toho roku vyšly i tři důležité práce **ing. Františka Kretschmera**, které dodnes velmi dobře slouží při geologických studiích:

Kretschmer F. (1918): Der metamorphe Dioritgabbrogang nebst seinen Peridotiten und Pyroxeniten im Speeglitzer Schnee und Bielengebirge.- Jb. Geol. Reichsanst., Bd. 57, Wien

Kretschmer F. (1918): Über die Eisensilikaterze des Diabas- und Schalsteinzuges Sternberg-Bennisch (Schlesien).- Neues Jarhrbuch für Mineralogie etc., Stuttgart

Kretschmer F. (1918): Die Herkunft der Eisensäuerlinge von Karlsbrunn (Österr. Schlesien).- Zentralblatt für Mineralogie etc., Stuttgart

Báňský inženýr, geolog, mineralog a montanista František Kretschmer se narodil 4. října 1848 ve Vítkovicích. V Příbrami vystudoval Vysokou školu báňskou a poté působil jako báňský inženýr v Ostravském revíru. Pro vynikající pracovní a vědecké výsledky mu bylo v roce 1875 nabídnuto místo vedoucího provozu celé Sobotínsko-štěpánovské železářské společnosti. Nabídku přijal a úspěšně toto místo zastával až do roku 1908, kdy odešel do penze. V té se však nenudil a o to intenzivněji se věnoval vědecké činnosti. Výrazně přispěl k poznání v mnoha oborech geologických věd území severní Moravy a Rakouského Slezska, včetně geologického mapování. Publikoval přes 30 zásadních vědeckých prací a mj. byl korespondentem říšského geologického ústavu ve Vídni. Po roce 1918 se stal i spolupracovníkem Státního geologického ústavu ČSR. Zemřel 25. prosince 1921 ve Šternberku.

Velká hospodářská krize 30. let 20. stol. byla z velké části zažehnána, hospodářský život se zlepšoval, ale politicky bohužel přituhovalo. Díky vědecko-technickému pokroku došlo ve 20. a 30. letech 20. stol. i k pronikavému rozvoji geologie. Dokreslit to může za všechny několik vybraných publikací:

Bederke (1938): Die Eisenerzlagerstätten der Ostsudeten.- Z. Berg.- Hütt. und Salinenw., Jahrgang 86, Berlin

Holluta J. - Hermann W. (1938): Untersuchungen an einer Mineralquelle in Bad Karls- brunn.- Verhandlungen des Naturforsch. Vereines, Jahrgang 69, Brünn

Holluta J. - Hermann W. (1938): Untersuchungen an einem Mineralmoor im Altvater- gebirge.- Verhandlungen des Naturforsch. Vereines, Jahrgang 69, Brünn

Jedlitschka H. (1938): Ein neuer Fundpunkt mariner Miozäns im Nieder Gesenke.- Mitteilun- gen des naturw. Vereines, Jahrgang 43, Nr. 29, Troppau

Petrascheck W. (1938): Zur Altersbestimmung des varistischen Vulkanismus in Schlesien.- Z. D. Ges., Bd. 90, Berlin

Petrascheck W. (1938): Die Minerallagerstätten des Sudetenlandes.- Z. Berg.- Hütt. und Salinenw., Jahrgang 86, Berlin

Wilschowitz H. (1938): Bericht über ein neues Gestein des Altvatergebirges.- Firgenwald, Jahrgang 11, Reichenberg

A můžeme se na chvilku zastavit u prvního z těchto autorů. **Profesor Erich Bederke**, jehož práce a výsledky jsou dodnes studovány po celém světě, se před rokem 1945 věnoval především území střední Evropy a zejména zdejšího Hercynského (Sudetského) horstva. Narodil se 8. června 1895 v Zelené Hoře v Pruském Slezsku. V roce 1913 počal studovat ve Vratislavské universitě fyziku a chemii. Ale později, zejména pod vlivem profesora Hanse Cloose, se jeho zájmy obrátily ke geologii. První práce věnoval E. Bederke granitovým plutonům a tak se, podle svých slov, dostal do studia velké problematiky geologické stavby Slezska. Začal se pilně zabývat celkovou tektonikou s důrazem na vrásnění. Sledoval je, jak ve vlastním horstvu, tak v jeho předpolí. Přitom také věnoval velkou pozornost devonským útvarům této oblasti. A podrobně prozkoumal i další zdejší metamorfované horniny.

V rámci svých studií věnoval velkou pozornost i ramzovskému nasunutí, zejména v prostoru předsudetského bloku. Jeho rozsáhlá práce se dotkla i řešení problematik ložiskové geologie ve Slezsku. Vedle výukových povinností zastával i funkci ředitele Geologického ústavu Vratislavské university a jejího Geologického muzea. Když bylo jasné, že 2. světová válka se blíží ke svému konci a Vratislav se bohužel stane bojištěm, inicioval od zimy 1944 odvoz geologických sbírek nejen Geologického, ale i Mineralogického muzea do kostelů ve Świerzavě a Strzegomi. Byla naděje, že takto budou uchráněny zničení.

20. ledna 1945 byla podle nařízení komisaře obrany Dolního Slezska ukončena výuka ve Vratislavské universitě a ještě téhož měsíce opustil profesor Bederke Vratislav. V roce 1946 se stal profesorem geologie na universitě v Göttingen. Jeho další práce patřily zejména krystalinickým horninám západní Evropy, ale často se ve svých pracech vracel i ke geologii střední Evropy. Jak sám říkal, stále jej přitahovaly „bílé skvrny" znalostí z geologie pohoří Slezska - počátek a průběh zdejších tektonických pohybů, stratigrafie zdejšího staršího paleozoika, vznik Hor kačavských a pod. Na jeho počest byla pojmenována devonská kapradina Archaeopteris bederkei Gothan et Zimmermann. Po plodném životě zemřel v roce 1978.

Entuziasmus po ukončení 2. světové války a obnova normální lidské společnosti a jejího hospodářství se pochopitelně promítly i do světa geologie. Jenže uplynula chvilka relativního klidu a přiblížil se další osudový rok. Jesenicko bylo v té době opět pilně studováno, mnohé nerostné bohatství již bylo známo a bylo zřejmé, že mnohé je ještě ukryto a čeká na objevení. Rovněž byly studovány základní geologické problémy, např. pro vysvětlení vzniku krajiny. A opět z velkého množství prací je možné vybrat několik na ukázku:

Budková M. (1948): Bludné balvany v okolí Krnova a Cukmantlu.- Sborník Čs. Společnosti zeměpisné, 3-4, Praha

Chrt J. (1948): Předběžná zpráva o výzkumu ložiska měděných rud v Ludvíkově ve Slezsku.- Věst. ÚÚG, 23, Praha

Tomáš Jordán z Klauzenburku (1580): Kniha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských.- Do tisku připravil B. Slavík, vydala roku 1948 Obchodní a živnostenská komora v Olomouci

Kettner R. (1948): Zpráva o geologickém mapování v okolí Vrbna ve Slezsku.- Věst. ÚÚG, 23, Praha

Klíma B. (1948): Slezské hrance.- Sborník přírodovědné společnosti v Moravské Ostravě, roč. 9, Ostrava

Kodym O. (1948): Geologie Českého masívu, díl I. A II.- Vydal AOPK, Praha

Kruťa T. (1948): Geologicko-mineralogické poměry okolí Velké Kraše a nerostné suroviny z vidnavské oblasti.- PSOK, 9, Ostrava

Kruťa T. (1948): Nerostopisné poměry Opavského Slezska. Geologická stavba, nerosty, horniny a rudní bohatství.- Slezská knihovnička, sv. 11, Opava

Kučera K. (1948): Moravskoslezské horniny a jejich užití na silnicích.- Praha

Mrázek A. - Špinar Z. (1948): Předběžná zpráva o výzkumu spodnodevonské fauny v okolí Vrbna pod Pradědem.- Věst ÚÚG, sv. 23, Praha

Petránek J. (1948): Zpráva o geologickém mapování na listech Jeseník a Krnov.- Věstník ÚÚG, 23, Praha

Pouba Z. (1948): Stručná zpráva o geologickém mapování na listu Jeseník a Šumperk.- Věst. ÚÚG, sv. 23, Praha

Sekanina J. (1948): Předběžná zpráva o výzkumu olověno-zinkových ložisek u Nové Vsi na Rýmařovsku.- Věst. ÚÚG, sv. 23, Praha

Vavřinová M. (1948): Zpráva o geologickém mapování na listu Šumperk.- Věst. ÚÚG, sv. 23, Praha

Weber A. (1948): Mineralogické novinky z Frýdberska.- Časopis Vlastivědného spolku musejního, 57, Olomouc

I zde se zastavíme ke krátkému připomenutí aspoň dvou z mnoha autorek a autorů, kteří se zasloužili o geologické poznání Jesenicka. 5. května 1891 se v Praze narodil **akademik Radim Kettner**, můžeme říci zakladatel moderní české i slovenské geologie. Zájmu o geologii zcela „propadl" už při studiu

v gymnáziu v Křemencově ulici, kde jej učil např. F. Slavík. Při návštěvách v Národním muzeu ovlivnili zájem gymnazisty Kettnera významní čeští badatelé - A. Frič, J. Perner a zejména C. Purkyně, mj. muzejní přednáškou o geologickém mapování - tou byl definitivně nasměrován na geologii. Na filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze, kde studoval přírodní vědy a zeměpis, obhájil roku 1914 disertační práci „O některých vyvřelinách z povltavského algonkia". Poté byl rok asistentem na české technice a dva roky asistentem na Vysoké škole báňské v Příbrami.

V roce 1918 působil v Brně jako moravský zemský geolog a od roku 1920 do roku 1925 byl mimořádným profesorem v geologickém ústavu pražské techniky. Roku 1926 byl jmenován řádným profesorem a ředitelem geologicko-paleontologického ústavu Karlovy univerzity a zde přednášel a studoval až do své smrti 9. dubna 1967. Jeho přínos pro rozvoj geologie ocenila ČSAV brzy po svém založení titulem akademika. A za všechny jeho úspěchy připomeneme zavedení kurzů geologického mapování v roce 1949 jako povinné části výuky studentů všech geologických specializací. Radim Kettner tak pozitivně ovlivnil životy a výzkumné metody tisíců absolventů studia geologie vysokých škol České i Slovenské republiky.

Dalším, kdo se výrazně zasloužil o poznání nerostného bohatství Jesenicka byl **profesor RNDr. Josef Sekanina, DrSc., člen korespondent ČSAV**. Narodil se 4. září 1901 v Knínicích u Boskovic. Po absolvování Gymnázia v Boskovicích vystudoval přírodovědeckou fakultu Masarykovy univerzity a 1926 byl promován doktorem přírodních věd. O rok později složil státní zkoušku pro učitelství přírodopisu a zeměpisu na středních školách. Poté působil jako asistent profesora Rosického v mineralogickém ústavu přírodovědecké fakulty Masarykovy university. Léta 1935 - 1937 strávil studijním pobytem v Paříži. Následné válečné roky prožil výukou na středních školách a studiemi v laboratoři. Po 2. světové válce opět působil v mineralogickém ústavu a na katedře mineralogie a petrografie přírodovědecké fakulty v Brně jako profesor, ředitel a vědecký pracovník až do roku 1971. Vědecky pracoval i po tomto roce až do své smrti v Brně 28. listopadu 1986.

Byl členem Československé akademie věd i mnoha vědeckých institucí, čestným členem Čs. společnosti pro mineralogii a geologii, nositelem čestné plakety ČSAV F. Pošepného a stříbrné medaile Univerzity JEP Brno. Na jeho počest byl nazván nový minerál planety Země nalezený v oblasti Dolních Borů - Fe-2Al3(AlSi5O18) - sekaninait.

Uplynulo 20 let od roku 1948 a opět se stahovaly nad Československou republikou, včetně jejích občanů, mračna. Geografická pozice, hospodářské bohatství a veliké nerostné bohatství bylo vždy zajímavé pro velmoci. Ale i v tehdejší překotné době pokračovaly geologické výzkumy a studie a lze je doložit několika z tehdy publikovaných mnoha titulů:

Bouška V. (1968): Metamiktní přeměna fergusonitu ze Žulové.- Čas.min.geol., 13, Praha

Dostál J. (1968): Obecný amfibol z amfibolické břidlice od Bukovic u Jeseníku.- Čas. min. geol., 13, Praha

Fojt B. (1968): Chalkografická charakteristika sulfidických ložisek rudní oblasti u Zlatých Hor ve Slezsku.- Folia Facultatis Scientiarum Naturalium Universitatis Purkynianae Brunensis, Geologia, IX, PřF UJEP, Brno

Frejková L. (1968): Žáruvzdorné jíly u Uhelné u Javorníka ve Slezsku.- Čas. min.geol., 13, Praha

Kruťa T. (1968): Mineralogický výzkum ve Slezsku v letech 1966 - 1967.- Časopis Slezského Muzea, vědy přírodní, 17, Opava

Kruťa T. et al. (1968): Die Mineralienparagenese in dem mittleren Teile des Altvatergebirges II.- Časopis Moravského Muzea, vědy přírodní, 53, Brno

Kvaček M. - Pfeiferová A. (1968): Příspěvek k chemismu magnetitu ze šlichových vzorků z okolí Rejvízu a Zlatých Hor.- Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 138, Olomouc

Litochleb J. (1968): Rudní ložiska v oblasti Jeseníků.- 1, Národní muzeum, Praha

Litochleb J. (1968): Z nových sběrů na rudných dolech Slezska.- 8, Národní muzeum, Praha

Pfeiferová A. (1968): Těžké minerály šlichových vzorků z okolí Rejvízu a Zlatých Hor ve Slezsku.- Práce odboru přírodních věd Vlastivědného ústavu v Olomouci, 13, Olomouc

Procházka J. (1968): Enstatit ze Skorošic u Žulové a z Velkého Vrbna u Starého Města.- Časopis Moravského Muzea, vědy přírodní, 53, Brno

Ke krátkému přiblížení na závěr si můžeme nejspíše vybrat **RNDr. Tomáše Kruťu, CSc.**, jehož práce se v našem přehledu objevily již v roce 1948. Tehdy mj. také nastoupil do Moravského zemského muzea v Brně jako přednosta mineralogicko-petrografického oddělení.

Jeho geologická a zejména mineralogická kariéra začala však již dříve. Narodil se 14. února 1906 v Brně. Od roku 1927 do roku 1946 byl zaměstnán v poštovních službách. Ve svém volném čase však vyrůstal pod vlivem předních moravských mineralogů a sběratelů, působících v Brně. Vždy si dokázal najít čas ke studijním a sběratelským cestám po celé Moravě a Českém Slezsku. Hnacím motorem jeho exkurzí

byla urputná snaha osobně poznat všechny tehdy známé nerostné naleziště, najít všechny známé nerosty a nalézt zde i další, dosud neuváděné nerosty. Jeho velkou výhodou byla perfektní znalost němčiny, takže mohl mj. studovat montanistické publikace z 18. a 19. stol. a znovu oživovat jejich poznání.

V letech 1946 až 1948 působil v Zemském geologickém ústavu v Brně. Roku 1948 získal doktorát přírodních věd a téhož roku nastoupil do výše uvedené funkce. Přednostou mineralogicko-petrografického oddělení Moravského zemského muzea byl až do roku 1979. Jeho zásluhy jsou obrovské a výsledků jeho prací je neuvěřitelné množství. Při této příležitosti si můžeme připomenout z mnoha jeho záslužných počinů dva z nejvýznamnějších, které mají navíc letos kulatá výročí. Je to vydání „Topografické mineralogie Moravy" od E. Burkarta v roce 1953 (před 55 lety), které v dalších letech hojně doplňoval vlastními pracemi a jeho vlastní kniha „Slezské nerosty a jejich literatura" z roku 1973 (před 35 lety). Celkem publikoval přes 290 titulů různého obsahu a rozsahu. Byly to články mineralogické, montanistické, numismatické a mnohé z kulturní historie. Za svou činnost byl oceněn vědeckými hodnostmi, mnoha čestnými uznáními a členstvím v mnohých vědeckých společnostech u nás i v zahraničí. Jednou z nejvyšších poct bylo uvedení do světové literatury nového minerálu - selenidu mědi - $CuSe_2$ - kruťaitu. V plné práci se dožil takřka 92 let - zemřel 18. ledna 1998 a byl pochován v Uherském Ostrohu.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Jahre der schicksalsträchtigen Achten in der geologischen Welt der Jeseniker Region

Der Autor zeigt in Form einer Zitierung der wichtigsten geologischen Publikationen die Kontinuität der Forschungen zur Geologie der Jeseniker Region in den Jahren 1918–1968. Ausführlicher stellt er dann die Lebensschicksale und das Werk von Ing. František Kretschmer, Prof. Erich Bederke, des Akademiemitglieds Radim Kettner, von Prof. Dr. Josef Sekanina und Dr. Tomáš Kruťa dar. Den beiden Letztgenannten wurde die Ehre zu Teil, dass neu entdeckte Minerale ihren Namen tragen.

STRESZCZENIE

Lata z ósemkami w świecie geologicznym Jesenicka

Autor poprzez cytaty z publikacji geologicznych pokazuje kontynuację w badaniach geologicznych Jesenicka w latach 1918–1968. Szczegółowo opisuje życie i dzieło inż. Františka Kretschmera, prof. Ericha Bederke, Radima Kettnera, prof. dr. Josefa Sekaniny i dr. Tomáša Krutí.

SRPEN 1968 A JEHO NÁSLEDKY V ŠUMPERKU

PaedDr. Zdeněk Doubravský, Vlastivědné muzeum v Šumperku

Téma VIII. svatováclavského setkání sice vymezuje geograficky zájem o problematiku osudových osmiček na Jesenicko, avšak jeho organizátoři vítají zasazení událostí ve vymezeném regionu do širších geografických a dějinných souvislostí. To mi dovoluje krátce pojednat o událostech v srpnu až říjnu 1968 na Šumpersku. Věřím, že historická fakta ze sousedního regionu - bývalého společného okresu - přispějí k obohacení časových a prostorových souvislostí s dramatickými dny srpna 1968 na Jesenicku.

Polský tank se otáčí před davem u tehdejší střední ekonomické školy (Sbírka VM v Šumperku)

Vojenské cíle invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968 měly v Šumperku splnit jednotky jedné z polských obrněných divizí. Město bylo již od dob rakouského mocnářství posádkovým městem a v době příchodu Poláků bylo sídlem 60. tankového pluku. Přítomnost jednotek obou armád vyzbrojených těžkými zbraněmi nesla potenciální nebezpečí možného střetu vyvolaného i neopatrností či nedisciplinovaností vojáků na obou stranách.

Večer 20. srpna 1968 plnili vojáci jednoho z tankových praporů 60. tankového pluku rozkaz svého velitele a přesunovali se na šumperské nádraží, aby zde naložili tanky a další bojovou techniku na vagony a po půlnoci odjeli na ostré střelby do výcvikového prostoru Libavá. Před půlnocí začala invaze vojsk Varšavské smlouvy a tankový prapor byl podle směrnice ministra národní obrany přemístěn zpět do kasáren. Prezident republiky jako nejvyšší velitel ozbrojených sil vydal jednotkám rozkaz neopouštět kasárna, nevydávat je a nevyvolávat ozbrojená střetnutí.

Podle rozkazu velitele šumperského tankového pluku pplk. Josefa Veleckého byla zesílena ostraha a obrana šumperských kasáren. Kromě zvýšeného počtu vojáků ve stráži byly u všech bran kasáren rozmístěny tanky. Na základě požadavků státní správy nechal velitel pluku střežit důležité objekty ve městě. Na konci ranního nástupu pluku, který proběhl v bouřlivé atmosféře, byla schválena protestní rezoluce a odeslána sovětskému velvyslanectví v Praze. V dalších dnech byly odeslány ještě další dvě rezoluce, všechny odhlasované většinou důstojnického sboru.

Polská divize, vedená tankovými jednotkami, dorazila do Šumperka s několikahodinovým zpožděním. V době jejího příjezdu stálo množství občanů na tehdy hlavní průjezdové tepně městem. Před přijíždějícími tanky začal dav couvat, až vytvořil těsnou uzávěru u budovy dnešní obchodní akademie, tehdejší střední ekonomické školy, a znemožnil Polákům vjezd do města. Jen připomenu, že rozkaz vrchního velení invaze hovořil o obsazení měst, v nichž měly být zajištěny strategicky důležité objekty a komunikační uzly a v prvních hodinách okupace, do odvolání sovětskou stranou, měly být také odzbrojeny československé jednotky a obsazena jejich kasárna. V této kritické chvíli, kdy hlavně tanků mířily na dav šumperských občanů, zachovali polští velitelé rozvahu. Ačkoliv měly polské jednotky zpoždění a hrozilo, že nesplní denní rozkaz, neozvala se střelba a pod pásy tanků neumírali lidé.

Velitelé volili jednání s pplk. Veleckým, kterého požádali o zajištění pořádku ve městě, průjezdu jeho ulicemi a o zamezení napadání vojáků divize obyvateli Šumperka. Velitel 60. tankového pluku se odvolal na rozkaz svého vrchního velitele neopouštět kasárna a doporučil polským jednotkám obejít město. Zatímco většina obrněné divize objížděla město směrem na Zábřeh a Moravskou Třebovou, vedli představitelé města a šumperské posádky jednání s pplk. Czechowskim a dalšími důstojníky o rozmís-

tění zbylých polských vojáků a techniky ve městě, což československá strana striktně odmítala. Přes již uvedený rozkaz velení invaze souhlasili Poláci s kompromisem, aby jejich mechanizovaný pluk zaujal postavení na vojenském cvičišti u Rapotína a v Šumperku bylo zřízeno jen polské velitelství města. Aby bylo zabráněno zbytečným nedorozuměním a střetům, navázalo velení 60. tankového pluku s polskými veliteli přímé telefonické spojení. Po několika dnech konzultací bylo na štábu 60. tankového pluku uspořádáno setkání velitelů obou pluků a jejich štábů, které přispělo k vzájemnému porozumění situace vojáků obou armád.

S odstupem času lze ocenit postoje polských velitelů, kteří si postupně uvědomovali své postavení okupantů. Za své jednání, kterým se zapsali do dějin Šumperka, byli mnozí z nich s velkou pravděpodobností více či méně potrestáni, neboť nesplnili rozkaz, nevynutili si násilím průjezd městem na davu „kontrarevolucionářů", čímž zvýšili svoje zpoždění při plnění rozkazu, neobsadili vojensky město a naopak jednali s veliteli pluku, kteří okupaci Československa rozhodně odsoudili v několika protestních rezolucích, ba co víc, ještě s nimi diskutovali na společném setkání, kde někteří z nich jejich „kontrarevoluční" názory částečně akceptovali. Za své postoje v srpnu 1968 byli mnozí velitelé 60. tankového pluku potrestáni, neboť odeslali několik rezolucí proti vstupu vojsk, většinou hlasů zrušili název Útvar československo-sovětského přátelství a 21. srpna umístili do bran kasáren tanky. Někteří za své postoje a jednání museli odejít z armády, jiným byl zastaven hodnostní postup. Šumperský útvar byl označen slovem „kontrarevoluční". Možná, že postoje jeho velitelů přispěly při vybírání posádkových měst určených pro umístění sovětských jednotek k rozhodnutí přemístit tento „kontrarevoluční" pluk na Slovensko do Kežmaroku.

První nezaručené zprávy o dislokaci šumperského tankového pluku na Slovensko se objevily ještě před jednáním ministrů národní obrany Československa a Sovětského svazu, které se uskutečnilo ve dnech 16. a 17. září 1968 v Mukačevě. Důvodová zpráva z tohoto jednání předložená na zasedání československé vlády 25. září hovoří o uvolnění ubytovacích prostorů ve 32 posádkách a přemístění 29 000 československých vojáků, 1 200 tanků, 700 transportérů, 1 100 děl a další techniky s několika desítkami tisíc tun munice. Bylo konstatováno, že umístění našich vojáků bude možné provést jen do stísněných prostorů a nevyhovujících podmínek. V informační zprávě pro prezidenta republiky se mezi jiným říká: *„Zatímco zpracování rozkazu ministra národní obrany o dislokačních a organizačních změnách se v normálních podmínkách připravuje minimálně 1 až 2 roky a realizuje asi během 4 měsíců, v tomto případě obě tyto činnosti musí být splněny asi za jeden měsíc, přičemž rozsah dislokačních opatření v minulých letech nesnese srovnání s rozsahem stávajících změn."* Konečným termínem, k němuž měla být československá kasárna uvolněna, byl 15. říjen 1968.

Krátce po jednání v Mukačevě přijeli k šumperskému útvaru velitel Západního okruhu gen. por. Vasil Valo a náčelník politické správy okruhu gen. mjr. Josef Novisedlák, aby oznámili důstojníkům šumperského tankového pluku přemístění jejich útvaru. Po večerním bouřlivém setkání generálů s manželkami důstojníků vzešla z řad žen delegace, která odjela do Prahy k ministrovi národní obrany, aby žádala zrušení rozkazu. Jejich cesta nemohla skončit jinak než nezdarem, ale svědčí o zoufalé snaze zachovat pohromadě rodiny šumperských důstojníků.

Ve dnech 24. až 26. září navštívil pplk. Velecký, doprovázen dalšími důstojníky, přidělené nové ubytovací prostory v Kežmaroku, aby bylo možné naplánovat rozmístění vojáků a techniky. V tamějších kasárnách byl do té doby umístěn rámcový protiletadlový oddíl, který měl necelé dvě stovky vojáků a důstojníků. Chyběly zde prostory pro ubytování vojáků jednotlivých tankových praporů a dalších jednotek pluku, nebyly zde potřebné garáže a park pro umístění veškeré techniky, kapacita muničních skladů byla nedostatečná. Zcela chyběla tanková střelnice, nebyly zde dílenské a opravárenské prostory.

28. září vyjela ze Šumperka do Kežmaroku ubytovací skupina, kterou v dalších dnech následovaly kolové a železniční přesuny pluku. V průběhu několika dní vyjelo z kasáren 150 nákladních aut plně naložených materiálem, po železnici bylo vypraveno deset transportů vojenské techniky

Tanky 60. tankového pluku u bran šumperských kasáren v srpnu 1968 (Sbírka VM v Šumperku)

a munice. 8. října byl náročný přesun pluku ukončen. Dál probíhalo vykládání tanků a další techniky. 9. října 1968 předal pplk. Velecký šumperská kasárna sovětským velitelům a odjel ze Šumperka.

Začátky působení 60. tankového pluku v Kežmaroku byly, jak již z předcházejících řádků vyplynulo, krušné. To je však jiná kapitola historie pluku. Snad jen připomenu, že téměř na den, 8. října 1938, odcházeli před třiceti lety ze Šumperka poslední českoslovenští vojáci a ve stejný den obsadily kasárna jednotky wehrmachtu.

LITERATURA A PRAMENY

BENDA, J: Vojsko, ozbrojená střetnutí a války v historii Šumperska. Šumperk 2003.

LEŠENAR, B.: Analýza stavu v posádce Šumperk za rok 1968, rukopis.

Vojenský historický archiv Praha; Usnesení schůze vlády ČSSR č. 344 ze dne 25. září 1968; Informační zpráva pro prezidenta ČSSR, říjen 1968; Denní rozkazy Šumperk, rok 1968.

STRESZCZENIE

Sierpień 1968 i jego następstwa w Šumperku

Šumperk był od czasów monarchii austro-węgierskiej miastem garnizonowym. W 1968 r. był miejscem stacjonowania 60 pułku czołgów. Wieczorem 20 sierpnia jeden oddział czołgów przemieścił się na dworzec kolejowy, gdyż wyjeżdżał na ostre strzelanie. Tu zastała go interwencja wojsk Układu Warszawskiego. Po powrocie do koszar dowódca pułku pplk Josef Velecký wydał czołgom rozkaz obrony koszar. Żołnierzy strzegli także ważnych obiektów w mieście. Większość oficerów potępiła inwazję.

Polska dywizja dotarła do Šumperku spóźniona, a tłum mieszkańców w pobliżu budynku obecnej szkoły handlowej uniemożliwił wjazd do miasta. Dowódca dywizji pancernej pplk Czechowski nie dopuścił do rozlewu krwi i na mocy rozkazu dowództwa wojsk interwencyjnych prowadził rozmowy z czechosłowackim dowódcą na temat kompromisu. Większość polskiej dywizji była zmuszona obejść miasto w kierunku na Zábřeh a pułk zmechanizowany zajął stanowiska w Rapotině. W Šumperku ustanowiono jedynie polską komendę miasta.

W trakcie rokowań pomiędzy ministrami obrony Czechosłowacji i Związku Radzieckiego 17 września w Mukaczewie zadecydowano o przekazaniu 32 garnizonów Armii Radzieckiej. 60 Pułk Czołgów z Šumperku został 9 października przemieszczony do nieodpowiednich koszar w Kiežmarku na Słowacji. Wielu oficerów pułku za swoją postawę w sierpniu 1968 r. zostało usuniętych z wojska, innym uniemożliwiono awans.

ZUSAMMENFASSUNG

Der August 1968 und seine Folgen in Šumperk

Šumperk war bereits seit den Zeiten der österreichischen Monarchie Garnisonsstadt und war im Jahre 1968 Standort des 60. Panzerregiments. Am Abend des 20. August zog ein Panzerbataillon zum Bahnhof zwecks Abfahrt zum Scharfschießen. Hier erreichte es die Intervention der Truppen des Warschauer Vertrags. Nach der Rückkehr in die Kasernen gab der Regimentskommandeur, Oberstleutnant Josef Velecký den Panzern den Befehl zur Verteidigung der Kasernen. Die Soldaten bewachten auch wichtige Objekte in der Stadt. Die Mehrheit des Offizierskorps verurteilte die Invasion.

Die polnische Panzerdivision gelangte mit Verspätungen nach Šumperk und eine Menschenmenge verhinderte am Gebäude der heutigen Handelsakademie ihre Einfahrt in die Stadt. Der Kommandeur der Panzerdivision Oberstleutnant Czechowski ließ nicht zu, dass es zum Blutergießen kam und verhandelte entgegen dem Befehl des Invasionskommandos mit dem tschechoslowakischen Kommandeur über einen Kompromiss. Die Mehrheit der polnischen Division war gezwungen die Stadt in Richtung Zábřeh zu umfahren und ein mechanisiertes Regiment bezog in Rapotín Stellung. In Šumperk wurde nur eine polnische Stadtkommandantur eingerichtet.

Bei den Verhandlungen zwischen den Verteidigungsministern der Tschechoslowakei und der Sowjet-union am 17. September in Mukačev wurde die Übergabe von 32 Garnisonen an die Sowjetarmee beschlossen. Das Šumperker 60. Panzerregiment wurde zum 9. Oktober in die ungeeigneten Kasernen in Kežmarok in der Slowakei verlegt. Viele Kommandeure des Regiments wurden wegen ihrer Haltung im August 1968 aus der Armee ausgestoßen, anderen wurde später eine Dienstgradbeförderung versagt.

POZNÁMKY

VIII. SVATOVÁCLAVSKÉ ČESKO-POLSKO-NĚMECKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU 2008

SBORNÍK REFERÁTŮ

Nakladatel:	Vlastivědné muzeum Jesenicka
Vydávají:	Vlastivědné muzeum Jesenicka
	(Zámecké nám. 1, 790 01 Jeseník, tel.: 584 401 070, e-mail: muzeum@jesenik.net)
	Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Jeseník
	(Tovární 18, 790 01 Jeseník, tel.: 584 411 710, e-mail: podatelna@je.archives.cz)
Redakce:	Mgr. Květoslav Growka (red.), Hana Nawarová (techn. spolupráce), Jana Hradilová (korektura)
Překlad:	Dr. Marcin Dziedzic, Luboš Veselý (pol.), Petr Hrouda, Krista Voráčová (něm.)
Grafická úprava a tisk:	www. rep**tisk**.cz
Náklad:	300 výtisků

Jeseník 2008

ISBN 978-80-86388-65-6 (Zemský archiv v Opavě - SOkA Jeseník)
ISBN 978-80-903867-4-7 (Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku)